

This pdf is a file in the Digital South Caucasus Collection (DSCC), a collection in the Ancient World Digital Library (AWDL) hosted by the [Institute for the Study of the Ancient World Library](#) at New York University.

- Creator: KEBULIDZE, R. / ქებულიძე, რ. / Кебуладзе, Р.В.
- Title: ევროპული მონეტების მიმოქცევა საქართველოში XV-XVIII საუკუნეებში / Обращение европейских монет в Грузии в XV-XVIII вв
- Publication Date: 1971
- Publisher: Georgian National Academy Of Sciences, Georgian National Museum
- Place of Publication: Tbilisi
- Collection: Digital South Caucasus Collection
- Collection ID: dscc_9bd68e41db

About

The Digital South Caucasus Collection (DSCC) is a collection in the Ancient World Digital Library (AWDL), a project of the Library of the Institute for the Study of the Ancient World (ISAW) at New York University in cooperation with the Georgian National Museum and the Institute of Archaeology and Ethnography in the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia. AWDL's mission is to identify, collect, curate, and provide access to a broad range of scholarly materials relevant to the study of the ancient world. The ISAW library is responsible for curating the collection, clearing the rights as needed, preserving the digital copies in NYU's Faculty Digital Archive, creating high-quality metadata in order to maximize discoverability, and making the works accessible to the general scholarly public.

Rights

The Georgian National Museum has granted permission to the Institute for the Study of the Ancient World of New York University to publish this material electronically in the Digital South Caucasus Collection (DSCC). We are making such material available on a noncommercial basis for research and educational purposes, in an effort to expand access to thinly-held and/or out-of-print material related to the study of the ancient world to the widest possible audience. If you wish to use copyrighted material from this site for purposes beyond those in accordance with fair use (Title 17 U.S.C. Section 107), you must obtain permission from The Georgian National Museum. We respect the intellectual property rights of others. If you believe that you own the copyright to the material made available on this site, please see our takedown policy: <http://dcaa.hosting.nyu.edu/dscc/takedown-notice>.

ბ. ქვბულაძე

გვარამაძე

გვარამაძის

გვარამაძის

საქართველოს

XV-XVIII

საქართველოს

IVE
2877

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია
აკად. ს. ჯანაშიას სახ. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმი

რ. ქეზულაძე

ევროპული მონეტების მიმოქცევა
საქართველოში XV—XVIII
საუკუნეებში

16425

გამომცემლობა „მეცნიერება“

თბილისი

1971

მონოგრაფიაში განხილულია საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილი XV — XVIII სს. ნუმიზმატიკური მასალა, გამოყენებულია წერილობითი წყაროები, როგორც ადგილობრივი ქართველი, ისე ევროპელი მოგზაურებისა და რუსი დიპლომატების ჩანაწერები. ამ მასალის ურთიერთშეჯერების საფუძველზე განხილულია საქართველოსა და დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოების პოლიტიკური და ეკონომიური ურთიერთობის საკითხები, გამოვლინებულია სავაჭრო ცენტრები და გზები.

შ ე ს ა ვ ა ლ ი

საქართველოს მიწა-წყალზე აღმოჩენილი უცხოური მონეტები მუდამ იწვევდა მკვლევართა ინტერესს. ამ მასალის ერთ ნაწილს, სახელდობრ, ანტიკურ, სასანურ, ბიზანტიურ, არაბულ, ტრაპიზონულ და მონღოლურ მონეტებს, სათანადო შრომები მიეძღვნა, ხოლო მეორე ნაწილი — ევროპული, ოსმალური, ირანული და რუსული მონეტები — შედარებით შეუსწავლელია, მიუხედავად იმისა, რომ ქვეყნის ფულადი მიმოქცევის სრული სურათის აღდგენისათვის ასეთი ხარვეზების შევსებას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს.

წინამდებარე ნაშრომი სწორედ ამ მიზანს ემსახურება და წარმოადგენს იმ დიდი სამუშაოს მხოლოდ მცირე ნაწილს, რომლის შესრულება განზრახული აქვს საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ნუმიზმატიკის განყოფილებას და რომელიც გულისხმობს შესაბამის ფონდებში დაცული უმდიდრესი ნუმიზმატიკური მასალის საფუძვლიან შესწავლას.

საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ნუმიზმატიკის განყოფილების ერთ-ერთი ფონდი ჩვენს ტერიტორიაზე აღმოჩენილ განძებსა და ცალკეულ მონეტებს შეიცავს. ამ ფონდიდან ყურადღებას იპყრობს ევროპის სხვადასხვა სახელმწიფოს XV — XVIII საუკუნეების ოქროსა და ვერცხლის მონეტები. ქართული ნუმიზმატიკის ისტორიაში ევროპული მონეტების მეცნიერული დამუშავება და პუბლიკაცია უკანასკნელ დრომდე არ მომხდარა. ამ მონეტების ზოგიერთი ჯგუფის მიმოქცევის ესა თუ ის საკითხი განხილულია თეორიული ხასიათის შრომებში, მაგრამ მათი გავრცელების პოლიტიკური და ეკონომიური პირობები, შემოსვლის გზები, მიმოქცევის ხანგრძლივობა და სხვა საკითხები სპეციალისტთა მხედველობის გარეშე რჩებოდა და ჯეროვან მეცნიერულ შესწავლას მოითხოვდა.

აღნიშნული საკითხების დამუშავებას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს საქართველოსა და ევროპის სახელმწიფოების პოლიტიკურ-ეკონომიური ურთიერთობის შესწავლისთვისაც, მით უმეტეს, რომ ნუმიზ-

მატიკური მასალა ზოგიერთი ფაქტის დაზუსტებისა და სათანადო დასკვნების გამოტანის საშუალებას იძლევა.

საქართველოში ევროპული ფულის მიმოქცევის შესწავლას საფუძვლად დაედო ევროპის სხვადასხვა სახელმწიფოს XV-XVIII საუკუნეების ადგილობრივ აღმოჩენილი ოქროსა და ვერცხლის მონეტების მეცნიერული დამუშავება. რადგან ნუმიზმატიკური მეცნიერების თანამედროვე დონე სათანადო მეთოდის მოითხოვს, ისეთი საკითხების დამუშავება, როგორიცაა სამონეტო ტერმინოლოგია, ფულის სისტემა, მონეტების ურთიერთშეფარდება და სხვა, აუცილებლად საჭიროებს წერილობითი წყაროების მოშველიებას. ამიტომ წინამდებარე ნაშრომში სათანადო ადგილი ეთმობა ისტორიული საბუთებიდან ნუმიზმატიკური ხასიათის ცნობების ამოკრებას და მათ შეჯერებას ფაქტობრივ მასალასთან. ამ მიზნით, გამოყენებული გვაქვს როგორც ქართული, ასევე უცხოური წერილობითი წყაროები.

თეორიული ხასიათის იმ შრომებიდან, რომლებშიც ზოგადად, მაგრამ მაინც არის განხილული ევროპული მონეტების მიმოქცევის საკითხები, საყურადღებოა აკად. ივ. ჯავახიშვილისა და პროფესორების ს. კაკაბაძისა და ნ. ქოიავას შრომები¹.

აღნიშნულ შრომებში ევროპული მონეტების მიმოქცევის საკითხები განხილულია საქართველოში გავრცელებული ფულადი ერთეულების აღმნიშვნელი ტერმინების წარმოშობისა და მონეტათა ურთიერთშეფარდების დადგენასთან დაკავშირებით. ჩვენთვის საინტერესო საკითხების შესახებ, ადგილობრივი და უცხოური წერილობითი წყაროების ანალიზის შედეგად, ამ შრომების ავტორებს გამოთქმული აქვთ ფრიად საყურადღებო მოსაზრებანი. მაგრამ, რადგან მათ ფაქტობრივი ნუმიზმატიკური მასალა არ გამოუყენებიათ, მათი ზოგიერთი მოსაზრება დამატებით განმარტებას მოითხოვს.

საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილი ევროპული მონეტების განძები შედგენილობის მიხედვით სამ ჯგუფად არის წარმოდგენილი: ამათგან პირველია XV—XVIII საუკუნეთა ოქროს დუკატები, მეორე — XVI—XVII საუკუნეთა ვერცხლის მსხვილი ნომინალები — ტალერული მონეტები, ხოლო მესამე — XVII საუკუნის ვერცხლის მცირე ნომინალები — ორტები და პოლტორაკები. ნუმიზმატიკური მასა-

¹ ივ. ჯავახიშვილი, ქართული საფას-საზომთა მცოდნეობა, ანუ ნუმიზმატიკა-მეტროლოგია, ტფილისი, 1925; ს. კაკაბაძე, სასისხლო სიგელების შესახებ, საისტორიო მოამბე, წიგნი II, ტფილისი, 1924; მისივე, საფასეს ისტორიისათვის, საისტორიო მოამბე, წიგნი I, ტფილისი, 1925; ნ. ქოიავა, ფულის მიმოქცევა, კრედიტი და ფინანსები XVIII საუკუნის ქართლ-კახეთში, თბილისი, 1963.

ლის ასეთმა მკაფიო დანაწილებამ ნაშრომში სათანადო თავების გამოყოფა მოითხოვა.

XIV საუკუნეში, საქართველოს შავი ზღვის სანაპიროზე გენუელთა სავაჭრო ფაქტორიების დაარსებასთან დაკავშირებით, ჩვენში ევროპული ფულის გავრცელების ყველა პირობა უნდა შექმნილიყო. მაგრამ ამ პერიოდის აღმოჩენებიდან, ცნობილია მხოლოდ ერთი შემთხვევა, სოფელ კობიტნარის განძის შემადგენლობაში შემავალი ერთადერთი ბულგარული ვერცხლის მონეტა XIV საუკუნისა². ამ ერთი შემთხვევის საფუძველზე ძნელია მსჯელობა XIV საუკუნის საქართველოში ევროპული მონეტების მიმოქცევის შესახებ, მით უფრო, რომ ამის თაობაზე არც წერილობითი წყაროები იტყობინება რამეს. ამრიგად, დღემდე აღმოჩენილი ფაქტობრივი მასალისა და წერილობითი წყაროების მიხედვით, საქართველოში ევროპული ფულის მიმოქცევა XV საუკუნიდან იწყება.

წინამდებარე ნაშრომი საქართველოში ევროპული ფულის მიმოქცევის შესწავლის პირველ ცდას წარმოადგენს და, ცხადია, იგი თავისუფალი ვერ იქნება ნაკლოვანებებისაგან. ყოველ საქმიან შენიშვნას ჩვენ მაღლობით მივიღებთ.

² დაცულია საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ნუმიზმატიკის განყოფილებაში (განძების ფონდი № 6166). მონეტა ეკუთვნის ბულგარეთის მეფეს ივანე ალექსანდრესა და მის ძეს მიხეილს (1331—1355 წწ). იხ. Н. М. Шмалов, Монеты и печатите на българските царе, София, 1924, გვ. 106—111.

თ ა ვ ი პ ი რ ვ ე ლ ი

XV — XVIII საუკუნეების ევროპული ოქროს მონეტები

საქართველოს მიწა-წყალზე აღმოჩენილი ნუმიზმატიკური ძეგლებით დასტურდება, რომ ადგილობრივი ქართული ფულის გვერდით ჩვენში მუდმივად ტრიალებდა უცხო ქვეყნებიდან შემოსული მონეტებიც. ხშირად ყოფილა, რომ საქართველოში უცხო ქვეყნის მონეტები მასობრივად გავრცელებულა და ბრუნვაში დაკანონებულა. ადგილობრივ მონეტებთან უცხო ფულის მიმოქცევა დამახასიათებელი არ არის მხოლოდ ქართული ნუმიზმატიკისათვის. უცხო სახელმწიფოების ნუმიზმატიკასაც რომ მივმართოთ, აქაც მსგავს სურათს დავინახავთ.

უცხო მონეტებიდან, ჩვეულებრივ, შემოდის და ვრცელდება ის, რომელიც უპირატეს მდგომარეობას იხვევს საერთაშორისო ბაზარზე. მონეტების ასეთ ჯგუფს ეკუთვნოდა XV—XVIII საუკუნეების ევროპული ოქროს მონეტები, სახელდობრ ვენეციური და პოლანდიური ოქროს დუკატები. ამ მონეტებს საერთაშორისო ბაზარზე ხალისით დებულობდნენ, რადგან მათი მომჭრელი ქვეყნები დიდი სავაჭრო სახელმწიფოები იყო და თვით მონეტებიც ტექნიკურად კარგად იყო შესრულებული.

ცალკეული ცალებისა და განძების სახით საქართველოს მიწა-წყალზე ვენეციური და პოლანდიური ოქროს დუკატების აღმოჩენის მხოლოდ შვიდი შემთხვევაა დღეისათვის ფიქსირებული. მაგრამ ჩვენ შევეცდებით ამ მცირე ნუმიზმატიკური მასალისა და წერილობითი წყაროების ანალიზის საშუალებით, ნაწილობრივ მაინც წარმოვაჩინოთ საქართველოში ვენეციური და პოლანდიური ოქროს დუკატების მიმოქცევის სურათი.

ჯვაროსნული ლაშქრობებიდან მოყოლებული ქალაქი ვენეცია ევროპის უძლიერეს საზღვაო სავაჭრო რესპუბლიკად გადაიქცა, რომლის ამადლების საფუძველს საშუამავლო ვაჭრობა წარმოადგენდა¹. ვენე-

¹ შუა საუკუნეების ისტორია, ტ. I, თბილისი, 1948, გვ. 438.

ციური ხომალდები ხმელთაშუა და შავი ზღვის რაიონებში დაცურავდნენ და იქ შეძენილი აღმოსავლური საქონელი გიბრალტარის სრუტით ევროპის სახელმწიფოებში გაჰქონდათ. ვენეციის რესპუბლიკის სულ უფრო და უფრო მზარდი ვაჭრობა მახლობელი და შორეული აღმოსავლეთის ქვეყნებთან და ამასთანავე სავარეო ბაზრებიდან კონკურენტების განდევნის სურვილი, მყარი ვალუტის შექმნას მოითხოვდა. მით უმეტეს, რომ მის მოქიშპე სახელმწიფოებში გენუასა და ფლორენციაში ასეთი ვალუტა, ოქროს მონეტების სახით, უკვე არსებობდა: XII საუკუნის მეორე ნახევრიდან ჯენოვანი დორო გენუაში² და 1252 წლიდან ფლორენციაში³.

1284 წელს ვენეციაში პირველად მოჭრეს ოქროს მონეტები, რომლებიც მათზე მოცემული ზედწერილის შემადგენელი ერთ-ერთი სიტყვის — დუკატის (ducatus) სახელითაა ცნობილი⁴. აღსანიშნავია, რომ ამ მონეტებს საკუთრივ ვენეციაში ცეხინებსაც (zecchino) ეძახდნენ. ოქროს მონეტების სახელწოდებას — დუკატს პირველად XI საუკუნეში ვხვდებით ბიზანტიის იმპერატორების კონსტანტინე X (1059—1067 წწ.) და მიხეილ VII (1071—1078 წწ.) დუკას სავარეულო სახელთან დაკავშირებით⁵. მაგრამ ვენეციური ოქროს მონეტების სახელწოდება ლათინური წარმოშობის უნდა იყოს. იგი წარმოსდგა სიტყვისაგან ducatus (დამახინჯებული dux) და ჯერ ჰერცოგს, ხოლო შემდეგ საჰერცოგოს აღნიშნავდა⁶. ფეოდალური იერარქიული კიბის ეს ტიტული დასავლეთ ევროპაში მონეტებზე 1135 წელს პირველად აღბეჭდა ორივე სიცილიის სამეფოს მმართველმა როჟერ II-მ, რომლის მონეტებზე, მეფის სახელის გვერდით, ვკითხულობთ Ducatus Apuliae (აპულიის ჰერცოგი)⁷. დროთა განმავლობაში ეს ტიტული, შემოკლებული სახით ხალხურ მეტყველებაში მონეტის აღმნიშვნელ ტერმინად შევიდა. რაც შეეხება ვენეციური ოქროს მონეტების მეორე სახელწოდებას ცეხინს, იგი წარმოსდგა სიტყვიდან zecca — ზარაფხანა⁸.

ვენეციური ოქროს დუკატი, წონით 3,559 გრამი, ბრუნვაში შემოიღო ვენეციის დოჟმა ჯოვანი დანდოლომ (1280—1289 წწ.). მონე-

² С. А. Розанов, Золотые «Лобанчики», Труды отдела нумизматики Государственного Эрмитажа, т. I, Ленинград, 1945, стр. 147.

³ Дж. Луццатто, Экономическая история Италии, Москва, 1954, стр. 410.

⁴ იქვე, გვ. 411.

⁵ С. А. Розанов, Митиотებული წარმოშობი, გვ. 146.

⁶ იქვე, გვ. 147.

⁷ С. Vergara, Moneta del regno di Napoli, Roma, 1716, გვ. 7.

⁸ Fr. Schrötter, Handwörterbuch der Münzkunde, Berlin, 1930, გვ. 754.

ტის ტიპი მისი არსებობის მანძილზე ძირითადად უცვლელი დარჩა. ვენეციური დუკატები სწრაფად გავრცელდა ევროპისა და აღმოსავლეთის ქვეყნებში და XIV საუკუნიდან საერთაშორისო ვალუტის როლში გვევლინება. ამავე საუკუნიდან ვენეციური დუკატების მიზაძვით ოქროს მონეტების მოჭრას იტალიის სხვა ქალაქებიც იწყებენ: ნეაპოლი, რომი, ბოლონია და სხვები. იტალიის ქალაქების მაგალითს მალე ცენტრალური ევროპის სახელმწიფოებმაც წაბადეს. მათგან პირველი იყო უნგრეთი, სადაც 1325 წლიდან დაიწყეს ჯერ წმინდა ვლადისლავის ფლორინების, ხოლო ცოტა გვიან — დუკატების მოჭრა⁹. უნდა აღინიშნოს, რომ უნგრულ დუკატებს საქართველომდეც მოუღწევია. არქანჯელო ლამბერტი „სამეგრელოს აღწერაში“ მათ უნგრულს უწოდებს¹⁰.

როგორც მოსალოდნელი იყო, საქართველოში ჯერ ბიზანტიურს, ხოლო შემდეგ ვენეციურ დუკატებს გაეცნენ, ბიზანტიურს თითქმის მისი მოჭრისთანავე, ხოლო ვენეციურს — უფრო გვიან. ეს დასტურდება როგორც ნუმიზმატიკური ძეგლებით, ისე წერილობითი წყაროებითაც.

XI საუკუნის ნიკორწმინდის სიგელში ვკითხულობთ: „ვიყიდე გლეხი და მივეც ცხენი :ა: დრაჰკანი დაუკატი (დუკატი — რ. ქ.) :ზ: და ფური“¹¹. ამავე საუკუნის ათონის მონასტრის № 43 აღაპში: „...მოსცა ეკლესიასა დრაჰკანი დუკად მიხაილატი“¹².

დუკატი ნახსენებია დავით აღმაშენებლის ანდერძშიც (XII საუკუნის პირველი ნახევარი) „ხოლო დრაჰკანი კოსტანტი... დუკატი და პოტინატი (პოტინატი — რ. ქ.) ...თუ ელეოდეს მეფე დიმიტრი, ყოველი მისცეს მოქდვარსა ჩემსა“¹³.

დუკატი შემდეგი საუკუნეების საბუთებშიც იხსენიება. მაგალითად, 1227 — 1230 წლის საბუთში: „...ოცი დუკატი მისთა ყმათა მოურავსა და მიმიცემია“¹⁴. შიო მღვიმის 1376 წლის ეტრატში: „...გაგომართეთ აღაპი ტრაპეზსა ზედა და ამისად საფასოდ ავიღეთ ფასი სრული ას და ათ დრაჰკანი დუკატი, ...ესე ჯუმლად იქნების სამასისა ბოტინატისა“¹⁵.

⁹ С. А. Розанов. Митиетებული ნაშრომი. გვ. 148.

¹⁰ არანჯელო ლამბერტი. სამეგრელოს აღწერა. თბილისი, 1938, გვ. 156.

¹¹ თ. ჟორდანიას, ქრონიკები, ტ. II, ტფილისი, 1897, გვ. 47.

¹² ათონის ივერიის მონასტრის 1075 წ. აღაპები, თბილისი, 1901, გვ. 226.

¹³ თ. ჟორდანიას, მითიეტებული ნაშრომი, გვ. 51.

¹⁴ იქვე. გვ. 102.

¹⁵ თ. ჟორდანიას, მითიეტებული ნაშრომი, გვ. 189.

ამ წყაროებში მოხსენებული დუკატები მიხეილ VII დუკას უნდა ეკუთვნოდეს. თუმცა ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ ბიზანტიურმა დუკატებმა თავისი სახელწოდება კონსტანტინე X და მიხეილ VII დუკასაგან მიიღო, მაგრამ საქართველოში, როგორც ეს წერილობითი ცნობებიდან ირკვევა, დუკატს მხოლოდ მიხეილ VII-ის მონეტებს უწოდებდნენ¹⁶. ზოგჯერ საბუთებში პირდაპირაა აღნიშნული „დუკატ მიხაილატი“, ხოლო კონსტანტინე X-ის მონეტები „დრაჰმანი კონსტანტინატისა და კონსტანტისა“ სახელწოდებით იხსენიება.

ქართულ წერილობით წყაროებში მოხსენებული ბიზანტიური ფულის ტერმინები და ნუმისმატიკის განძების აღმოჩენის შემთხვევები მიუთითებს იმაზე, რომ XI—XIV საუკუნეებში ბიზანტიური ოქროს მონეტები დიდი მნიშვნელობის ფაქტორი ყოფილა ჩვენი ქვეყნის ეკონომიურ ცხოვრებაში. ამრიგად, XI საუკუნეში შემოსული ბიზანტიური დუკატები კიდევ სამი საუკუნის მანძილზე მოქმედებდა საქართველოს ფულად მიმოქცევაში. მათი ადგილი XV საუკუნიდან ვენეციურმა ოქროს დუკატებმა დაიკავა.

XIV საუკუნის პირველ ნახევარში საქართველოს პოლიტიკურ და ეკონომიურ ცხოვრებაში დიდმნიშვნელოვანი ძვრები მოხდა. 1329 წელს საქართველო პოლიტიკურად გაერთიანდა. მან თავიდან მოიცილა მონღოლთა ბატონობის უღელი და ქვეყნად მშვიდობიანობა და წესრიგი დამყარდა. საქართველომ ეკონომიური ურთიერთობა დაამყარა ოქროს ურდოსთან, მცირე აზიის ქვეყნებთან და ჩრდილოეთ იტალიის ქალაქ სახელმწიფოებთან, კერძოდ ვენეციასა და გენუასთან. საქართველოსა და იტალიის ამ ქალაქების ეკონომიური ურთიერთობა იტალიელთა მიერ შავი ზღვის ჩრდილო და აღმოსავლეთ სანაპიროებზე დაარსებულ სავაჭრო ფაქტორიების მეოხებით ხორციელდებოდა.

მონღოლთა დაპყრობების შედეგად, რომლებმაც გააერთიანეს მახლობელი და შორეული აღმოსავლეთი, უდიდესი მნიშვნელობა მოიპოვა ცენტრალური და შუა აზიიდან შავი ზღვისაკენ გამავალმა ჩრდილოეთის სატრანზიტო გზებმა. შავ ზღვაში გაბატონებისა და მონღოლებთან ურთიერთობის დამყარების შემთხვევაში იტალიის ქალაქების სავაჭრო კაპიტალს ფართო სამოქმედო ასპარეზი ეხსნებოდა. ამით აიხსნება იტალიის ქალაქების განსაკუთრებული ყურადღება შავი ზღვის ჩრდილო და აღმოსავლეთ სანაპიროებისადმი, რომლებიც XIII საუკუნიდან ვენეციისა და განსაკუთრებით კი გენუის სავაჭრო ფაქტორიების დაარსების უმნიშვნელოვანეს ობიექტად გადაიქცა.

¹⁶ თ. ლომოური, ფული შოთა რუსთაველის ეპოქაში, შოთა რუსთაველის ეპოქის მატერიალური კულტურა, თბილისი, 1938, გვ. 300.

შავი ზღვის სანაპიროები აღრიდანვე იპყრობდა იტალიელი ვაჭრების ყურადღებას. ჯვაროსნული ლაშქრობების დროს იტალიის ქალაქ სახელმწიფოების სავაჭრო კაპიტალმა ისარგებლა ბიზანტიის დაცემით, განდევნა იგი ხმელთაშუა ზღვის ბაზრებიდან და შავი ზღვის რაიონებშიც მოიკიდა ფეხი.

ჯერ კიდევ 1170 წელს გენუელმა ვაჭრებმა შავი ზღვის სანაპიროებზე „თავისუფალი ვაჭრობის“ ხელშეკრულება დადეს ბიზანტიის იმპერატორ მანუილთან¹⁷. ხოლო 1204 წელს, როცა ჯვაროსნებმა, ვენეციის წაქეზებით ბიზანტიის იმპერია დაამხეს, ვენეციელმა ვაჭრებმა ხმელთაშუა და შავი ზღვის რაიონებში მონოპოლიური ვაჭრობის უფლება მოიპოვეს. თავდაპირველად ვენეციის გავლენა შავი ზღვის სანაპიროებზე განუხრელად იზრდებოდა. მისი მუდმივი კონკურენტები გენუა და პიზა ურთიერთშორის ბრძოლით იყვნენ გართულნი. მაგრამ ბრძოლის დამთავრებისთანავე პიზამ ლათინთა იმპერატორები-საგან შავ ზღვაში შემოსვლის უფლება მიიღო და ახლანდელი ტაგანროგის მახლობლად დააარსა სავაჭრო ფაქტორია Portus Pisanus¹⁸. ხოლო გენუელები, შავ ზღვაში შემოსვლაზე უარის მიღების შემდეგ, დაუკავშირდნენ ნიკეის იმპერატორს მიხეილ პალეოლოგს, რომელმაც მათი დახმარებით 1261 წელს კონსტანტინოპოლი აიღო და ბიზანტიის იმპერია აღადგინა. დახმარების გაწევისათვის გენუელებს გადაეცათ ის პრივილეგიები და უფლებები, რომლებითაც მანამდე ვენეციელები სარგებლობდნენ.

თავისი პოზიციების განმტკიცების მიზნით, გენუელებმა შავი ზღვის ჩრდილო და აღმოსავლეთ სანაპიროებზე 41 სავაჭრო ფაქტორია და სადგომი პუნქტი (კაფა, ტანა, ბალაკლავა, კოპა, მატრეგა და სხვა)¹⁹ დააარსეს. ამათგან უპირატესი მდგომარეობა მიიღო შავი ზღვის სანაპიროების გენუელთა ფაქტორიების მმართველობისა და ვაჭრობის ცენტრმა კაფამ (ახლანდელმა ფეოდოსიამ), რომელზედაც გავლით წარმოებდა ვაჭრობა რუსეთთან, ირანთან, ცენტრალურ აზიასთან და ჩინეთთან. კაფამ, როგორც დიდმნიშვნელოვანმა სავაჭრო ცენტრმა, მრავალი ქვეყნისა და მათ შორის საქართველოს ვაჭართა წრეებიც მიიზიდა. ამას შემდეგი ფაქტიც ადასტურებს: 1475 წელს, როდესაც ოსმა-

17 А. Фадеев, Краткий очерк истории Абхазии, часть первая, Сухуми, 1934, стр. 109.

18 Е. С. Зевакин и Н. А. Пенчко, Очерки по истории генуэзских колоний на Западном Кавказе, Исторические записки № 3, Ленинград, 1938, стр. 76.

19 იქვე, გვ. 79.

ლებმა კაფა აიღეს, მის მოსახლეობას, იტალიელ, ბერძენ, ფრანგ, რუს და სომეხ ვაჭრებთან ერთად, ქართველებიც შეადგენდნენ²⁰.

შავი ზღვის სანაპიროებზე გენუელთა ფაქტორიების გვერდით, ვენეციური ფაქტორიებიც აღმოცენდა. ბიზანტიის იმპერიის აღდგენიდან ოთხი წლის შემდეგ, მიხეილ პალეოლოგმა ვენეციელებს შავი-ზღვისპირეთთან ძველი ურთიერთობის აღდგენის უფლება დართო. ვენეციელები დაუყოვნებლივ შემოვიდნენ შავ ზღვაში და დამკვიდრდნენ სოლდაიაში, რომელსაც ისინი 1365 წლამდე ფლობდნენ²¹. 1332 წელს უზბეკ-ხანის ნებართვით ვენეციელებმა ტანაში, გენუელების გვერდით, საკუთარი ფაქტორია დააარსეს²². ეს ფაქტორია თითქმის ისეთივე მნიშვნელობის გახდა, როგორიც კაფა იყო. ტანაში მთავრდებოდა ჩინეთიდან და ინდოეთიდან შავი ზღვის სანაპიროებისაკენ გასავალი ჩრდილოეთის სატრანზიტო გზები, რომლებზეც უშიშრად შეიძლებოდა მგზავრობა²³. ვენეციელმა ვაჭრებმა შავ ზღვაში შემოსვლისთანავე მჭიდრო ურთიერთობა დამყარეს ყირიმსა და კავკასიასთან. უკვე 1263 წელს ისინი ყირიმში ხორბლეულსა და ტყვეებს ყიდულობდნენ. შავიზღვისპირეთთან ვენეციელთა სავაჭრო ურთიერთობაზე მეტყველებს ის ფაქტი, რომ XIII საუკუნის დასასრულს ყირიმში ვენეციური დუკატები იყო გავრცელებული²⁴.

შავი ზღვის სანაპიროებზე, გენუისა და ვენეციის დამკვიდრების შედეგად, დიდმნიშვნელოვანი ძვრები მოხდა საქართველოსა და იტალიის ამ ქალაქებს შორის სავაჭრო ურთიერთობის დამყარების საქმეში. XIV საუკუნის პირველ მეოთხედში დასავლეთ საქართველოს შავიზღვისპირა რაიონებში დაარსდა გენუელთა შემდეგი ფაქტორიები:

ჰაკარი (Hacar)—გაგრაში,
სანტა-სოფია (Santa-Soffia)—სოფელ ალახადის მახლობლად,
პეცონდა (Peconda)—ბიჭვინთის ყურეში,
კავო და ბუქსო (Cavo di Buxo)—გუდაუთის მახლობლად,
ნიკოფა (Nicoffa)—ახალ ათონში,
სევასტოპოლი (Sevastopoli) სოხუმში,
სანტ-ანჯელო (Sant-Angelo)—მდინარე ენგურის შესართავის მახლობლად²⁵

²⁰ Е. Д. Фелицин, Некоторые сведения о средневековых генуэзских поселениях в Крыму и Кубанской области, Кубанский сборник, т. IX, Екатеринодар, 1899, стр. 7.

²¹ Ф. Брун, Черноморье, ч. II, Одесса, 1880, стр. 142.

²² Е. С. Зевакин и Н. А. Пенчко, Митითებული ნაშრომი, გვ. 76

²³ შუა საუკუნეების ისტორია, ტ. II, თბილისი, 1949, გვ. 19.

²⁴ Е. С. Зевакин и Н. А. Пенчко, Митითებული ნაშრომი, გვ. 76.

²⁵ З. В. Анчабадзе, Из истории средневековой Абхазии (VI—XVII вв.), Сухуми, 1950, стр. 244.

ამ ფაქტორებიდან თავისი გეოგრაფიული მდებარეობით გარკვეული მნიშვნელობა მოიპოვა სევასტოპოლმა, რომელიც ერთ დროს კავკასიაში გენუელთა ფაქტორიების პროტექტორის რეზიდენციას წარმოადგენდა. სევასტოპოლში თავს იყრიდა შავი ზღვის სანაპიროებთან ცენტრალური კავკასიისა და იმერეთ-გურიის დამაკავშირებელი უძველესი სავაჭრო გზები²⁶. დასავლეთ საქართველოში გენუელთა მიერ სავაჭრო ფაქტორიების დაარსება, ცხადია, მიზნად ისახავდა საერთოდ საქართველოსთან სავაჭრო ურთიერთობის დამყარებას. როგორც ირკვევა, იტალიელი ვაჭრები იმერეთისა და გურიის ხშირი სტუმრები იყვნენ²⁷. საისტორიო ლიტერატურაში დაცულია ცნობები ქუთაისში გენუელთა ფაქტორიის დაარსებისა და აგრეთვე თბილისში იტალიელი ვაჭრების ხშირი მიმოსვლის შესახებ²⁸.

იტალიელ ვაჭრებს საქართველოში პირველადი მოხმარების საგნების მარილისა და ხმელი თევზის გარდა, საერო და საეკლესიო ფუნქციური არისტოკრატიისათვის მრავალი სახეობის ძვირფასი საქონელი შემოჰქონდათ: იარაღი, ქსოვილები, სამკაულები, სანელებლები და სხვა. ხოლო გაჰქონდათ ხე-ტყე (ბზა), თაფლი, ცვილი, სოფლის მეურნეობის პროდუქტები და, რაც მთავარია, მიჰყავდათ ტყვეები.

აღნიშნულ პირობებში, საქართველოსა და იტალიის ქალაქებს შორის ეკონომიური ურთიერთობის ნორმალური განვითარებისათვის აუცილებელი იყო ჩვენში მიმოქცევაში ყოფილიყო ის მონეტები, რომლებიც საკვლევო პერიოდის საერთაშორისო ანგარიშსწორების საშუალებას წარმოადგენდა.

ასეთ მონეტებს, როგორც ეს საისტორიო და სპეციალური ნუმიზმატიკური, ლიტერატურიდან ირკვევა, წარმოადგენდა ასპრები და დუკატები. ასპრები XIII—XV საუკუნეებში ვერცხლის ფულის აღმნიშვნელ ზოგად ტერმინად იხმარებოდა. იტალიის საარქივო მასალების მიხედვით, შავი ზღვის ფაქტორიებში მიმოქცევაში იყო ბერძნული (ე. ი. ტრაპიზონული) ასპრები, *aspri danga* (თანგა), ქ. კაფის ასპრები, რომლებიც *hariceti*-ს²⁹ სახელწოდებითაც იხსენიება და *sommi* (სხვადასხვა წონისა და ღირებულების ვერცხლის ნაჭრები)³⁰.

ამ მონეტებიდან საქართველოში მიმოქცევაში იყო ტრაპიზონული ასპრი, თანგა და სომი³¹. XIII—XV საუკუნეებში საქართველოში

²⁶ Ф. Брун, Черноморье, ч. I, Одесса, 1879, стр. 293.

²⁷ იქვე.

²⁸ Е. Д. Фелицын, Митиатевский сборник, т. V, гл. 1—15.

²⁹ О. Ретовский, Генуэзско-татарские монеты, ИИАК, вып. 18, 1906, стр. 9.

³⁰ Е. С. Зевакин и Н. А. Пенчко, Митиатевский сборник гл. 96—97.

³¹ ივ. ჯავახიშვილი, ნუმიზმატიკა-მეტროლოგია, გვ. 21.

გავრცელებული ზემოთ ჩამოთვლილი მონეტების გარდა, უნდა დავასახელოთ დასავლურ-ქართული ფული კირმანეული თეთრი, რომლის პირველი ცალები XIII საუკუნის ტრაპიზონული ასპრების ანალოგი-ასა და გამეორებას წარმოადგენდა. მაშასადამე, ქართული კირმანეული და ტრაპიზონული ასპრები ერთიან სამონეტო სისტემას შეადგენდა და თანაბრად მონაწილეობდა შავი ზღვის იტალიელთა ფაქტორიების ფულად მიმოქცევაში. ამიტომ, იტალიის საარქივო მასალებში მოხსენიებულ „ბერძნულ ასპრებში“, ტრაპიზონული ასპრების გვერდით, ქართული კირმანეულიც უნდა ვიგულისხმეთ.

ზემოთ აღნიშნული გვეჩვენა, რომ უცხო მონეტებიდან უპირატესობა ჩვეულებრივ საერთაშორისო ბაზარზე გავრცელებულსა და ნდობამოხვეჭილ მონეტას ეძლეოდა. საკვლევი პერიოდის ასეთ მონეტებს ეკუთვნოდა ვენეციური ოქროს დუკატები, რომლებსაც ასპრებთან ერთად, XIV საუკუნის დასაწყისიდან, შავი ზღვის სანაპიროების იტალიელთა ფაქტორიების ყოველდღიურ ცხოვრებაში ხმარობდნენ. ვენეციური დუკატებით ხდებოდა ფულადი ანგარიშსწორება საქონლის ყიდვა-გაყიდვის დროს, დუკატებით ანგარიშობდნენ ომებითა და მეკობრეების თავდასხმით მიყენებულ ზარალს და ბოლოს, იმავე დუკატებით ხდებოდა სუბსიდიების გაცემა და კონტრიბუციების გადახდა.

საქართველოში ვენეციური დუკატების გავრცელების თარიღად, ნუმიზმატიკური მასალისა და წერილობითი წყაროების მიხედვით, XV საუკუნის შუა წლები უნდა მივიჩნიოთ. საქართველოში ვენეციური დუკატების მიმოქცევის დოკუმენტალურ დადასტურებას იძლევა 1460 წლის სიგელი, სადაც იხსენიება „ვენეტიკური ფლური ოცდაათი“³². აკად. ივ. ჯავახიშვილის გამოკვლევით XV საუკუნეში ოქროს ფულის ერთეულის აღსანიშნავად შემოდის ახალი ტერმინი — ფლური, რომელიც შემდეგ საუკუნეებში ოქროს მონეტების აღმნიშვნელ ჩვეულებრივ ტერმინად იხმარება³³. ფლური, როგორც ვენეციური ოქროს დუკატის აღმნიშვნელი ტერმინი, ნუმიზმატიკურ ლიტერატურაში გამოთქმული მოსაზრებით, წარმოიშვა ქალაქ ფლორენციის ოქროს მონეტის ფლორინის სახელწოდებისაგან³⁴. ფლორინიდან ფლურის წარმოშობა დაკავშირებული უნდა იყოს ჩვენში ამ მონეტების გავრცელებასთან. მაგრამ საქართველოში ფლორინების გავრცელება წერილობითი ცნობებითა და ფაქტობრივი ნუმიზმატიკური მასალით არ დასტურდება და ჩვენ თეორიული მსჯელობით უნდა დავკმაყოფილდეთ.

³² ს. კაკაბაძე, ისტორიული საბუთები, წიგნი III, თბილისი, 1913, გვ. 36.

³³ ივ. ჯავახიშვილი, მითითებული ნაშრომი, გვ. 15.

³⁴ ს. კაკაბაძე, სასისხლო სივლეების შესახებ, გვ. 81.

XIII—XV საუკუნეებში ფლორენცია იტალიის უმსხვილეს სამრეწველო და საბანკო საქმის ცენტრს წარმოადგენდა, რომლის სავაზ-შო კაპიტალი მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოების პოლიტიკურსა და ეკონომიურ ცხოვრებაში. ფლორენციის რესპუბლიკის ოქროს მონეტები, წონით 3,53 გრამი, რომლებიც პირველად 1252 წელს მოიჭრა, სწრაფად გავრცელდა ევროპის სახელმწიფოებში და საერთაშორისო ფულად მიმოქცევაში საყოველთაო აღიარება მოიპოვა³⁵. ეს ჩანს თუნდაც იმ ურთიერთობიდან, რომლებიც დამყარდა ფლორენციულ ფირმებსა და ევროპის სხვადასხვა სახელმწიფოებს შორის. ფლორენციელი ბანკირები მონაწილეობას იღებდნენ რომის კურიის ფინანსურ საქმეებში და პაპის შემოსავლის შემფასებლებისა და შემკრებთა როლს ასრულებდნენ. ცნობილია აგრეთვე, რომ ინგლისის მეფე ედუარდ III-მ ასწლიანი ომი ფლორენციელი ბანკირების ფულით წამოიწყო და იმ დროის კვალობაზე უზარმაზარი თანხა — 1,3 მილიონზე მეტი ფლორინი ისესხა³⁶. მაგრამ ფლორენციის ძლიერების საფუძველს მარტო სავაჭრო ოპერაციები არ წარმოადგენდა. აქ ადრე განვითარდა შალის, ხოლო შემდეგ აბრეშუმის მრეწველობა. ფლორენციის შალის მრეწველობა მუშაობდა ევროპის, აბრეშუმისა კი აღმოსავლური ნედლეულის საფუძველზე, რომელიც დამუშავების შემდეგ იგზავნებოდა ევროპისა და აღმოსავლეთის ქვეყნების ბაზრებზე³⁷.

ფლორენციისა და აღმოსავლეთის ქვეყნების ეკონომიურ ურთიერთობასთან დაკავშირებით, ევროპის სახელმწიფოების გარდა, ფლორინები გავრცელებული იყო მახლობელი და შორეული აღმოსავლეთის ქვეყნებშიც. ამიტომ ფლორინების ასეთი საყოველთაო აღიარების გამო, შესაძლებელია, რომ ჩვენმა წინაპრებმა ეს ტერმინი, ფლურის სახით, ვენეციურ ოქროს ღუკატებზედაც გაავრცელეს.

ფლურის შესახებ ბევრი ცნობებია დაცული სხვადასხვა მონასტრების სულთა მატეანეებში. იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის აღაპებში ფლური იხსენიება როგორც სპეციფიკური — ვენეციური ღუკატების აღსანიშნავად, ასევე ზოგადი მნიშვნელობითაც, ე. ი. სადაურობის აღუნიშვნელადაც, მაგალითად, „მოგუივიდა ას ოცი ფლორი ვენეტიკური ხურსოდისა სულაყოფილისა სერაპიონისაგან“³⁸, „მე აღდგომელმან მახარობელმან წიგნი გავგზავნე საქართველოს ზეთისთვის

³⁵ Дж. Луццатто, Митиетებული ნაშრომი, გვ. 410.

³⁶ შუა საუკუნეების ისტორია, თბილისი. 1948, გვ. 438.

³⁷ იქვე.

³⁸ ივ. ჯავახიშვილი, მითიეტებული ნაშრომი, გვ. 15.

ხელის წინაშე და მას გამოეგზავნა ასი ფლური ქრისტეს საფლავისათვის³⁹.

ფლურის სპეციფიკური მნიშვნელობის დადგენის თვალსაზრისით ყურადღებას იქცევს ათონის მონასტრის ბაჰადურისა და ქაიხოსრო ათაბაგის აღაპები, სადაც ფლურის სადაურობის აღსანიშნავად იხმარება ახალი დასახელება — ოთმანური. ყვარყვარე ათაბაგმა 1474 წელს თავისი გარდაცვლილი შვილის ბაჰადურის⁴⁰ სულის მოსახსენებლად ათონის მონასტერს შესწირა „ოცი ათასი ოთმანურისა, რომელიმე ფლურად და რომელიმე თეთრად“⁴¹. ათაბაგ მშეჰაბუკმა იმავე საგანეს 1500 წელს გარდაცვლილ ქაიხოსრო ათაბაგის⁴² ხსოვნისთვის შესწირა „ოც-და-ხუთ-ათას ხუთასის ოთმანურისა ზოგი ფლურად და ზოგი თეთრად“⁴³.

ოთმანურის სადაურობის დასადგენად მივმართოთ ქართლის მეფის სიმონ I-ის წერილს რომის პაპთან და „ქართლის ცხოვრებას“. მ. თამარაშვილის მიერ გამოქვეყნებულ წერილში ვკითხულობთ: „რა ბრძოლა, შეწუხება და გაჭირვება არ გამოვიარეთ ქრისტეს სიყვარულისათვის; დავწყლულდით ომში, ტყვედ დავგიჭირეს სპარსელებმა და ჩავვაგდეს საპყრობილეში. გავთავისუფლდით ტყვეობისაგან და კვლავად ავედით ჩვენს ტახტზე და ხელახლავ დავიწყეთ ომი. მრავალგზის შევებით ოთმანებს“⁴⁴.

ცნობილია, რომ ოსმალებთან ბრძოლაში დამარცხებულმა ირანის შაჰმა 1578 წელს სიმონ I ტყვეობიდან გაათავისუფლა და ქართლში გამოისტუმრა. სიმონ I სამშობლოში დაბრუნებისთანავე სათავეში ჩაუდგა ქართველი ხალხის ბრძოლას ოსმალების წინააღმდეგ. მრავალი გმირული ეპიზოდით აღსავსე ეს ბრძოლა ოც წელიწადს გაგრძელდა⁴⁵. ამიტომ, როდესაც სახელოვანი მეფე წერდა „მრავალგზის შევებით ოთმანებსო“, აქ უდავოდ ოსმალები უნდა ვიგულისხმოთ. ჩვენი წინაპრები ოსმალებს რომ მართლაც ოთმანებს ეძახდნენ, ეს ნათლად ჩანს

39 თ. ჟორდანია, მითითებული ნაშრომი, გვ. 525.

40 ქ. შარაშიძე, საქართველოს ისტორიის მასალები (XV—XVIII სს.), მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, თბილისი, 1954, გვ. 203.

41 ათონის ივერიის მონასტრის 1074 წ. აღაპები, გვ. 269.

42 ქ. შარაშიძე, მითითებული ნაშრომი, გვ. 198.

43 ათონის ივერიის მონასტრის 1074 წ. აღაპები, გვ. 266—267.

44 მ. თამარაშვილი, ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, ტფილისი, 1902, გვ. 77.

45 ნ. ბერძენიშვილი, ვ. დონდუა, მ. დუმბაძე, გ. მელიქიშვილი, შ. მესხია, პ. რატიანი, საქართველოს ისტორია, ტ. I, თბილისი, 1958, გვ. 285.

„ქართლის ცხოვრებიდანაც“, რომლის საკუთარ სახელთა საძიებელში ოთმანიანნი ოსმალებად იწოდებიან⁴⁶.

ზემოაღნიშნულიდან ცხადი ხდება, რომ ათონის მონასტერში ბაზადურისა და ქაიხოსრო ათაბაგების სულის მოსახსენებლად შეწირული ოთმანიური ფლური, ოსმალური ოქროს ფული უნდა იყოს. მაგრამ ქაიხოსრო ათაბაგი ბაზადურის სულის მოსახსენებლად 1475 წელს ათონის მონასტერს ოსმალურ ოქროს მონეტებს — ალთუნებს, ვერ შესწირავდა. სპეციალური ნუმიზმატიკური ლიტერატურის მიხედვით, ოსმალეთში ასეთი მონეტების მოკრა მხოლოდ ბაზადურის გარდაცვალების შემდეგ, კერძოდ ჰიჯრის 882 წელს (1477—1478 წწ.) დაუწყიათ⁴⁷. ხოლო 1500 წელს იმავე მონასტერში მზექაბუკის მიერ ქაიხოსრო ათაბაგის სულის მოსახსენებლად ალთუნების შეწირვა ჩვენ საესეებით დასაშვებად მიგვაჩნია.

აღსანიშნავია, რომ ოსმალეთში ალთუნების გამოშვებამდე ადგილობრივი ოქროს ფულის არსებობას ადასტურებენ ოსმალური და მოლდავეური წერილობითი წყაროებიც. ასე მაგალითად, მოლდავეთის სამთავროს 1449—1465 წლების ერთ-ერთ დოკუმენტში მოხსენებულია ოსმალური ოქრო⁴⁸.

აღნიშნული წერილობითი წყაროების საფუძველზე უახლეს ნუმიზმატიკურ ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ოსმალეთში ოქროს მონეტები ვენეციური დუკატების მინაბადების სახით, ალთუნებზე ადრე იჭრებოდა⁴⁹.

ცნობილია, რომ ოსმალეთში ალთუნებს წინ უსწრებდა ვენეციური დუკატების მიმოქცევა, რომლებიც „ალთუნ ფუნდუკლის“ სახელწოდებით, თითქმის ერთი საუკუნის განმავლობაში, ადგილობრივი ოქროს მონეტების მაგივრობას ეწეოდა⁵⁰. როგორც ჩანს, ვენეციური დუკატები იმდენად გაშინაურებულა ამ სახელმწიფოს ფულად მიმოქცევაში, რომ პირველი ოსმალური ოქროს მონეტები მათი მიბადვით მოუჭრიათ. ფ. ბაბინგერის მიერ გამოთქმული ეს მოსაზრება ჩვენთვის მით უფრო მისაღებია, რომ ანალოგიურ მოვლენას ადგილი

⁴⁶ ქართლის ცხოვრება, ტ. II, თბილისი, 1959, გვ. 676.

⁴⁷ А. А. Быков, Монеты Турции XIV—XVII веков, Ленинград, 1939, стр. 9.

⁴⁸ აქ და შემდეგ ფ. ბაბინგერის ნაშრომი Südosteuropäische Handelsmünzen am Ausgang des Mittelalters. in Vierteljahrsschrift für sozial- und Wirtschaftsgeschichte დამოწმებულია ჟურნალ Studii si ceretari de Numismatica, Bucuresti, 1960, vol. III, მოთავსებულ ო. ილიესკუს რეცენზიის მიხედვით, 33. 583.

⁴⁹ ფ. ბაბინგერის მითითებული ნაშრომი.

⁵⁰ А. А. Быков, მითითებული ნაშრომი, გვ. 6—7.

ჰქონია სხვა სახელმწიფოების — ყირიმისა და მოლდავეთის სამონეტო საქმიანობის ისტორიაშიც⁵¹. აღნიშნულს ადასტურებს მოლდავეთისა და გენუის წერილობითი წყაროები, მოლდავეთში აღმოჩენილი ბრიეშტისა და კირპიცის ფულადი განძები⁵². ბრიეშტის განძში 49 ვენეციური დუკატი და მისი 19 მინაბადი აღმოჩნდა, ხოლო კირპიცის განძში — გენუელების მიერ მოჭრილი ვენეციური დუკატების 4 მინაბადი.

ზემოთ ნათქვამიდან უნდა ვივარაუდოთ, რომ ბაჰადურის ალაჰში საუბარია ოსმალეთში მოჭრილი ვენეციური ოქროს დუკატების მინაბადებზე, ხოლო ქაიხოსრო ათაბაგის ალაჰში — ალთუნებზე.

ამრიგად, წერილობითი ცნობებიდან ირკვევა, რომ ფლურის, ვენეციური დუკატების გარდა, საქართველოში ოსმალური ოქროს მონეტების გავრცელებასთან დაკავშირებით, ამ უკანასკნელის მნიშვნელობითაც იხმარებოდა. აქედან შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ XV საუკუნის დასასრულიდან ფლურმა, როგორც ვენეციური ოქროს დუკატის აღმნიშვნელმა ტერმინმა, დაჰკარგა თავისი პირვანდელი მნიშვნელობა, შეინარჩუნა მხოლოდ მეტროლოგიური შინაარსი და დუკატის თანაბარი წონის ოქროს მონეტის აღმნიშვნელ ტერმინად გადაიქცა.

XV საუკუნის დასასრულიდან ფლურის სპეციფიკური მნიშვნელობის დაკარგვა ქართულ წერილობით წყაროებში ართულებს მისი (ფლურის) სადაურობის დადგენას. ამ მხრივ ერთგვარი უპირატესობა უცხოელი ავტორების, კერძოდ ევროპელი დიპლომატების, მისიონერების, სავაჭრო აგენტებისა და მოგზაურების ცნობებს ეძლევა. ისინი ზოგჯერ დაწვრილებით ეხებიან საქართველოში ადგილობრივი და შემოტანილი მონეტების მიმოქცევის საკითხებს.

უცხოელი ავტორებიდან, უწინარეს ყოვლისა, ჩვენ შევჩერდებით ბიზანტიის უკანასკნელი იმპერატორის კონსტანტინე XI პალეოლოგის ისტორიკოსზე გიორგი ფრანძესზე. მისი ცნობა, ქართველ სეფექალზე კონსტანტინე XI-ის დანიშვნის შესახებ, საკმაოდ ცნობილი ფაქტია როგორც უცხოურ, ისე ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ბიზანტიელი ისტორიკოსის ეს ცნობა გამოყენებული აქვთ ე. გიბონს, ლეზოს და აკად. ივ. ჯავახიშვილს⁵³.

51 ფ. ბაბინ გერის მითითებული ნაშრომი, გვ. 583.

52 იქვე, გვ. 585.

53 Edouard Gibbon, Histoire de la décadence et de chute de l'empire Romain, Paris, 1812, p. XIII, გვ. 43—48, Lebeau, Histoire du Bas-Empire, nouvelle édition, p. XXI, Paris, M. DCCCXXXVI, გვ. 219—221. ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წიგნი მეოთხე, თბილისი, 1948, გვ. 50.

ფრანძესის გადმოცემით კონსტანტინე XI-ის ტახტზე ასვლის შემდეგ ბიზანტიის სამეფო კარი სადედოფლოს ძეგნას შეუდგა. არჩევანი სერბიის სულთანის ამურატის ქვრივზე და ვენეციის დოჟის ფრანჩესკო ფოსკარის ქალიშვილზე შეაჩერეს. ამურატის ქვრივმა უარი განაცხადა ბიზანტიის დედოფლობაზე: რაც შეეხება მეორე პარტიას, აქ თვით კონსტანტინე XI-მ და მისმა კარმა შეიკავა თავი. მათ შეუფერებლად ცნეს იმპერატორის დანათესავება ვენეციის დოჟთან, როგორც არჩევით მაგისტრატთან. ამის შემდეგ, იმპერატორისათვის შესაფერი საცოლის შესარჩევად 1451 წელს ტრაპიზონსა და საქართველოში გამოემგზავრა კონსტანტინე XI-ის კარისკაცი პროტოვესტიარი გიორგი ფრანძესი. მან ორივე მეფის ქალიშვილი ნახა. მისი უკან დაბრუნების შემდეგ იმპერატორმა საცოლედ საქართველოს მეფის გიორგი VIII-ის ქალიშვილი აირჩია. წინასწარი საქორწინო მოლაპარაკების დროს გიორგი VII-მ ბიზანტიის იმპერატორის დესპანს ფრანძესს განუცხადა „ქართველთა ჩვეულებისამებრ მე ჩემს ასულს მზითევს არ გამოვატან (ამ დროს საქართველოში საქმროს მოჰქონდა ქონება საცოლისათვის), მაგრამ იმის დასტურად, რომ მე მოსურნე ვარ ამ ქორწინების, ჩემს ქალიშვილს საჩუქრად ვაძლევ 50.000 ოქროს და ვკისრულობ ვუგზავნო მას 5000 ოქრო ყოველწლიურად“⁵⁵. ამ საქმის შუამავალს გიორგი მეფე 500 ოქროდ ღირებულ აბრეშუმის ოთხ შულოს დაჰპირდა. მაგრამ 1453 წელს, ბიზანტიის იმპერიის დაცემისა და იმპერატორ კონსტანტინეს დაღუპვის გამო, ეს ქორწინება ჩაიშალა.

ზემოთ მოყვანილი ცნობიდან ყურადღებას იქცევს გიორგი VIII-ს მიერ ერთდროულად 50 000 და ყოველწლიურად 5000 ოქროს ფულის დაპირების ფაქტი. ჩვენს წინაშე ბუნებრივად იბადება კითხვა: რა მონეტებით უნდა გადაეხადა გიორგი VIII-ს იმ დროის კვალობაზე ეს საკმაოდ მოზრდილი თანხა? აღნიშნულ პერიოდში საქართველოში მოქმედებდა ვერცხლის მონომეტალიზმის სისტემა, რომლის დროს ღირებულების საზომისა და გადახდის კანონიერ საშუალების როლს ვერცხლის მონეტები ასრულებდა. თავის მხრივ, ვერცხლის მონომე-

55 ე. გიბონს, ლეზოს და ივ. ჯავახიშვილს ეს თანხა სხვა რიცხვებში აქვთ მოცემული: პირველს 56000 და 5000 (E. Gibbon, მითითებული ნაშრომი, გვ. 48). ხოლო ლეზოს და ივ. ჯავახიშვილს 56000 და 3000. (Lebeau, მითითებული ნაშრომი, გვ. 221, ივ. ჯავახიშვილი, მითითებული ნაშრომი, გვ. 50). მართალია, ამას პრინციპული მნიშვნელობა არა აქვს, მაგრამ სიზუსტის დაცვის მიზნით, საჭიროდ მიგვაჩნია ვიხელმძღვანელოთ გიორგი ფრანძესის ქრონიკებით Georgii Pranzae protovestiarii, Chronicon, გვ. 157.

ტალიზმი არ გამოორიცხავს ოქროს მონეტების მოჭრას. ვერცხლის მონეტების გვერდით საქართველოში, მართლაც, იშვიათ შემთხვევაში, ოქროც იჭრებოდა. მაგრამ XV საუკუნეში დაკნინებული ქართული ვერცხლის მონეტების გვერდით, ადგილობრივი ოქროს ფულის გამოშვება სამართლიან ეკვს იწვევს, მით უფრო, რომ XV საუკუნეში ქართული ოქროს ფულის არსებობის შესახებ ფაქტიური მასალა არ მოგვეპოვება. მაშასადამე, გიორგი VIII-ს დანაპირები თანხა საქართველოში მიმოქცევაში მყოფი უცხო ქვეყნის ოქროს მონეტებით უნდა გადაეხადა.

ვინაიდან XIII საუკუნიდან ბიზანტიურმა ოქროს მონეტებმა ის უპირატესობა დაჰკარგა რასაც საერთაშორისო ფულად მიმოქცევაში ადრე ასრულებდა, ჩვენ დაუშვებლად მიგვაჩნია ზემოთ ხსენებული ოქროს ბიზანტიურობა.

აღმოსავლეთის ქვეყნებში და მათ შორის საქართველოში ბიზანტიური ოქროს ფულის ფართო მიმოქცევა საყოველთაოდ ცნობილი ფაქტია. ამ ქვეყნების გარდა, ბიზანტიური ოქროს მონეტები პერპერისა და ბიზანტინების სახელწოდებით გავრცელებული იყო ევროპაში. ევროპის სახელმწიფოებში ზემოხსენებული მონეტების საყოველთაო აღიარებაზე მეტყველებს გენუაში ადგილობრივი ოქროს გამოშვება ბიზანტიური მონეტების მიბაძვით⁵⁶. მაგრამ XIII საუკუნეში, მთელი რიგი პოლიტიკური და ეკონომიური მიზეზების გამო, დაიწყო ბიზანტიური ოქროს მონეტების გაუფასურება. საერთაშორისო ფულად მიმოქცევაში მათი ადგილი დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოების ოქროს მონეტებმა, ფლორინებმა და დუკატებმა დაიკავა.

საფიქრებელია, რომ საქართველოსა და ჩრდილოეთ იტალიის ქალაქების ეკონომიურ ურთიერთობასთან დაკავშირებით, XV საუკუნეში, მსგავს მოვლენას აქაც ექნებოდა ადგილი; ამიტომ გიორგი VIII-ს დანაპირები თანხა, ჩვენი ვარაუდით, ვენეციური დუკატებით უნდა გადაეხადა. აღსანიშნავია, რომ საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ნუმიზმატიკურ ფონდში დაცულია ჩვენში აღმოჩენილი ვენეციელი დოქების: ფრანჩესკო ფოსკარის (1423—1457 წწ.), პასკუალე მალიპიეროსა (1457—1462 წწ.) და კრისტოფორო მოროს (1462—1471 წწ.) დუკატები⁵⁷.

XV საუკუნის მეორე ნახევარში საქართველოში დუკატების გავრცელების ცნობებს გვაწვდიან იტალიელი დიპლომატები იოსაფა ბარბარო და ამბროჯიო კონტარინი. ამავე ცნობებს შეიცავს ჯოვანი მა-

⁵⁶ Дж. Луццатто, Митиетებული ნაშრომი, გვ. 410.

⁵⁷ საინვენტარო № 5114, 5116, 5118.

რია ანჯიოლელოს მიერ შედგენილი უზუნ-პასანის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ისტორია.

1453 წელს კონსტანტინეპოლის დაცემამ და შავ ზღვაზე თურქ-ოსმალთა გაბატონებამ დიდი ზიანი მიაყენა იტალიის ქალაქების პოლიტიკურ და ეკონომიურ ძლიერებას. თურქ-ოსმალთა კეთილდღეობა ახალი ტერიტორიების ძარცვაზე და დაპყრობილი ხალხების ექსპლოატაციაზე იყო დამოკიდებული. ბიზანტიის იმპერიის განადგურების შემდეგ თავისი დაპყრობითი პოლიტიკა მათ შავი ზღვის სანაპიროებისაკენ მიმართეს. მათ ყურადღებას განსაკუთრებით იპყრობდა ტრაპიზონის იმპერია და ყირიმის ნახევარკუნძულზე განლაგებული იტალიელთა მდიდარი ფაქტორიები, რომლებიც, გარდა იმისა რომ ინდოეთისაკენ მიმავალ სავაჭრო გზებზე მდებარეობდა, ძარცვის შესანიშნავი ობიექტსაც წარმოადგენდა. 1461 წელს ოსმალებმა ტრაპიზონის იმპერია დაიპყრეს და თავის სამფლობელოებს შეუერთეს. სამი წლის შემდეგ მათ ყირიმი და შავი ზღვის დასავლეთ სანაპიროს მნიშვნელოვანი ნაწილი ვასალურ მორჩილებაში მოიყვანეს, ხოლო 1475 წელს აიღეს და სასტიკად გაძარცვეს გენუელთა შავიზღვისპირა ფაქტორიების მმართველობისა და ვაჭრობის ცენტრი კაფა, რის შემდეგაც დაეცა იტალიელთა სხვა ფაქტორიებიც: ტანა, მატრეგა, კოპა და სხვა. რაც შეეხება დასავლეთ საქართველოს ფაქტორიებს, კერძოდ სევასტოპოლს, აქ გენუელთა ფაქტორიის ლიკვიდაცია კაფის დაცემამდე, სახელდობრ 1473 წელს მოხდა⁵⁸.

ამრიგად, XV საუკუნის მეორე ნახევარში თურქ-ოსმალებმა გადასჭრეს ტანასა და ტრაპიზონ-სომხეთით ინდოეთისაკენ მიმავალი ჩრდილოეთის სავაჭრო გზები. ამასთან ერთად, ხმელთაშუა ზღვაზე გაჩნდნენ თურქი მეკობრეები; ოსმალები იწყებენ წინსვლას სამხრეთითაც, სირიის სანაპიროს გასწვრივ, რითაც საფრთხეში აყენებენ სამხრეთის გზებსაც, რომლებიც სირიასა და მესოპოტამიაზე გავლით ინდოეთში მიდიოდა.

თურქ-ოსმალთა აგრესიის მოსალოდნელი საფრთხე ვენეციის პოლიტიკურმა წრეებმა კონსტანტინოპოლის აღებამდე შეიგრძნეს. ალყა-შემორტყმულ კონსტანტინოპოლს მათ ათი სამხედრო ხომალდი მიაშველეს. ვენეცია აქტიურ მონაწილეობას იღებდა ყველა ანტიოსმალურ კოალიციაში და ზოგჯერ ამ კოალიციების ინიციატორის როლში გამოდიოდა.

1473—1475 წლებში ვენეციის რესპუბლიკის ელჩები მთელ თა-

58 З. В. Анчабадзе, Из истории средневековой Абхазии (VI—XVII вв.), Сухуми, 1959, стр. 248.

ვიანთ ღონისძიებას იქეთკენ მიმართავდნენ, რომ თეთრბატკნაირი ირანის ძღვევამოსილი მბრძანებელი უზუნ-ჰასანი ოსმალების წინააღმდეგ გამოსვლაზე დაეთანხმებინათ⁵⁹. საერთო მტრის წინააღმდეგ ერთიანი საომარი მოქმედების დაწყების შესათანხმებლად 1471 წელს ვენეციამ იქ ელჩად იოსაფა ბარბარო მიაგვლინა⁶⁰. 1477 წელს უზუნ-ჰასანმა მას და ჯოვანი მარია ანჯიოლელოს საქართველოს წინააღმდეგ ლაშქრობაში მონაწილეობა შესთავაზა⁶¹.

იოსაფა ბარბაროს მოგზაურობის აღწერილობა და ჯოვანი მარია ანჯიოლელოს თხზულება ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი წყაროა საქართველოში უზუნ-ჰასანის შემოსევის ისტორიისათვის. მათი გადმოცემით 1477 წელს უზუნ-ჰასანი სრულიად მოულოდნელად შემოიჭრა საქართველოში. მტრის შემოსევის ქართველები მოუშზადებელნი შეხვდნენ. უზუნ-ჰასანმა თბილისი და გორი უბრძოლველად ჩაიგდო ხელში. საქართველოს მეფე-მთავრებმა გადაწყვიტეს მტერს დაზავებოდნენ. უზუნ-ჰასანმა მათ 16 000 დუკატი და თბილისის დათმობა მოსთხოვა. მოწინააღმდეგენი შეთანხმდნენ, მაგრამ ბაგრატ VI-მ 16 000 დუკატის ნაცვლად ოთხი მონღოლური ოქროს დიდი ბალიში გაუგზავნა უზუნ-ჰასანს, რაც ამ უკანასკნელმა არ მიიღო. ირანელებმა საომარი მოქმედება განაახლეს და სამცხეს შეესივნენ. ბაგრატ VI-მ და ყვარყვარე ათაბაგმა ისევ ძველ პირობაზე დაზავება არჩიეს. უზუნ-ჰასანმა მიიღო 16 000 დუკატი, თბილისი და ლორეს ველი. გარდა ამისა, მან 5 000 ტყვე წაიყვანა საქართველოდან⁶².

იოსაფა ბარბაროსა და ჯოვანი მარია ანჯიოლელოს ცნობა უზუნ-ჰასანისათვის კონტრიბუციის სახით 16 000 დუკატის გადახდის თაობაზე, ნათლად მეტყველებს საქართველოში XV საუკუნის მეორე ნახევარში დუკატების მიმოქცევაზე.

ევროპელ მოგზაურთა მიერ ჩვენში დუკატების შემოტანას ამბროზიო კონტარინის მოგზაურობის აღწერილობა ადასტურებს. ავტორი დაწვრილებით ჩერდება საქართველოში მგზავრობასთან დაკავშირებით გაწეული ხარჯების აღრიცხვაზე. ასე, მაგალითად: „მეფემ

⁵⁹ М. А. Полиевктов, Европейские путешественники XIII—XVIII вв. по Кавказу, Тифлис, 1937, стр. 80.

⁶⁰ იქვე.

⁶¹ ჯოვანი მარია ანჯიოლელო პირველად ოსმალების სამსახურში იყო, მაგრამ ერთ-ერთი ბრძოლის დროს ტყვედ ჩაუვარდა ირანელებს და მათ მხარეზე გადავიდა. იხილეთ Г. Казбек, Италия о Кавказе, Кавказ, № 40, Тифлис, 1867, გვ. 230.

⁶² საქართველოში უზუნ-ჰასანის შემოსევის შესახებ დაწვრილებით იხილეთ ივ. ჯავახიშვილის მითითებული ნაშრომი, გვ. 120—125.

კარგად მიმიღო და კიდევ მივართვი სამოცდაათი ღუკატი“⁶³. „23 ივლისს თავს დაგვეცა რამდენიმე სოფლელი და იძულებული შევიქმენით ოცი ღუკატი მიგვეცა“⁶⁴, „ბედიელის დამ მარიკამ თითო ცხენში ორი ღუკატი მოგვთხოვა“⁶⁵.

ამბროზიო კონტარინის ირანში მოგზაურობიდან საყურადღებოა მისი მარშრუტი, საიდანაც ჩანს, რომ 1473 წელს მას ოსმალეთისადმი მტრულად განწყობილი სახელმწიფოების — გერმანიის, პოლონეთისა და საქართველოს გავლით უმოგზაურია⁶⁶. ვენეციელი დიპლომატის ელჩობა თერჯანთან უზუნ-ჰასანის დამარცხებასა და ოსმალეთსა და ირანს შორის საზავო ხელშეკრულების დადებას ემთხვევა. ამიტომ საფიქრებელია, რომ ამბროზიო კონტარინის ელჩობა ახალი მოკავშირეების შეძენასთანაც იქნებოდა დაკავშირებული. ჩვენი ვარაუდით ვენეციელ დესპანს გერმანიის, პოლონეთისა და საქართველოს ტერიტორიებზე უმიზნოდ არ უვლია, მას ალბათ გარკვეული დავალებებიც ექნებოდა ადგილობრივ მეფე-მთავრებთან. თუმცა, აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ამბროზიო კონტარინი, როგორც ვენეციის დიპლომატიური სკოლის კეშმარიტი წარმომადგენელი, თავისი დიპლომატიური მისიის შესახებ „მოგზაურობაში“ თითქმის არაფერს არ ლაპარაკობს⁶⁷.

საქართველოსა და ვენეციის რესპუბლიკას შორის არსებული პოლიტიკური ურთიერთობის შესახებ მოგვითხრობს ვენეციელი დიპლომატის კატერინო ზენოს ძმისწული ნიკოლო ზენო. ავტორი დაწვრილებით ჩერდება უზუნ-ჰასანის კარზე კატერინო ზენოს დიპლომატიურ მოღვაწეობაზე და აღნიშნავს, ტოკატთან ოსმალეების გამარჯვების შემდეგ ვენეციისა და ირანის ირგვლივ ახალი ანტიოსმალური ძალების შემოკრების მიზნით ევროპაში გავემგზავრეთ. ევროპისაკენ მიმავალმა ვენეციელმა დიპლომატმა გაიარა საქართველო, კაფა და პოლონეთი. პოლონეთში ის შეხვდა ირანში მიმავალ ვენეციელ ელჩს პაოლო აქნიბენეს. მათ აქ შეადგინეს საქართველოსა და სამეგრელოს „მეფეებისადმი“ განკუთვნილი წერილები, მაგრამ, როგორც ამ წერილების, ისე პაოლო აქნიბენეს ელჩობის თაობაზე სხვა დამატებითი ცნობები, სამწუხაროდ, არ მოგვეპოვება⁶⁸.

63 იტალიელი მოგზაურები საქართველოში, „მოამბე“, № 11, ტფილისი, 1894, გვ. 54.

64 იქვე.

65 იქვე, გვ. 58.

66 М. А. Полневков. Митиетული აქრომი, გვ. 97.

67 იქვე, გვ. 80.

68 Г. Казбек, Митиетული ნაშრომი. გვ. 230.

საქართველოსა და ვენეციის რესპუბლიკის დიპლომატიური ურთიერთობის ისტორიისათვის აღსანიშნავია, ანტიოსმალურ კოალიციაში მონაწილეობის მიღების მიზნით, საქართველოდან ელჩების გაგზავნა დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში. ოსმალების წინააღმდეგ მებრძოლ სახელმწიფოებში საქართველო თავის მოკავშირეებს ხედავდა. მაჰმადიანურ გარემოცვაში მოყოლილი საქართველო 1460 წელს შეეცადა დასავლეთ ევროპის ქვეყნებთან საკუთარ ძალთა გაერთიანებით გაერღვია ეს მტრული გარემოცვა. 1459 წელს საქართველოს ესტუმრნენ თურქ-ოსმალთა წინააღმდეგ ჯვაროსნული ლაშქრობის ორგანიზატორის, რომის პაპის პიუს II-ის ელჩები. მათთან შეთანხმების შემდეგ საქართველოს მეფე-მთავრებმა გაგზავნეს ევროპაში თავისი ელჩები, რომლებიც უნგრეთისა და გერმანიის გავლით ვენეციაში ჩავიდნენ. ვენეციის სენატმა ისინი დიდი პატივისცემით მიიღო. აქედან ქართველი ელჩები რომში, ხოლო შემდეგ საფრანგეთსა და ბურგუნდიაში გაემგზავრნენ⁶⁹. მაგრამ ამ ანტიოსმალურმა კოალიციამ ვერ გაამართლა საქართველოს პოლიტიკური წრეების იმედები. საერთოდ, უნდა აღინიშნოს, რომ ანტიოსმალურ კოალიციებში შემავალი სახელმწიფოების პოლიტიკური ინტერესები იმდენად განსხვავდებოდა ერთმანეთისაგან და ტერიტორიულად იმდენად იყვნენ ერთიმეორისაგან დაშორებულნი, რომ შეუძლებელი იყო საერთო მტრის წინააღმდეგ ერთიანი გეგმით საომარი მოქმედების წარმოება⁷⁰.

ამავე მიზეზის გამო, წარუმატებლობა სცდა წილად შემდგომ ანტიოსმალურ კოალიციასაც. XV საუკუნის 70-იან წლებში, რომის პაპის სიქსტეს IV-ის თაოსნობით, ევროპასა და აზიაში შეიქმნა ახალი ანტიოსმალური კოალიცია. მის შემადგენლობაში შედიოდნენ: რომის პაპი, ვენეციის რესპუბლიკა, ნეაპოლის სამეფო, უნგრეთი, ირანი, კვიპროსის სამეფო და კარამანიის საამირო⁷¹. საფიქრებელია, რომ ამ კოალიციის შექმნისას რომის პაპსა და ვენეციას საქართველოც ეყოლებოდა მხედველობაში. XV საუკუნის 70-იან წლებში რომის პაპი და ვენეცია ცდილობდა ირანსა და საქართველოს შორის პოლიტიკური კავშირის განმტკიცებას⁷², რასაც ალბათ საფუძვლად ედო ამ უკანასკნელის ანტიოსმალურ კოალიციაში შეყვანა.

⁶⁹ ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, მითითებული ნაშრომი, გვ. 75.

⁷⁰ Н. В. Пигулевская, А. Ю. Якубовский, И. Петрушевский, Л. В. Строева, Л. М. Беленицкий, История Ирана с древнейших времен до конца 18 века, Ленинград, 1958, стр. 237.

⁷¹ И. П. Петрушевский, Государства Азербайджана в XV в., сборник статей по истории Азербайджана, выпуск I, Баку, 1949, стр. 174.

⁷² ი ქ ვ ე.

თუ 1459 წლის ანტიოსმალური კოალიციის შექმნის ცდას საქართველოს მეფე-მთავრები ერთსულოვნად გამოეხმაურნენ და 70 000 მეომრის გამოყვანასაც კი პირდებოდნენ ევროპელებს, ახლა, რადგან ქვეყანა პოლიტიკურად დაქუცმაცებული იყო და შინაურ ომებსაც ბოლო არ უჩანდა, საქართველომ ველარ შესძლო ანტიოსმალურ კოალიციაში მონაწილეობის მიღება. საქართველოდან სამხედრო დახმარების მიღების იმედი, როგორც ირკვევა, ირანის შაჰსაც ჰქონია. უზუნ-ჰასანმა ოსმალებთან ბრძოლის დროს დახმარებისათვის საქართველოს მიმართა, მაგრამ ქართველებმა ირანის შაჰს უარი შეუთვალეს, რაც მიზეზი გახდა საქართველოში ირანის შემოსევისა⁷³.

ანტიოსმალურ კოალიციაში შემაჯავლი სახელმწიფოების ბრძოლაში თურქ-ოსმალთა წინააღმდეგ უშედეგოდ ჩაიარა. 1473 წელს უზუნ-ჰასანი სასტიკად დამარცხდა თერჯანთან, კვიპროსმა და კარამანიამ ქედი მოიხარა დამპყრობლის წინაშე და მტერს დამორჩილდა, ხოლო ვენეციელებმა 1479 წელს, თექვსმეტი წლის ომის შემდეგ, სამშვიდობო ხელშეკრულება დადეს ოსმალებთან⁷⁴.

XV საუკუნის მეორე ნახევარში კონსტანტინოპოლის აღებისა და შავი ზღვის სანაპიროების ხელში ჩაგდებათ, თურქ-ოსმალებმა გადასჭრეს დასავლეთისა და აღმოსავლეთის დამაკავშირებელი უძველესი სავაჭრო გზები. დაირღვა საქართველოსა და ევროპის სახელმწიფოებს შორის მანამდე არსებული ეკონომიური ურთიერთობა. ევროპის კაპიტალს სხვა მიმართულება მიეცა ახალი სავაჭრო ბაზრების მოსაპოვებლად. ირანისა, ინდოეთისა და ჩინეთისაკენ ახალი გზები უკვე სხვა მიმართულებით იხსნება — აფრიკის გარშემო და თეთრი ზღვით — რუსეთის მიწა-წყალზე გავლით. ამ სავაჭრო გზებიდან საქართველო მოწყვეტილი აღმოჩნდა, რამაც მეტად ცუდი გავლენა მოახდინა ქვეყნის ეკონომიურ ვითარებაზე. მაგრამ, მიუხედავად ასეთი დიდმნიშვნელოვანი ისტორიული ცვლილებებისა, ვენეციური დუკატები კვლავაც შემოდის საქართველოში და ძველებურად მონაწილეობს ჩვენი ქვეყნის ფულად მიმოქცევაში. ამიერიდან ეს მონეტები საერთაშორისო ფულის ფუნქციის შესრულების პროცესში ძირითადად ოსმალეთიდან და ირანიდან შემოდის.

ცნობილია, რომ ვენეციური დუკატები, როგორც საერთაშორისო ვალუტა, მიმოქცევაში იყო ირანსა და ოსმალეთში. ფრანგი მოგზაური

⁷³ ივ. ჯავახიშვილი, მითითებული ნაშრომი, გვ. 105, 120.

⁷⁴ И. П. Петрушевский, мითითებული ნაშრომი, გვ. 173.

ტავერნიე პირდაპირ ამბობს, „ირანში სხვა ოქროს ფული არ არის. გარდა ევროპიდან შემოსული გერმანული, პოლანდიური და ვენეციური ღუკატებისა“⁷⁵. რაც შეეხება ვენეციური ღუკატების მიმოქცევას ოსმალეთში, ცნობილია, რომ მურად I-მა (1359—1389 წწ.) საკუთარი ქვეყნის სამონეტო სისტემაში ხარვეზების შევსების მიზნით, გროშის ტიპის ვერცხლის ევროპულ მონეტებთან ერთად, მიმოქცევაში დაუშვა ვენეციური ოქროს ღუკატებიც⁷⁶.

საქართველოსა და ვენეციის პოლიტიკური ურთიერთობა XV საუკუნის მეორე ნახევარში, ზემოაღნიშნული წერილობითი ცნობების გარდა, დასტურდება აგრეთვე ფაქტობრივი მასალით, კერძოდ ჩვენს ტერიტორიაზე აღმოჩენილი ნუმიზმატიკური ძეგლებით. ამ მხრივ აღსანიშნავია 1947 წლის გაზაფხულზე ლეხურის ხეობაში, ახალგორსა და მეჯვრისხევს შუა, მინდვრის დამუშავების დროს აღმოჩენილი ოქროს მონეტების განძი. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში ამ განძიდან, პროფ. ლ. კარბელაშვილის დახმარებით, 23 მონეტა შემოვიდა, მაგრამ მისივე განმარტებით, განძის მეტი ნაწილი მოსახლეობაში გაიბნა.

ლეხურის ხეობის განძი სამ ნაწილად იყოფა: იგი შედგება ვენეციური ღუკატების (13 ცალი), ოსმალური ალთუნებისა (8 ცალი) და ირანული ნახევარაშრეფებისაგან (2 ცალი). ვენეციური მონეტები წარმოდგენილია XV—XVI საუკუნეების ვენეციელი დოჟების ღუკატებით. ოსმალური ალთუნები სულთან სულეიმან I-ს (1520—1566 წწ.) ეკუთვნის და ოსმალეთის სხვადასხვა ზარაფხანების (კონსტანტინოპოლის, სადრე-კაისის, ჰალეების, ამიდისა და მისრის) პროდუქციას წარმოადგენს. რაც შეეხება მესამე ნაწილს, ირანული ოქროს მცირე ნომინალებს, ესენია თაჰმასპ I-ის (1524—1576 წწ.) სახელით გამოშვებული ნახევარაშრეფები. მოგვყავს ლეხურის ხეობის განძის მონეტების სია წამყვანი ტიპების აღწერილობით:

ფ რ ა ნ ჩ ე ს კ ო ფ ო ს კ ა რ ი (1423—1457)

1. ოქრო, წონა 3,47 გ, ზომა 22 მმ, ინვენტ. № 5116, ტაბ. I, სურ. 1.

შუბლი: მონეტის ცენტრში გამოსახულია ვენეციის რესპუბლიკის მფარველი წმინდა მარკოზი, რომელიც მუხლმოყრილ დოჟს გადასცემს ალამს⁷⁷. გამოსახულების ვარშემო განლაგებულია ლათინური ზედწე-

⁷⁵ ს. კ ა კ ა ბ ა ძ ე, საფასის ისტორიისათვის, გვ. 12.

⁷⁶ А. А. Б а к о в, მითითებული ნაშრომი, გვ. 6—7.

⁷⁷ ინვესტიტუტრის ეს სიმბოლური გამოსახულება ვენეციის რესპუბლიკის მართვის უფლების მინიჭებას გულისხმობს.

რილი: მარჯვნივ—FRAC FOSCARI (Franciscus Foscarius—ფრანჩესკო ფოსკარი). მარცხნივ—S. M. VENETI (Sanctus Marcus Venetiarum—წმინდა მარკოზი ვენეციისა), ალამის ტარის გასწვრივ ვერტიკალურად DVX (ჰერცოგი). ზედწერილი გარშემოვლებულია წერტილოვანი რკალით.

ზურგი: წერტილოვან ოვალში იესო ქრისტეს გამოსახულება გარშემოვლებულია ვარსკვლავებით. გარშემო ლათინური ზედწერილია: SIT. T. XPE. DAT. Q. TV. REGISISTE. DVCAT (Sit tibi, Christe, datus quem tu regis iste ducatus—ქრისტეო! საჰერცოგო, რომელსაც განაგებ, დეე გებოძოს შენ). ირგვლივ წერტილოვანი რკალია⁷⁸.

პასკუალე მალიპიერო (1457—1462 წწ.)

2. ოქრო, წონა 3,50 გ, ზომა 22 მმ, ინვენტ. № 5114, ტაბ. I, სურ. 2.

შუბლი: როგორც № 5116. მხოლოდ ზედწერილში—PA·M·ARIPAT (Paschalis Malipiero—პასკუალე მალიპიერო) და V.

ზურგი: როგორც № 5116⁷⁹.

კრისტოფორო მორო (1462—1471 წწ.)

3. ოქრო, წონა 3,47 გ, ზომა 22 მმ, ინვენტ. № 5118, ტაბ. I, სურ. 3.

შუბლი: როგორც № 5116, მხოლოდ ზედწერილში—CRISTOF. MAVRO (Cristoforus Mauro—კრისტოფორო მორო).

ზურგი: როგორც № 5116⁸⁰.

ანდრეა გრიტო (1523—1539 წწ.)

4. ოქრო, წონა 3,44 გ, ზომა 22 მმ, ინვენტ. № 5117, ტაბ. I, სურ. 4.

შუბლი: როგორც № 5116, მხოლოდ ზედწერილში—AND·GRITI (Andreas Griti—ანდრეა გრიტი)

ზურგი: როგორც № 5116⁸¹.

5. ოქრო, წონა 3,48 გ, ზომა 22 მმ, ინვენტ. № 5115.

შუბლი: როგორც № 5117.

ზურგი: როგორც № 5117.

6. ოქრო, წონა 3,51 გ, ზომა 22 მმ, ინვენტ. № 5119.

შუბლი: როგორც № 5117.

⁷⁸ Corpus numo um italicum, т. VII, Roma 1915, ტაბულა IV, სურ. 28.

⁷⁹ იქვე, ტაბულა V, სურ. 12.

⁸⁰ იქვე, ტაბულა V, სურ. 15.

⁸¹ იქვე, ტაბ. IX, სურ. 9.

- ზურგი: როგორც № 5117.
7. ოქრო, წონა 3,47 გ, ზომა 22 მმ, ინვენტ. № 5123.
შუბლი: როგორც № 5117.
ზურგი: როგორც № 5117.
8. ოქრო, წონა 3,45 გ, ზომა 22 მმ, ინვენტ. № 5124.
შუბლი: როგორც № 5117.
ზურგი: როგორც № 5117.
9. ოქრო, წონა 3,45 გ, ზომა 22 მმ, ინვენტ. № 5120.
შუბლი: როგორც № 5117.
ზურგი: როგორც № 5117.

პ ი ე ტ რ ო ლ ა ნ დ ო (1539—1545 წწ.).

10. ოქრო, წონა 3,51 გ, ზომა 22 მმ, ინვენტ. № 5125, ტაბ. 1, სურ. 5.

შუბლი: როგორც № 5116. მხოლოდ ზედწერილში—PET LANDO (Petrus Lando—პიეტრო ლანდო) და VENET.

- ზურგი: როგორც № 5116⁸².
11. ოქრო, წონა 3,43 გ, ზომა 22 მმ, ინვენტ. № 5121.
შუბლი: როგორც № 5125, მხოლოდ ზედწერილში—VENETI.
ზურგი: როგორც № 5125⁸³.
12. ოქრო, წონა 3,43 გ, ზომა 22 მმ, ინვენტ. № 5122.
შუბლი: როგორც № 5125.
ზურგი: როგორც № 5125.
13. ოქრო, წონა 3,48 გ, ზომა 22 მმ, ინვენტ. № 5126.
შუბლი: როგორც № 5125.
ზურგი: როგორც № 5125.

ს უ ლ ე ი მ ა ნ I (1520—1566 წწ.)

14. ოქრო. წონა 3,52 გ, ზომა 21—22 მმ, ინვენტ. № 5104, ტაბ. 1, სურ. 6.

შუბლი: წერტილოვან რკალში ექვსსტრიქონიანი არაბული ზედწერილი:

سليمان — სულეიმანი,
سلطان شاه — სულთან შაჰი,

⁸² Co pus numorum italicorum, ტ. VII, ტაბ. X, სურ. 18.

⁸³ იქვე, ტაბ. X, სურ. 22.

بن عز نصر — ძე დიდებული გამარჯვებული,
 سليم شاه ضرب — სელიმ შაჰისა მოიჭრა,
 قسطنطينية — კონსტანტინიაში,
 926 წელს (1519—1520 წწ.).

ზურვი: წერტილოვან რკალში ოთხსტრიქონიანი არაბული ზედწერილი ლექსად:

ضارب البحر — მოიჭრა ბრწყინვალე,
 صاحب العز النعر — მბრძანებლის ძლევამოსილის
 გამარჯვებულის.

و في البر — ხმელეთსა,
 و البحر — და ზღვაზე⁸⁴.

ზემოაღნიშნული ალთუნის გარდა, ამ განძში აღმოჩნდა სხვადასხვა ქალაქში და წლებში მოჭრილი ამავე ტიპის შემდეგი ვარიანტები:
 15. ინვენტ. № 5105, სადრე-კაისი, 926 წელი ჰიჯრით, ტაბ. I, სურ. 7.

16. ინვენტ. № 5106. პალები, 926 წელი ჰიჯრით, ტაბ. I, სურ. 8.

17, 18. ინვენტ. № № 5107, 5109, ამიდი. 926 წელი ჰიჯრით, ტაბ. I, სურ. 9.

19, 20. ინვენტ. № № 5108, 5110, მისრი, 942 და 94 წელი ჰიჯრით, ტაბ. I, სურ. 10.

21. ინვენტ. № 5111, ქალაქი და თარიღი არ იკითხება, ტაბ. II, სურ. 11.

ამ ალთუნების წონა მერყეობს 3,47 გრამიდან 3,54 გრამამდე.

თ ა ჰ მ ა ს ჰ I (1524—1576 წწ.).

22. ოქრო, წონა 2,32 გ, ზომა 10—12 მმ, ინვენტ. № 5112, ტაბ. II, სურ. 12.

შუბლი: არაბული ზედწერილი, რომლიდანაც ნათლად იკითხება კარტუში მოთავსებული მოჭრის ადგილი და მის გარეთ თარიღი:

ضرب إصبهان — მოიჭრა ისპაანში,
 955 — 955 (1548—1549 წწ.).

⁸⁴ А. Марков, Инвентарный каталог мусульманских монет Императорского Эрмитажа, С. Петербург, 1896, стр. 626, № 74.

ზურგი: მუსლიმანური შიიტური სარწმუნოებრივი სიმბოლო მო-
თავსებული კარტუში და გარეთა სეგმენტებში 12 იმამის სახელი,
რომელთაგან იკითხება: ჰასანი, ჰუსეინი, ალი.

محمد — მუჰამედი,

رسول الله — მოციქული ალაჰისა,

علي ولي الله — ალი მახლობელი ალაჰისა⁸⁵.

ზემოაღნიშნული მონეტის გარდა, ამ განძში აღმოჩნდა 953 წელს
პიჯრით (1546—1547 წწ.) მოჭრილი ამავე ტიპის კიდევ ერთი ნახევარ-
აშრფი: წონა 2,07 გ, ზომა 13—14 მმ, საინვენტარო № 5113, ტაბ.
II, სურ. 13.

ლესურის ხეობის განძში თავმოყრილი მონეტების გარდა, საქარ-
თველოს სახელმწიფო მუზეუმის ნუმიზმატიკურ ფონდში დაცულია
სხვადასხვა დროს და ადგილზე ნაპოვნი ანალოგიური მასალა. 1933—
35 წწ. თეთრი წყაროს რაიონის სოფელ ირაგაში აღმოჩნდა XVI საუ-
კუნის მეორე ნახევრის ვენეციური დუკატი, რომელიც ეკუთვნის ჯე-
როლამო პრიულის (1559 — 1567 წწ.).

ოქრო, წონა 3,47 გ, ზომა 20—21 მმ, ინვენტ. № 5084, ტაბ. II,
სურ. 14.

შუბლი: როგორც № 5117. მხოლოდ ზედწერილში—MIE·PRIOL.
(Hieronimus Priulus—ჯეროლამო პრიული) და VENET.

ზურგი: როგორც № 5117⁸⁶.

საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილი XVI საუკუნის ევრო-
პული ოქროს მონეტებიდან, ვენეციური დუკატების გვერდით, უნდა
დავასახელოთ პოლანდიური დუკატებიც. პოლანდიაში ოქროს დუკა-
ტების მოჭრა დაიწყო XVI საუკუნის დასასრულიდან, სახელდობრ
1583 წელს, დამოუკიდებლობის მიღების შემდეგ, პირველად გამოშ-
ვებული დუკატების ერთ მხარეზე გამოსახულია გვირგვინოსანი მეო-
მარი, ხოლო მეორეზე — ორი ლომი. პოლანდიური დუკატის შემდგომ
ტიპებზე ჩნდება აბჯარასხმული მეომრის გამოსახულება, რომელიც
მას ბოლომდე შერჩა⁸⁷.

ევროპისა და აზიის ქვეყნებში პოლანდიური დუკატები წარმატე-
ბით უწევდა კონკურენციას ვენეციურ დუკატებს. ეს მონეტები

⁸⁵ ოსმალური და ირანული მონეტების განსაზღვრისათვის მადლობას მოვახსენებ
ლენინგრადის ერმიტაჟის თანამშრომელს ი. დობროვოლსკისა და საქართვე-
ლოს სახ. მუზეუმის თანამშრომელს მ. ანთაძეს.

⁸⁶ Corpus numorum italicorum. ტ. VII, ტაბულა XIY, სურ. 4.

⁸⁷ С. А. Розанов, Митиотелли ნაშრომი, გვ. 149.

XVII —XVIII საუკუნეებში საერთაშორისო ვალუტის როლში გვევლინება და ქართული და უცხო წერილობითი წყაროების მიხედვით, ვენეციური ღუკატების თანაბრად მონაწილეობს ჩვენი ქვეყნის ფულად მიმოქცევაში.

1961 წელს მოქალაქე ე. გურასაშვილმა საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში მოიტანა ფრისლანდიის პროვინციის 1588 წლის ჰოლანდიური ოქროს ღუკატი. ერთი წლის შემდეგ, მისივე საშუალებით, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში შემოვიდა 1646 წელს ქალაქ ზვოლეში მოჭრილი მეორე ჰოლანდიური ღუკატი. ე. გურასაშვილის ცნობით, ეს მონეტები წარმოადგენენ 1920-იან წლებში გორის რაიონის სოფელ ატენის მიდამოებში აღმოჩენილი ოქროს მონეტების განძის ნაწილს, რომლის ცალ-ცალკე გასაღება ჯერ კიდევ დიდუდამისს დაუწყია. მოგვყავს ამ ორი მონეტის აღწერილობა:

1. ოქრო წონა 3,49 გ, ზომა 22 მმ, ინვენტ. № 10515, ტაბ. II, სურ. 15.

შუბლი: მონეტის ცენტრში გამოსახულია გვირგვინოსანი მეომარი, რომელსაც ცალ ხელში მახვილი უჭირავს, ხოლო მეორეში—შუბი. გამოსახულება სამ ადგილზე სწყვეტს წერტილოვან რკალს. იგრვლივ განლაგებულია ლათინური ზედწერილი: DEVS FORTITVDO ET SPES-NOS (Deus fortitudo et spes nostra—ძალა ღვთისა და იმედი ჩვენი). ზედწერილი გარშემოვლებულია წერტილოვანი რკალით.

ზურგი: მონეტის ცენტრში გამოსახულია ფრისლანდიის პროვინციის გერბი. იგრვლივ წერტილოვანი რკალი, რომლის გარშემო განლაგებულია ლათინური ზედწერილი: MO·NO· AVR· DOMI· WESTFRI. (Moneta nova aurea dominum West-Frisiae—დასავლეთ-ფრისლანდიის სამფლობელოს ახალი ოქროს მონეტა) და თარიღი 1588, რომელსაც შუაზე ჰყოფს გაურკვეველი ნიშანი. ზედწერილი გარშემოვლილია წერტილოვანი რკალით⁸⁸.

2. ოქრო. წონა 3,5 გ, ზომა 23 მმ, ინვენტ. № 11071, ტაბ. II, სურ. 16.

შუბლი: წერტილოვან რკალში შეიარაღებული მეომრის გამოსახულება მარჯვნივ. მეომარს მარჯვენა ხელში მხარზე გადებული კვერთხი უჭირავს, მარცხენა ხელში კი გაურკვეველი საგანი, გამოსახულების ორივე მხარეს თარიღი — 16 — 46. რკალი სამ ადგილზე გამოსახულებით არის გაწყვეტილი. მეომრის ფეხებს შორის მოთავსე-

⁸⁸ P. Verkade, Muntboek bevattende de namen en afbeeldigen van munten, geslagen in de zeven voormalig vereenigde Nederlandsche Provinciën. Si-edam, 1848, გვ. 147, ტაბ. 69, სურ. 1.

ბულია გაურკვეველი ნიშანი. რკალის გარეთ განლაგებულია შემდეგი შინაარსის ლათინური ზედწერილი: FARDINA III D:G:I:H:BO: (Ferdinandus III dei gratia imperator Hungariae Bohemiae—ფერდინანდ III ღვთის წყალობით იმპერატორი უნგრეთის ბოჰემიის). ზურგი: ფიგუროვან კარტუშიში ოთხსტრიქონიანი ლათინური ზედწერილი: MONE AVRIA CIVIT ZWOL (Moneta avrea civitatis Zwollis—ქალაქ ზვოლეს ოქროს მონეტა)⁸⁹.

რამდენადაც ჩვენთვის ცნობილია, XVI საუკუნეში საქართველოში ევროპული ოქროს მონეტების მიმოქცევის შესახებ წერილობითი ცნობები არ მოიპოვება. მაგრამ წყაროების უქონლობას ზემოთ დასახელებული ნუმიზმატიკური განძების აღმოჩენები ავსებს. რაც შეეხება XVII საუკუნეს, აქ საწინააღმდეგო მდგომარეობასთან — წერილობითი წყაროების სიჭარბესა და ფაქტიური მასალის ნაკლებობასთან გვაქვს საქმე.

XVII საუკუნის უცხოურ წყაროებს შორის განსაკუთრებული ადგილი უკავია არქანჯელო ლამბერტის ნაშრომს⁹⁰.

იტალიელი მისიონერი არქანჯელო ლამბერტი საქართველოში 1631 წელს ჩამოვიდა. თავდაპირველად იგი გორში ცხოვრობდა, მაგრამ ორი წლის შემდეგ სამისიონეროდ სამეგრელოში გადავიდა, სადაც 16 წელი დაჰყო. არქანჯელო ლამბერტი აგვიწერს სამეგრელოს ბუნებას, ფრინველთა და ცხოველთა სამყაროს, სამეურნეო საქმიანობას და, რაც მთავარია, იგი ეხება ჩვენთვის საინტერესო, ადგილობრივი და უცხო ფულის მიმოქცევის საკითხებსაც. მისი გადმოცემით, სამეგრელოში ლევან II დადიანამდე (1611—1657 წწ.) ფულს არ ხმარობდნენ. ნატურალური მეურნეობა იმდენად ყოფილა გაბატონებული, რომ ძირითადად ვაჭრობა საქონლის უშუალო გაცვლა-გამოცვლით ხდებოდა. მაგრამ XVII საუკუნის პირველ ნახევარში ლევან II-ს ზარაფხანა დაუარსებია და სომეხი ვაჭრებისათვის, რომელთაც ხშირი მოსვლა ჰქონდათ ირანში, აბაზიანების ყაიდის მონეტების გამოშვება დაუწყია. ადგილობრივი მოსახლეობა კი, როგორც ავტორი გადმოგვცემს, „უფრო აფასებდა უცხო ფულს, მაგალითად, უნგრულს (უნგრულ დუკატებს — რ. ქ.), ცეკინოს (ვენეციურ დუკატებს — რ. ქ.) და ესპანურ რეალებს“, ვიდრე ადგილობრივად მოჭრილ აბაზიანებს⁹¹.

⁸⁹ P. Verkade. მითითებული ნაშრომი, გვ. 147, ტაბ. 69, სურ. 1.

⁹⁰ არქანჯელო ლამბერტი, მითითებული ნაშრომი.

⁹¹ იქვე, გვ. 156.

როგორც ვხედავთ, არქანჯელო ლამბერტი, სამეგრელოში მიმოქცევაში მყოფ ვენეციური დუკატების გვერდით, უნგრულ დუკატებსაც ასახალებს. მაგრამ არც უნგრული დუკატები და არც აბაზები, რომელსაც იტალიელი მისიონერი აქვე მოჭრილ ნიმუშად იხსენიებს, ჯერ აღმოჩენილი არ არის.

იმერეთის სამონეტო მიმოქცევის თაობაზე, XVII საუკუნის მეორე ნახევრის დასაწყისში, საყურადღებო ცნობებია შემორჩენილი რუსეთის ელჩების — ტოლოჩანოვისა და იევლევის დიპლომატიური მისიის მუხლობრივ აღწერილობებში. იმერეთში მიმოქცევაში მყოფ ოქროს მონეტებიდან ტოლოჩანოვი ასახელებს უნგრულ ოქროს. მაგრამ სახელწოდება უნგრული, ანუ როგორც მას რუსეთში უწოდებდნენ „чирские“, ამ დროს იქ მეტროლოგიური მნიშვნელობით იხმარებოდა და დაახლოებით 3,5 გრამი წონის ოქროს მონეტას აღნიშნავდა⁹². ამიტომ ტოლოჩანოვის ცნობა იმერეთში უნგრული ოქროს მიმოქცევის შესახებ, ალბათ, ვენეციური და პოლანდიური დუკატების მიმოქცევასაც გულისხმობს.

რუსეთის ელჩების გადმოცემით, 1651 წელს იმერეთში, ოქროს დუკატებთან ერთად, ბრუნვაში იყო შემდეგი მონეტებიც: ტალერები, აბაზიანები, ნახევარ-აბაზიანები და ბისტიანები. იმერეთში გავრცელებული მონეტები ტოლოჩანოვსა და იევლევს (თითოეულს ცალცალკე), ნახევნები აქვთ რუსულ საფასეზე გადატანით. მოგვყავს ზემოთ ჩამოთვლილი მონეტების რუსულ საფასეზე გადაყვანის ამონაწერი:

ტოლოჩანოვი:

უნგრული ოქრო = 40 ალტინს,

ფეიშკა (ე. ი. ტალერი) = 20 ალტინს,

აბაზი = 6 ალტინსა და 4 დენგას,

ნახევარი აბაზი = 3 ალტინსა და 2 დენგას,

ბისტი = 5 დენგას⁹³.

იევლევი:

ოქრო = 1 მანეთს,

ფეიშკა (ე. ი. ტალერი) = 1 პოლტინკას,

⁹² И. Г. Спасский, Денежное хозяйство русского государства, Ленинград, 1961, стр. 28.

⁹³ М. А. Полневков, Посольство стольника Толочанова и дьяка Невлева в Имеретию 1650—1652, Тифлис, 1926, стр. 110.

აბაზი = 2 გრივნას,
ბისტი = 1 გროშ⁹⁴.

როგორც ვხედავთ, ტოლოჩანოვისა და იევლევის ცნობები მონეტების თანაფარდობის საკითხში, ერთმანეთს არ ემთხვევა. განსაკუთრებით ეს იგრძნობა რუსული მონეტების წონის ჩვენებისას: თუ პირველ შემთხვევაში ოქრო ნაჩვენებია 57,6 გრამი ვერცხლის ეკვივალენტად, მეორეში ის უკვე 48 გრამია⁹⁵. ტალერი ხან 23,3 ვაშია, ხან --- 24 გრამი; მიუხედავად იმისა, რომ ასეთი დიდი წონის აბაზი არც ირანში და არც საქართველოში არასოდეს არ მოუჭრიათ, ორივე შემთხვევაში 9,6 გრამი არის ნაჩვენები, ხოლო ბისტი 1,2 გრამი და 0,96 გრამია. ამრიგად, აქ სრულ შეუსაბამობას აქვს ადგილი და ამიტომ, ტოლოჩანოვისა და იევლევის მიერ გამოყვანილი მონეტების ურთიერთშეფარდება ნდობას არ იმსახურებს⁹⁶.

XVII საუკუნის მეორე ნახევრისა და XVIII საუკუნის დასაწყისისათვის საქართველოში ვენეციური ოქროს ღუკატების მიმოქცევის ცნობებს იძლევიან ფრანგი მოგზაურები: შარდენი და პროფესორი ტურნეფორი.

მიუხედავად იმისა, რომ XV საუკუნის მეორე ნახევარში იტალიელთა შავიზღვისპირა ფაქტორიები გაუქმდა, დასავლეთ ევროპის სავაჭრო კაპიტალი არ ჰკარგავდა აქ ბაზრების ხელახლა დაუფლების იმედს. ამ მხრივ აღსანიშნავია 1536 წელს საფრანგეთსა და ოსმალეთს შორის სავაჭრო ხელშეკრულების დადებისა და შავ ზღვაში საფრანგეთის ხომალდების შემოსვლის ფაქტი⁹⁷. XVII საუკუნის დასასრულისთვის საფრანგეთის სავაჭრო პოლიტიკა დაცემის გზაზე მდგარ ოსმალეთის სახელმწიფოს მთლიანობის შენარჩუნებას ემყარებოდა, რაც, თავის მხრივ, მახლობელ აღმოსავლეთში საფრანგეთის სავაჭრო

⁹⁴ М. А. Полневков, *Монетное дело*, гл. 188.

⁹⁵ რუსული კაპიკი ამ დროს 0,48 გრ. იწონდა. И. Г. Спасский. *Русская монетная система*, Ленинград, 1962, стр. 106.

⁹⁶ ამ გარემოებას, თავის დროზე ყურადღება მიაქცია პროფ. ს. კაკაბაძემ (ს. კაკაბაძე, *საფასის ისტორიისათვის საქართველოში*, გვ. 26). რუსული მონეტების წონის გამოანგარიშებისას იგი ეყრდნობოდა კაუფმანის ნაშრომს И. И. Кауфман, *серебряный рубль в России от его возникновения до конца XIX века*, С.-Петербург, 1910, гл. 102, სადაც კაპიკის წონა 0,48 გრამის ნაცვლად 0,74 გრამია ნაჩვენები, ამის გამო, ჩვენ, პროფ. ს. კაკაბაძისაგან გაქსხავებული შეფარდება მივიღეთ.

⁹⁷ А. Фадеев, *Монетное дело*, гл. 110.

კაპიტალის დამკვიდრებას ისახავდა მიზნად⁹⁸. თუ შარდენის მოგზაურობა კერძო კომერციულ მიზნებს ემსახურებოდა, ტურნეფორის ექსპედიცია დაკავშირებული იყო მახლობელი აღმოსავლეთის ქვეყნებში საფრანგეთის პოლიტიკურ და ეკონომიურ დაინტერესებასთან⁹⁹.

1672—1673 წლებში საქართველოში მოგზაურა ფრანგმა კომერსანტმა შარდენმა. მისი გადმოცემით ამ დროს სამეგრელოში მოქცევაში ყოფილა ეკიუ, პიასტრები და ქართლში მოჭრილი აბაზიანები¹⁰⁰, ხოლო XVII საუკუნის 50-იან წლებში, მისივე ცნობით, სამეგრელოში უცხო ფულის გვერდით ბრუნვაში ყოფილა ადგილობრივი მონეტებიც. ავტორი აღნიშნავს, რომ სამეგრელოს მთავარი, რომელიც უკვე ოცი წელია რაც გარდაიცვალა, საკუთარ ფულს ჭრიდაო¹⁰¹. შარდენის ჩამოსვლამდე ოცი წლით ადრე, სამეგრელოში მთავრად იყო ლევან II დადიანი, რომელიც არქანჯელო ლამბერტის ცნობით, ირანული ყაიდის აბაზიანებს ჭრიდა¹⁰². ორივე ეს ცნობა, სამეგრელოში ადგილობრივი ფულის გამოშვების შესახებ, ქრონოლოგიურად კარგად უდგება ერთმანეთს. ამიტომ, შარდენს, ჩვენი აზრით, ლევან II დადიანის მიერ დაარსებულ ზარაფხანაში მოჭრილი აბაზიანები უნდა ჰქონდეს მზედველობაში. რაც შეეხება დუკატებს, ავტორი ამ მონეტებს მხოლოდ საგზაო ხარჯებთან დაკავშირებით იხსენიებს, მაგალითად: „ყველა ქრისტიანმა, ვინც გონიოზე გაივლის, ორასი დუკატი უნდა მისცეს გონიოს მმართველს“¹⁰³, „...მე ნებას გაძლევ ამისთვის გაიღო ოცი დუკატი“¹⁰⁴. „ოთხი დუკატი იანიჩარებს დავუთვალე“¹⁰⁵.

1700—1702 წლებში საფრანგეთის მთავრობის დავალებით მახლობელი აღმოსავლეთის ქვეყნებში იმოგზაურა ცნობილმა ფრანგმა ბოტანიკოსმა პროფესორმა ტურნეფორმა. მისი ცნობით, 1701 წელს თბილისში მიმოქცევაში იყო ჰოლანდიური დუკატი, ვენეციური ცე-

⁹⁸ М. А. Полиевктов, Европейские путешественники XIII—XVIII вв. по Кавказу, стр. 12.

⁹⁹ იქვე, გვ. 186.

¹⁰⁰ Chardin, Voyages du chevalier Chardin en Perse et aux Indes Orientales, I, Paris, 1811, გვ. 186.

¹⁰¹ იქვე.

¹⁰² არქანჯელო ლამბერტი, მითითებული ნაშრომი, გვ. 156.

¹⁰³ ე. შარდენი, მოგზაურობა საქართველოში, ვ. ბარნოვის თარგმანი, თბილისი, 1935, გვ. 46.

¹⁰⁴ იქვე, გვ. 47.

¹⁰⁵ იქვე, გვ. 48.

ხინი, პიასტრი, აბაზი და კაზბეკი¹⁰⁶. ფრანგი მოგზაურის ცნობა საქართველოში ვენეციური დუკატების მიმოქცევის შესახებ ჩვენთვის იმითაცაა საყურადღებო, რომ იგი ამ მონეტების ღირებულებასაც იძლევა. ავტორი აღნიშნავს, რომ „ვენეციური ცეხინები, რომლებიც მიმოქცევაშია მთელს აღმოსავლეთში, თბილისში 6 აბაზად და 3 შაურად ფასობს“¹⁰⁷.

XVIII საუკუნის დასაწყისში საქართველოში ოქროს ფულის მიმოქცევის შესახებ, საყურადღებო განმარტებას იძლევა ვახტანგ VI-ის „სამართლის წიგნი“. ქართული კანონმდებლობის ძეგლებში ფულის ღირებულების რეალური ღირებულებისა და მათი ურთიერთშეფარდების შეტანა გაპირობებული იყო სასჯელის ფულადი დაურევებით. „თეთრის გარიგების კარში“ ვახტანგ მეფე ჩამოთვლის საქართველოში მიმოქცევაში მყოფ ვერცხლისა და ოქროს შემდეგ მონეტებს: შაურს, უზალთუნს, აბაზს, მარჩილს, მინალთუნს, ფლურს, ასლანს¹⁰⁸ და აქვე ქართული წონის სისტემასაც იძლევა.

ოქროს მონეტებიდან „სამართლის წიგნში“ დასახელებულია ასლანი და ფლური. აღმოსავლეთის ქვეყნებში პოლანდიურ ოქროს დუკატებს ასლანს ეძახდნენ¹⁰⁹. ეს სახელწოდება პოლანდიის პროვინციის ფრისლანდიის დუკატებიდან წარმოიშვა, რომლებზედაც ორი ლომი იყო გამოსახული; ასლანი თურქულ ენაზე ლომს ნიშნავს. როგორც ჩანს, XVIII საუკუნის დასაწყისში პოლანდიური დუკატები საქართველოში იმდენად გავრცელებულა, რომ ვახტანგ VI-ს საჭიროდ მიუჩნევია ამ მონეტების „სამართლის წიგნში“ შეტანა. თუმცა, აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ „სამართლის წიგნში“ არაფერია ნათქვამი ასლანის ღირებულებისა და წონის თაობაზე¹¹⁰. სამაგიეროდ, ვახტანგ VI დაწერილებით ჩერდება ფლურის შინაარსზე. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, XV საუკუნის დასასრულიდან, ფლურმა, როგორც ვენეციური დუკატების აღმნიშვნელმა ტერმინმა, დაჰკარგა თავისი პირვანდელი მნიშვნელობა. შეინარჩუნა ძველი მეტროლოგიური შინაარსი და დუკატების თანაბარი წონის ყველა ოქროს მონეტის აღმნიშვნელ ტერმინად გადაიქცა. ფლურის წონის შესახებ საყურადღებო ცნობას იძ-

¹⁰⁶ Par M. de Tournefort, Relation d'un voyage du Levant, Lyon, MDCCXVI, 33. 165—166.

¹⁰⁷ იქვე.

¹⁰⁸ ვახტანგ VI, სამართლის წიგნი, თ. ენუქიძის გამოცემა, თბილისი, 1955, გვ. 53.

¹⁰⁹ Tournefort, მითითებული ნაშრომი, გვ. 165.

¹¹⁰ პოლანდიური დუკატები იწონიდა დაახლოებით 3,5 გრამს.

ლევა ვახტანგ VI-ის „სამართლის წიგნი“. „თეთრის გარიგების კარში“ ეკითხულობთ: „ორი შაურის წონა ოქროს რომ მისი დაღი აჯდეს ერთი ფლური არის“¹¹¹. მაშასადამე, ფლური ორი შაურის წონას შეიცავდა. ორშაურნახევარი, ვახტანგ VI-ის სამართლის მიხედვით, ერთ მისხალს შეადგენდა¹¹². რადგან მისხალი 4,436 გრამს უდრიდა¹¹³, ჩვენთვის საინტერესო ფლურის წონის დადგენა ადვილია: თუ ერთი მისხალი, ანუ 4,436 გრამი 2,5 შაურს უდრის, ხოლო ფლურის წონა ორი შაურის წონას, მაშინ ფლურის წონა 3,548 გრამი ყოფილა. ეს კი შეესაბამება ჩვენში გავრცელებულ ოსმალური ალთუნების, ვენეციური და პოლანდიური ღუკატების წონას. მაგრამ XVIII საუკუნის შუა წლების ქართულ წყაროებში, ფლური ღუკატებთან შედარებით, მცირე წონის ოქროს მონეტის აღმნიშვნელ ტერმინადაც იხმარება. ამრიგად, XVIII საუკუნის შუა წლებში ფლური ჰკარგავს მეტროლოგიურ შინაარსსაც და, საერთოდ, ოქროს მონეტის აღმნიშვნელ ზოგად ტერმინად იხმარება.

ფლურის მეტროლოგიური შინაარსის სრული სურათის აღსადგენად საჭიროა მისი ღირებულების დადგენა. ამასთან დაკავშირებით ჩვენთვის ხელმისაწვდომ ქართული და უცხო წერილობითი წყაროებიდან მოგვყავს ფლურის ღირებულების შემცველი ცნობები: ტურნეფორის ცნობით, 1701 წელს ვენეციური ცეხინი (ანუ იგივე ფლური) 6 აბაზად და 3 შაურად ფასობდა¹¹⁴. ვახტანგ VI-ის სამართლის მიხედვით, 1705—1709 წლებში ფლური ხან 7 აბაზია, ხან 7 აბაზი და 1 შაური და ხან 7 აბაზი და 2 შაური¹¹⁵. პაპუნა ორბელიანის ცნობით, 1748 წელს თბილისში მოჭრილი ფლური 30 შაურის, ე. ი. 7 აბაზისა და ორი შაურის ღირებულებას შეიცავდა¹¹⁶, 1764 წლის ქართლ-კახეთის მონასტრებისა და ეკლესიების ერთ-ერთი საბუთის მიხედვით, ფლური 8 აბაზს უდრიდა¹¹⁷, ხოლო 1760—1780 წლების ერთ-ერთი მობარების წიგნში ფლური 2 მინალთუნის, ე. ი. 10 აბაზის ეკვივალენტად იხსენი-

¹¹¹ ვახტანგ VI, სამართლის წიგნი, გვ. 54.

¹¹² იქვე.

¹¹³ ივ. ჯავახიშვილი. ნუმიზმატიკა-მეტროლოგია, გვ. 99.

¹¹⁴ Tournefort, მითითებული ნაშრომი, გვ. 166.

¹¹⁵ ვახტანგ VI, სამართლის წიგნი, გვ. 54.

¹¹⁶ პაპუნა ორბელიანი, ამბავნი ქართლისანი, საქართველოს ცხოვრება, მეორე გამოცემა ზ. კიკინაძის მიერ. თბილისი, 1913, გვ. 158.

¹¹⁷ ქართლ-კახეთის მონასტრებისა და ეკლესიების ისტორიული საბუთები, შეკრებილი თ. ჟორდანიას მიერ, ფოთი, 1909, გვ. 361.

ება¹¹⁸. ჩამოვყალიბეთ ეს მონაცემები ქრონოლოგიური თანამიმდევრობით:

1701 წ.	ფლური	=	6 აბაზსა და 3 შაურს,
1705—1709 წწ.	„	=	ხან 7 აბაზს, ხან 7 აბაზსა და 1 შაურს, და ზოგჯერ 7 აბაზსა და 2 შაურს,
1748 წ.	„	=	7 აბაზსა და 2 შაურს,
1764 წ.	„	=	8 აბაზს,
1760—1780 წწ.	„	=	10 აბაზს.

როგორც ვხედავთ, ფლურის ღირებულება ცვალებადი იყო და ფლურსა და აბაზს შორის სხვადასხვა დროს სხვადასხვა რიცხვითი დამოკიდებულება არსებობდა. ამის მიზეზი, უპირველეს ყოვლისა, აბაზის წონის თანდათანობითი შემცირებით აიხსნება. ცნობილია, რომ შემოსავლის გადიდების მიზნით, ხელისუფლება ხშირად მონეტის წონის შემცირების ან სინჯის გაუარესების გზას ადგებოდა ჩოლმე. მაქაბას I-ის დროიდან საქართველოს რუსეთთან შეერთებამდე, თბილური აბაზიანების წონა 7,8 გრამიდან სამ გრამზე ქვემოთ დაეცა. ხოლო რაც შეეხება ჩვენთვის საინტერესო პერიოდის აბაზიანების წონით ცვალებადობას, იგი შემდეგნაირად გამოიყურება:

1705—1709 წწ.	7,29 გ ¹¹⁹ ,
1748 წ.	4,57 გ ¹²⁰ ,
1764 წ.	3,82 გ ¹²¹ ,
1780 წ.	3,00 გ ¹²² (უმნიშვნელი დამრგვალებით).

ამრიგად, საუკუნის მანძილზე აბაზის წონა 2,43-ჯერ შემცირდა, ხოლო ფლურის ღირებულება მხოლოდ 1,48-ჯერ გაიზარდა. იქმნება შთაბეჭდილება, რომ XVIII საუკუნეში დაირღვა ოქროსა და ვერცხლის მონეტებს შორის ადრე დაკანონებული წონითი შეფარდების ნორმა, მაგრამ მხედველობიდან არ უნდა გამოგვრჩეს ის გარემოება, რომ სინქრონულ ხანებში ზოგ სახელმწიფოში ეცემა ღუკატების

¹¹⁸ ე. თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი, საქართველოს სიძველენი, ტ. 11. ტფილისი, 1909, გვ. 361. ამ საბუთს პროფ. ს. კაკაბაძე 1760—1780 წწ. ათარიღებს. ს. კაკაბაძე, ჩვენი მეცნიერება № 1—2, ტფილისი, 1924, გვ. 282.

¹¹⁹ საქართველოს სახ. მუზეუმის ნუმისმატიკის განყოფილების ქართული მონეტების ძირითადი ფონდი №№ 2438, 4909, 4911, 4913.

¹²⁰ ი ქ ვ ე, №№ 1176—1184 2496—2501.

¹²¹ ი ქ ვ ე, № 2512.

¹²² განძების ფონდი №№ 2767—2774.

ეკვივალენტური ოქროს მონეტების წონა. ვინაიდან ამ პერიოდში საქართველოს ტერიტორიაზე მიმოიქცეოდა სხვადასხვა ქვეყნის სიჭიბო მოჭრილი ოქროს მონეტები, ხოლო მათი აღმნიშვნელი ზოგადი ტერმინი ფლური იყო, ამ მოვლენასაც სათანადო ახსნა ეძლევა.

გიულდენშტედტი წერს, რომ 1772 წელს იმერეთში გავრცელებული, ჰიჯრის 1171 წელს (1757 წ.) ქ. მისრში მოჭრილი ოსმალური ოქროს მონეტა 42 გრანს, ანუ 2,65 გრამს იწონიდა¹²³. ოქროს ფულის წონის შემცირება დადასტურებულია საქართველოშიც. ერმიტაჟის ნუმიზმატიკურ კოლექციაში დაცულია ჰიჯრის 1160 წელს (1747 წ.) შაჰ-რუჰის სახელით თბილისში მოჭრილი ოქროს მონეტა, წონით 2,69 გრამი¹²⁴. მაშინ, როდესაც ვახტანგ VI-ის სამართლით ფლურის წონა დაკანონებული იყო 3,54 გრამი. საფიქრებელია, რომ ასეთივე შემცირებული წონა ექნებოდა 1748 წელს იბრაჰიმ შაჰის სახელით თბილისშივე მოჭრილ ოქროს მონეტებსაც, რომელთა შესახებ პაპუნა ორბელიანი იუწყება: „გამოეგზავნა შაჰ-სულთან იბრეიმს თავის სახელზე ზარაფხანა ქალაქში და დაჰკრეს სიქა ბრძანებისამებრ მისისა, მოსკრეს სამაბაზიანი და შაური, ფლური 30 შაურისა“¹²⁵. ამრიგად, 1748 წელს მოჭრილი ფლური 7 აბაზად და 2 შაურად ფასობდა. მაგრამ, როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, სრულფასოვანი ფლურის ასეთი შეფასება ჯერ კიდევ გაცილებით ადრე ყოფილა, კერძოდ XVIII საუკუნის პირველ წლებში. ცნობილია აგრეთვე, რომ 1705 წლიდან 1748 წლამდე აბაზის წონა საგრძნობლად დაეცა. მაშასადამე იბრაჰიმ შაჰის სახელით მოჭრილი თბილური ფლური სრულწონიანი (ე. ი. 3,54 გრამი) რომ ყოფილიყო, მცირე წონიან აბაზებზე გადაყვანით მისი ღირებულება სათანადოდ მეტი იქნებოდა.

გასათვალისწინებელია აგრეთვე პაპუნა ორბელიანის ცნობა იმის შესახებ, რომ „გამოიტანეს მეფეთა ჩვენთა (თეიმურაზ II და ერეკლე II—რ. ქ.) თავისისა სალაროთი ოქროსა და ვერცხლის იარაღი, მოსცეს ზარაფხანაში, მოაჭრევინეს ფლური და თეთრი და აძლევდნენ ჯარსა, ცდილობდნენ კიდევ შეყრასა ჯარისასა“¹²⁶. პაპუნა ორბელიანი

¹²³ გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, გ. ველაშვილის თარგმანი, თბილისი, 1962, გვ. 285.

¹²⁴ А. Марков, Инвентарный каталог мусульманских монет Императорского Эрмитажа, Третье Добавление, № 89а, стр. 950.

¹²⁵ პაპუნა ორბელიანი, მითითებული ნაშრომი, გვ. 158. საქართველოში იბრაჰიმ შაჰის სახელით მოჭრილი მონეტები, ჯერჯერობით, წარმოდგენილია მხოლოდ თბილური აბაზიანებით, რომელთა საშუალო წონა და სიხვედრით ნომრები მოყვანილი გვაქვს ზემოთ.

¹²⁶ იქვე. გვ. 195.

ან შემთხვევაში არ იძლევა ოქროსა და ვერცხლის ფულის რეალური ღირებულებისა და ურთიერთშეფარდების საჭირო ცნობებს. ამიტომ დაქირავებული ჯარის გასასტუმრებლად მოჭრილი ფლურის წონა და ღირებულება უცნობი რჩება. მაგრამ მხედველობაში თუ მივიღებთ XVIII საუკუნის პირველი ნახევრის დასასრულიდან საქართველოში ოქროსა და ვერცხლის ფულის წონის დაქვეითების ტენდენციას, აქაც შემცირებული წონის ფლური უნდა ვივარაუდოთ¹²⁷.

ტურნეფორისა და ვახტანგ VI-ის მიერ ნაჩვენები ფლურის სხვადასხვა ღირებულების მიზეზი გასარკვევი რჩება. ვენეციური დუკატი (ანუ იგივე ფლური — რ. ქ.) ტურნეფორის ცნობით, 6 აბაზსა და 3 შაურს უდრიდა¹²⁸. ვახტანგ VI-ის სამართლით კი, ფლურის ფასი ხან 7 აბაზი, ხან 7 აბაზი და 1 შაური და ხან 7 აბაზი და 2 შაური იყო¹²⁹. ტურნეფორი საქართველოში „სამართლის წიგნის“ შედგენამდე 4—8 წლით ადრე იყო. ამ პერიოდში ოქროსა და ვერცხლის მონეტების წონაში ცვლილებები არ უნდა მომხდარიყო. მიუხედავად ამისა, 1701 წელს ფლური შედარებით იაფი ჩანს. პროფ. ნ. ქოიავა ამ განსხვავებას კონიუნქტურული ცვლილებებით ე. ი. ფულის კურსის მოძრაობით ხსნის¹³⁰. რასაც, ჩვენი აზრით, უნდა დავუმატოთ ერთი და იგივე ფულადი ერთეულების წონითი სხვადასხვაობაც. ზემოთ აღნიშნული გვქონდა, რომ 1701—1709 წლებში მონეტების წონაში ცვლილებები არ მომხდარა და იმდროინდელი აბაზიანის წონა 7.29 გრამი იყო. მაგრამ გასათვალისწინებელია, რომ ამ აბაზიანებთან ერთად, მიმოქცევაში იქნებოდა ძველი, ე. ი. შედარებით მეტი წონისა და, მაშასადამე, მეტი ღირებულების აბაზებიც. ამიტომ ტურნეფორისა და ვახტანგ VI მიერ ნაჩვენები ფლურის სხვადასხვა ღირებულების მიზეზი კონიუნქტურული ცვლილებებისა და ერთიდაიგივე ფულადი ერთეულების წონით სხვადასხვაობაში უნდა მდგომარეობდეს.

XVIII საუკუნის წერილობით წყაროებში დაცული ცნობების გარდა, საქართველოში ვენეციური და პოლანდიური ოქროს დუკატების მიმოქცევის შესახებ არსებობს ამავე პერიოდის ფაქტობრივი მასალაც.

1941 წლის ნოემბერში, ქ. ქუთაისში, კათოლიკური ეკლესიის

¹²⁷ პაპუნა ორბელიანის მიერ ზემოთ დასახელებული მონეტები, სამწუხაროდ, ვერ აღმოჩენილი არ არის და, მაშასადამე, მისი ცნობა უშუალო ნუმისმატიკური ფაქტებით არ დასტურდება.

¹²⁸ Tournеfort-ი. მოთიბეული ნაშრომი, გვ. 166.

¹²⁹ ვახტანგ VI, სამართლის წიგნი, გვ. 54.

¹³⁰ ნ. ქოიავა, მითითებული ნაშრომი, გვ. 66—67.

ეზოში, თხრილის გაყვანის დროს, 21 ოქროს მონეტა იპოვეს¹³¹. ლესურის ხეობის განძის ანალოგიურად, ეს განძი შერეული შემადგენლობისაა და შეიცავს: ვენეციურ დუკატებს (8 ცალი) და ოსმალურ ალთუნებს (13 ცალი). განძის ნაწილი, რომელიც ვენეციური დუკატებისგან შედგება, წარმოდგენილია XVIII საუკუნის შემდეგი დოქების მონეტებით: ჯოვანი კორნელის (1709—1722 წწ., 4 ცალი), სებასტიანო მოჩენიგოსა (1722—1731 წწ., 2 ცალი) და კარლო რუცინოს (1731—1735 წწ., 2 ცალი) დუკატებით; ხოლო მეორე ნაწილი სულთან აჰმედ III-ის (1703—1730 წწ.) სახელით გამოშვებულ კონსტანტინოპოლის (11 ცალი), მისრისა (1 ცალი) და თბილისის (1 ცალი) ზარაფხანების ალთუნებით. ქუთაისის განძიდან საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში მხოლოდ თბილისში მოჭრილი ალთუნი შემოვიდა (საინვენტარო № 5086)¹³², ხოლო დანარჩენი ნაწილი მოსკოვის სახელმწიფო ბანკს გადაეგზავნა.

1965 წელს საგარეჯოს რაიონის სოფელ პატარძელში იპოვეს 1752 წლის ჰოლანდიური დუკატი. მოგვყავს ამ მონეტების აღწერა და მეტროლოგიური მონაცემები:

ოქრო, წონა 3,45 გ. ზომა 23 მმ, ინვენტ. № 11644, ტაბ. II, სურ. 17.

შუბლი: მარცხნივ მიმავალი აბჯარასხმული მეომრის გამოსახულება. მეომარს მარჯვენა ხელში უჭირავს მხარზე გადებული მახვილი. წინ გაწვდილ მარცხენა ხელში კი — ბაფთით შეკრული ისრების კონა. გამოსახულების გვერდებზე თარიღი: 17—52, ირგვლივ ლათინური ზედწერილი: CONCORDIA· RESPAR· CRES· HOL (Concordia res parvae crescunt Holandiae — თანხმობით მცირე საქმენი დიდდებათ. ჰოლანდია).

ზურგი: ოთხკუთხედი კარტუში, რომლის შიგნით მოთავსებულია ხუთსტრიქონიანი ლათინური ზედწერილი: MO· ORD· PROVIN FOEDER BELG· AD LEG· IMP¹³³ (Moneta ordinum provinciae foederati Belgiae ad legem imperii — მოკავშირე პროვინციის ბელგიის მთავრობის მონეტა, იმპერიის კანონის თანახმად).

საქართველოში აღმოჩენილი XVIII საუკუნის ევროპულ დუკატებიდან, ზემოხსენებულის გარდა, შეგვიძლია დავასახელოთ თითო

131 საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ნუმისმატიკის განყოფილებაში შედგენილი კარტოთეკული კატალოგი.

132 დ. კ ა პ ა ნ ა ძ ე, ქართული ნუმისმატიკა, თბილისი, 1950 № 150. გვ. 93.

133 P. Verka de, მითითებული ნაშრომი, ტაბ. 39, სურ. 5.

ცალების აღმოჩენის კიდევ ორი შემთხვევა. 1927 წელს, აფხაზეთის ასსრ სოხუმის რაიონის სოფელ ნეიდროფში, იპოვეს ალოიზი მიჩენიგოს (1763—1779 წწ.) დუკატი¹³⁴. 1939 წელს, დუშეთის რაიონის სოფელ ანანურში, ძველი ციხის მთავარი კოშკის გასუფთავებისას იპოვეს ჯოვანი კორნელის (1709—1722 წწ.) დუკატის ნატეხი, რომელიც სიძველეთა დაცვის კომიტეტს გადაეცა¹³⁵.

საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ნუმიზმატიკის განყოფილების განძების ფონდში ინახება აგრეთვე აზერბაიჯანში აღმოჩენილი დუკატებიც, რომლებიც ნაპოვნია 1890 წელს შემახის რაიონის სოფელ კუშჩის მახლობლად. აქედან გადარჩენილი იყო 6 ვენეციური და 1 პოლანდიური დუკატი, რომლებიც საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმშია დაცული.

მოგვყავს ამ განძის მონეტების აღწერილობა:

ჯოვანი კორნელი (1709—1722 წწ.)

1. ოქრო, წონა 3,48 გ, ზომა 22-23 მმ, ინვენტ. № 10226, ტაბ. II, სურ. 18.

შუბლი: როგორც № 5084, მხოლოდ ზედწერილში: IOANE. CORNEL (Ioanes Cornelio—ჯოვანი კორნელი).

ზურგი: როგორც № 5084¹³⁶.

ფრანჩესკო ლორედანო (1752—1762 წწ.)

2. ოქრო, წონა 3,49 გ, ზომა 21-22 მმ, ინვენტ. № 10227, ტაბ. II, სურ. 19.

შუბლი: როგორც № 10226, მხოლოდ ზედწერილში: FRANC. LAVRED (Franciscus Lavredano—ფრანჩესკო ლორედანო).

ზურგი: როგორც № 10226¹³⁷.

3. ოქრო, წონა 3,48 გ, ზომა 21-22 მმ, ინვენტ. № 10228.

შუბლი: როგორც № 10227

ზურგი: როგორც № 10227.

¹³⁴ Е. А. Пахомов, Клады Азербайджана и других республик и краев Кавказа, выпуск II, Баку, 1938, стр. 66, № 590.

¹³⁵ Е. А. Пахомов, Мотивированный каталог, выпуск IV, Баку, 1949, стр. 71, № 1201.

¹³⁶ Corpus numorum italicorum. ტ. VIII, ტაბ. XXIV, სურ. 2.

¹³⁷ იქვე, ტაბ. XXIX, სურ. II.

4. ოქრო, წონა 3,43 გ, ზომა 21-22 მმ, ინვენტ. № 10223, ტაბ. II, სურ. 20.

შუბლი: როგორც № 10226. მხოლოდ ზედწერილში: ALOV-MOCEN (Aloisius Mocenico—ალოიზი მიჩენიგო).

ზურგი: როგორც № 10226¹³⁸.

5. ოქრო, წონა 3,48 გ, ზომა 22-23 მმ, ინვენტ. № 10224.

შუბლი: როგორც № 10223.

ზურგი: როგორც № 10223

6. ოქრო, წონა 3,51 გ, ზომა 21-22 მმ, ინვენტ. № 10225.

შუბლი: როგორც № 10223.

ზურგი: როგორც № 10223

პოლანდიური დუკატი

7. ოქრო, წონა 3,45 გ, ზომა 23 მმ, ინვენტ. № 10229, ტაბ. II, სურ. 21.

შუბლი: როგორც № 11644, განსხვავება თარიღში: 17—73.

ზურგი: როგორც № 11644¹³⁹.

XVIII საუკუნის მეორე ნახევრიდან საქართველოში მშვიდობიანი ცხოვრებისა და ქვეყნის ეკონომიური აღორძინებისათვის შედარებით ხელსაყრელი პირობები შეიქნა. ამ დროს საქართველო ფართო ვაჭრობას აწარმოებდა მეზობელ სახელმწიფოებთან. ქართველი ვაჭრები დადიოდნენ როგორც აზიის, ისე ევროპის ქვეყნებშიც. მაგრამ საქართველოს ურთიერთობა დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოებთან ჯერ კიდევ სუსტი იყო და შემთხვევით ხასიათს ატარებდა. XVIII საუკუნის მიწურულს თბილისში ამსტერდამიდან შემოპქონდათ მაუდი და შაქარი, ვენეციიდან აბრეშუმის ქსოვილები და სხვა, მაგრამ ეს ევროპული საქონელი უმთავრესად აღმოსავლეთის ქალაქების მეშვეობით შემოდიოდა¹⁴⁰.

ჯერ კიდევ XVII საუკუნის მეორე ნახევარში, როდესაც საქართველოში კვლავ გამოჩნდნენ ევროპელი ვაჭრები და ევროპული სავაჭრო კაპიტალის სხვა აგენტები, ქართლის მეფე ვახტანგ V (1658—1675 წწ.) შეეცადა ეკონომიური ურთიერთობა დაემყარებინა დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოებთან. მას კარგად ესმოდა, თუ რა დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ევროპის სავაჭრო კაპიტალთან დაახლოებას.

¹³⁸ Corpus numorum italicorum, ტ. VIII, ტაბ. XXXII, სურ. 3.

¹³⁹ P. Verkade, მითითებული საშრომი, ტაბ. 39, სურ. 5.

¹⁴⁰ თბილისის ისტორია, გვ. 237.

ამიტომ პირდებოდა იგი შარდენს, რომ „თუ ევროპელები აღებმიცემობისათვის მოვლენ, მათ გავანთავისუფლებ ყველა გადასახადებისაგან და მივანიჭებ ყოველგვარ უპირატესობას, რასაც კი ისურვებენო“¹⁴¹.

ასეთი განწყობილება ევროპელთა მიმართ საქართველოს სხვა მეფეებისათვისაცაა დამახასიათებელი. 1713 წელს ვახტანგ VI-მ საფრანგეთთან პოლიტიკური და ეკონომიური ურთიერთობის დამყარების მიზნით, ელჩად სულხან-საბა ორბელიანი მიაგვლინა. საქართველოსა და საფრანგეთს შორის სავაჭრო ურთიერთობის დამყარების შემთხვევაში, ვახტანგ VI ლუი XIV-ს თბილისიდან შავ ზღვამდე სამეფო ხარჯით გზის გაყვანას, გზაზე ფოსტების მოწყობას, საფოსტო ცხენების დაყენებას, საყარაულო პუნქტების დაარსებასა და სხვა ამგვარს პირდებოდა¹⁴².

საფრანგეთის სავაჭრო კაპიტალის აგენტის პეისონელის ცნობით, ერეკლე II დიდი დახმარების იმედს აძლევდა ევროპელებს თბილისთან სავაჭრო ურთიერთობის დამყარებასა და გაძლიერებაში¹⁴³. თანამედროვეთა გადმოცემით, „ერეკლე არაფრისაყენ ისე არ მიისწრაფვის, როგორც თავისი ხალხის ევროპულად გარდაქმნისაკენო“¹⁴⁴. ამ მიზნით, იგი ქართლ-კახეთიდან ახალგაზრდებს რუსეთისა და დასავლეთ ევროპის სხვადასხვა ქალაქებში გზავნიდა.

ამრიგად, XVIII საუკუნის საქართველოში არსებობდა ისეთი საერთაშორისო ურთიერთობები, როგორიც იყო საგარეო ვაჭრობა, მისიების გაგზავნა უცხოეთში, მოგზაურების ჩამოსვლა, და სხვა, რაც იწვევდა უცხო ფულის შემოტანას ჩვენს ქვეყანაში.

XVIII საუკუნის 70-იან წლებში, საქართველოში ადგილობრივი და უცხო ფულის მიმოქცევის შესახებ, ამომწურავ ცნობებს იძლევა აკადემიკოსი გიულდენშტედტი. საქართველოში მიმოქცევაში მყოფ ოქროს მონეტებიდან ავტორი ასახელებს ღუჯატებს, რუსულ იმპერიალებს და ოსმალურ ოქროს მონეტებს.

ქართული და უცხოური მონეტების ღირებულებისა და შეფარდების გარკვევისას, ის ზოგჯერ შეცდომებს უშვებს. შემცირებული ოსმალური ოქროს მონეტის სარმამიდის ფასი გიულდენშტედტს სხვადასხვანაირად აქვს ნაჩვენები. მისი გადმოცემით „სარმამიდი არის თურქული ოქროს ფული არაბული წარწერით... ის იწონის 42 გრანს

141 ე. შარდენი, მითითებული ნაშრომი, გვ. 106.

142 ზ. ჭიჭინაძე, საქართველოს შესახებ ევროპიელთა მოძღვართა და მოგზაურთა ცნობები, ტფილისი, 1895, გვ. 33.

143 თბილისის ისტორია, გვ. 236.

144 საქართველოს ისტორია, გვ. 365.

(2,62 გრ.) და უდრის 2 მარჩილს ანუ 104 ფარას¹⁴⁵. მაგრამ 104 ფარა მისივე განმარტებით უდრის 6 აბაზსა და 1 უზალთუნს¹⁴⁶. მაშასადამე, ერთ შემთხვევაში სარმამიდის ფასი 6, ხოლო მეორეში 6,5 აბაზია ნაჩვენები.

შემცირებული ოსმალური ოქროს მონეტის სარმამიდის გვერდით გიულდენშტედტი იხსენიებს 1696 წელს კონსტანტინოპოლში მოჭრილ სრულფასიან ალთუნსაც და აღნიშნავს, რომ „თურქული დუკატი წმინდა ოქროსი, 1 დრაქმის სიმძიმის 120 ფარა ღირსო“¹⁴⁷. 1 დრაქმა გრამებზე გადაყვანით 3,65 გრამს უდრის¹⁴⁸, 120 ფარა კი—7,5 აბაზს. ჩვენი აზრით, გიულდენშტედტი ამ შემთხვევაში ალთუნის ღირებულებას სწორად არ იძლევა, ვინაიდან ასეთი ფასი ალთუნს გაცილებით ადრე, კერძოდ, XVIII საუკუნის პირველ წლებში ჰქონდა და XVIII საუკუნის დასასრულისთვის, აბაზის წონის შემცირებასთან დაკავშირებით, უდავოდ 7,5 აბაზზე მეტი იქნებოდა.

რუსული ოქროს მონეტის იმპერიალის შეფარდება ადგილობრივ მონეტებთან გიულდენშტედტს ზუსტად გამოყავს და იმპერიალის ეკვივალენტად 1 თუმანს ანუ 50 აბაზს ასახელებს¹⁴⁹. იმპერიალი რომ მართლაც 1 თუმანს უდრიდა, ამას ადასტურებს 1770 წელს ერეკლე II-ის მიერ რუსეთის საქმეთა რწმუნებულის მოურავოვისადმი მიწერილი წერილი, რომელიც საქართველოსა და რუსეთის მონეტების ურთიერთშეფარდების საკითხს ეხება. მოგვყავს სათანადო შინაარსის ამონაწერი: „შენ ბრწყინვალეებას ჩვენთვის ეკითხა მისი იდიდებულების ოქრო და ვერცხლი როგორ იხარჯება გამომიცხადეთო. ჩვენ ასე განვაცხადეთ: იმპერიალი ერთ თუმნად იხარჯება“¹⁵⁰.

XVIII საუკუნის 70-იან წლებში იმპერიალის წონა დაახლოებით 13 გრამს უდრიდა¹⁵¹ და ამრიგად, 13 გრამ ოქროში 50 აბაზს იძლეოდა.

145 გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, გვ. 285.

146 იქვე, გვ. 287.

147 იქვე.

148 გიულდენშტედტი ალთუნის წონას მართალია, მცირედ, მაგრამ მაინც გადაჭარბებით იძლევა. მისი ცნობით, 1 დრაქმა 60 გრამს უდრის (გვ. 237). 1 გრამი ივ. ჯავახიშვილის მიხედვით 0,0625 გ-ს უდრის (ნუმისმატიკა და მეტროლოგია, გვ. 25). მაშასადამე, 1 დრაქმა უდრის 3,75 გრამს ($0,0625 \times 60 = 3,75$).

149 გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, გვ. 273.

150 А. Цагарели, Грамоты и другие исторические документы, относящиеся к Грузии, т. II, вып. I, стр. 37.

151 საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ნუმისმატიკის განყოფილების ფონდებში დაცული XVIII საუკუნის 70-იანი წლების იმპერიალები (საინვენტარო №№ 2498, 2499) 12,95 და 13 გრამს იწონის. დაახლოებით ასეთსავე წონას (12,964

ნენ, აქედან 0,260 გრამში — აბაზს. ამ შეფარდებიდან ჩვენ შეგვიძლია დავადგინოთ ოსმალური ოქროს მონეტების — სარამიდისა და ალთუნის ღირებულება. თუ 0,260 გრამი ოქრო 1 აბაზს უდრიდა, მაშინ სარამიდის ფასი 10 აბაზი ($2,62:0,260=10$), ხოლო ალთუნისა 14,5 აბაზი ($3,75:0,260=14,42$) იქნებოდა.

დუკატების შესახებ გიულდენშტედტი აღნიშნავს, რომ ქართველები დუკატს ოქროს ეძახიანო¹⁵², მაგრამ ოქრო ქართულ წერილობით წყაროებში დუკატებზე მცირე წონის ოქროს მონეტების აღმნიშვნელ ტერმინადაც იხმარება. ქალაქის მოურავის სარგოს გარიგების წიგნში 1 ოქრო 2 მინალთუნის ანუ 10 აბაზის ეკვივალენტად იხსენიება¹⁵³. 10 აბაზი კი, როგორც აღვნიშნეთ, 2,62 გრამიანი ოქროს მონეტის ღირებულებას შეადგენდა. მაშასადამე, ოქრო, სპეციალურ ნუმიზმატიკურ ლიტერატურაში გამოთქმული მოსაზრების საწინააღმდეგოდ, ფლურთან ერთად, XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში, ოქროს მონეტის აღმნიშვნელ ზოგად ტერმინად გვევლინება¹⁵⁴.

გიულდენშტედტის ცნობებს საქართველოში უცხო ქვეყნების ოქროს მონეტების მიმოქცევის შესახებ, ავსებს თეიმურაზ ბატონიშვილის წერილი ქართული საფასის შესახებ: „ოქრო ჩვენში სრულიად გოლანდიისა მუშაობდა, ვენეტიკისა და ოსმალისა და უფრო ცოტა, მაგრამ ოსმალის ოქრო წმინდა არ არის და ამისთვის არ უყვართ ქართველებს“¹⁵⁵.

ჰოლანდიური დუკატები, როგორც ირკვევა, ჩვენში XIX საუკუნის პირველ მეოთხედშიც, ე. ი. საქართველოს რუსეთთან შეერთების შემდეგაც იყო მიმოქცევაში¹⁵⁶. კავკასიაში მყოფ ჯარის ნაწილებს რუსეთის მთავრობა ჯამაგირს ნაწილობრივ ჰოლანდიური დუკატებით უხდიდა¹⁵⁷. მაგრამ ამ შემთხვევაში ჩვენ საქმე უნდა გვქონდეს რუსეთში მოჭრილ ჰოლანდიურ დუკატებთან ანუ ჰოლანდიურ ჩერვონეცებთან, ან კიდევ როგორც მას რუსეთში უწოდებდნენ — ლობანჩიკებთან. ცნობილია, რომ XVIII საუკუნეში რუსეთში დაიწყეს ორი-

გრ.) იძლევა დ. მ. გიორგი მიხეილის ძე, в. к. Георгий Михайлович, Монеты царствования императрицы Екатерины II, т. I, С.-Петербург, 1894, стр. 11.

¹⁵² გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, გვ. 237.

¹⁵³ ე. თაყაიშვილი, საქართველოს სიძველენი, ტ. II, ტფილისი, 1909 წ., გვ. 525, 529.

¹⁵⁴ ივ. ჯავახიშვილი, ნუმიზმატიკა-მეტროლოგია, გვ. 58.

¹⁵⁵ საისტორიო მოამბე, წიგნი I, გვ. 34.

¹⁵⁶ Е. А. Пахомов, Митиотетული ნაშრომი, вып. 3, Баку, 1926, стр. 34.

¹⁵⁷ И. М. Холодковский, Лобанчики, «Старая монета», 1911; № 3, стр. 36.

გინალებისაგან ძნელად გასარჩევი, პოლანდიური დუკატების გამოშვება¹⁵⁸. ეს მონეტები მახლობელი აღმოსავლეთის ქვეყნებთან ვაჭრობის მიზნით იჭრებოდა. საქართველოს რუსეთთან შეერთების შემდეგ, რუსეთის მთავრობა პირველ ხანებში იძულებული იყო ჯარის შესანახი თანხა იმ მონეტებით გაედო, რომლებიც ორივე სახელმწიფოს ფულად მიმოქცევაში იყო. ასეთ მონეტებს საქართველოსა და რუსეთში ერთნაირად გავრცელებული პოლანდიური დუკატები წარმოადგენდა.

XIX საუკუნის პირველ წლებში პოლანდიური ჩერვონეცების კურსი ქართლ-კახეთში ვერცხლისა და სპილენძის მონეტებზე გადაყვანით მეტად მერყევი იყო. 1801 წელს ერთ პოლანდიურ დუკატში დასურდავების დროს სპილენძის ფულით 4 მანეთსა და 70—78 კაპიკს იძლეოდნენ, 1802 წელს კი — 4 მანეთსა და 38 კაპიკს სპილენძით, ხოლო 13 აბაზს ვერცხლით¹⁵⁹. იმავე წელს პოლანდიური ჩერვონეცების კურსი უფრო მეტად დაეცა. ერთ ჩერვონეცში 13 აბაზის ნაცვლად 12 აბაზსა და 2 შაურს იძლეოდნენ, მაშინ, როდესაც ამ მონეტების ღირებულება რუსეთში სპილენძის ფულზე 4 მანეთსა და 80 კაპიკს, ხოლო ვერცხლის მონეტებზე 2 მანეთსა და 80 კაპიკს შეადგენდა¹⁶⁰.

XIX საუკუნეში საქართველოში პოლანდიური ჩერვონეცების მიმოქცევას ადასტურებს ჩვენში ამ პერიოდის მონეტის აღმოჩენის ფაქტი. 1940 წელს თბილისის, ბოტანიკურ ბაღში მოსწავლეებმა იპოვეს ოქროს მონეტა, რომელიც პროფ. დ. კაპანაძის განსაზღვრით, XIX საუკუნის პოლანდიური ჩერვონეცი აღმოჩნდა.

რაც შეეხება საქართველოში ვენეციური დუკატების მიმოქცევას, რუსეთთან შეერთების შემდეგ, ამის თაობაზე წერილობითი ცნობები და ფაქტობრივი მასალა არ მოგვეპოვება.

ამრიგად, ფაქტობრივი ნუმიზმატიკური მასალისა და წერილობითი წყაროების მიხედვით, XV საუკუნის მეორე ნახევრიდან მოყოლებული საქართველოს რუსეთთან შეერთებამდე, ევროპული ოქროს მონეტები—ვენეციური და პოლანდიური დუკატები—ინტენსიურად შემოდიოდა საქართველოში და მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა ჩვენი ქვეყნის ფულად მიმოქცევაში.

¹⁵⁸ С. А. Розанов. Митигоებული ნაშრომი, გვ. 155.

¹⁵⁹ Акты собранные Кавказской Археографической Комиссией, т. I, Тифлис, 1866, стр. 503.

¹⁶⁰ იქვე.

თ ა ვ ი მ ე ო რ ე

XVI—XVII საუკუნეების ტალერული მონეტები

XVI—XVII საუკუნეებში ევროპის სახელმწიფოების სამონეტო მიმოქცევაში, ოქროს დუკატების გვერდით, წამყვანი ადგილი ეკავა ვერცხლის დიდ ნომინალებს — ტალერულ მონეტებს, რომლებიც დუკატებთან ერთად ფულადი ანგარიშსწორების კანონიერ საშუალებას წარმოადგენდა.

XV საუკუნის მეორე ნახევრიდან მოყოლებული, სასაქონლო-ფულადი ურთიერთობისა და სამთო საქმის განვითარების შედეგად, ევროპის სახელმწიფოებში დაიწყო ვერცხლის დიდი ნომინალების გამოშვება. 1474 წელს მილანის ჰერცოგმა გალეაცო მარია სფორცამ პირველმა შემოიღო ბრუნვაში გროშენებთან შედარებით მძიმე წონის (9,65 გ) ვერცხლის მონეტები — ტელონები. ათი წლის შემდეგ ტიროლის ერცჰერცოგმა სიგიზმუნდმა მიმოქცევაში დაუშვა რაინის ოქროს გულდენის ეკვივალენტური ვერცხლის მონეტა — გულდენ-გროშენი. ეს უკანასკნელი სწრაფად გავრცელდა მეზობელ ქვეყნებში და, დროთა განმავლობაში, ევროპის თითქმის ყველა სახელმწიფომ დაიწყო ამავე ყაიდის მონეტების გამოშვება.

XVI საუკუნის პირველ ნახევარში გულდენგროშენმა ტალერის სახელწოდება მიიღო. 1519 წელს ბოჰემიაში (ჩეხეთში) ხელი მოჰკიდეს ქ. იოახიმსტალის საბადოების ვერცხლიდან გულდენგროშენებს გამოშვებას. ამასთან დაკავშირებით, ქ. იოახიმსტალში მოჭრილ ვერცხლის დიდ ნომინალს ტალერი ეწოდა¹.

იოახიმის სახელიდან ტალერმა საფრანგეთში ჟაკონდალის, რუსეთში ეფიმიკისა და პოლონეთში იოახიმიკის სახელწოდება მიიღო. მაგრამ ამ მონეტებს ძირითადად მაინც ტალერებს ეძახდნენ. იტალიაში — ტალეროს, პოლანდიაში — დაალდერს, პოლონეთში — ტალარს, ამერიკაში — დოლარს და სხვა.

¹ А. П. Бутковский, Нумизматика или история монет древних средних и новых веков, Москва, 1861, стр. 120.

საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილი ტალერული მონეტების ძირითად ნაწილს შეადგენს ნიდერლანდების, როგორც ესპანეთის მფლობელობისდროინდელი, ისე დამოუკიდებელი რესპუბლიკის დაალდერები, რიკსდაალდერები, ახტენტვინტიგები, არენდსდაალდერები და ლევენდაალდერები; ავსტრიის (ტიროლი, ელზასი, კარინთია, შტირია, ზალცბერგი) ტალერები; ესპანეთისა და ამერიკაში მისი ყოფილი კოლონიების პესოები და ტოსკანას დიდი საჰერცოგოს ტალერები, ხოლო შედარებით მცირე ნაწილს — ბაირეტ-ანსბახის, საქსონიის, ჩეხეთისა და უნგრეთის ტალერები და ვენეციის ღუკატოები.

დასახელებულ სახელმწიფოთა ტალერული მონეტებიდან საქართველოს ტერიტორიაზე ყველაზე დიდი რაოდენობით აღმოჩენილია ესპანური პესოები, რომლებსაც წერილობითი წყაროები პიასტრისა და რეალის სახელწოდებით იხსენიებენ. ესპანური პესო, როგორც ტალერის შესაბამისი მონეტა, პირველად იმპერატორ კარლოს V-ის დროს მოიჭრა და 8 რეალის ღირებულებას შეიცავდა. ესპანეთში 8 რეალის გარდა, 4 და 2 რეალის ღირებულების პესოებსაც ჭრიდნენ. პესოები იჭრებოდა როგორც საკუთრივ ესპანეთში, ისე ამერიკაში მისი ყოფილი კოლონიების — გვატემალის, მექსიკის, ბოლივიის, კოლუმბიის, პერუსა და ჩილის ზარაფხანებშიც.

ნიდერლანდებში ტალერული მონეტების გამოშვება XVI საუკუნეში დაიწყო. ტალერის შესაბამის მონეტას იქ დაალდერსა და რიკსდაალდერს უწოდებდნენ². ამ მონეტების გარდა, ნიდერლანდებში იჭრებოდა შედარებით ნაკლები წონისა და დაბალი სინჯის ტალერული მონეტებიც, კერძოდ, ლევენდაალდერები. ეს მონეტები პირველად 1575 წელს მოჭრეს. იგი დაახლოებით 27,5 გრამს იწონიდა³. საქართველოში ნიდერლანდების ტალერული მონეტებიდან ჩნდება კიდევ ორი ნომინალი — ახტენტვინტიგი და არენდსდაალდერი, რომელთაგან თითოეული ტალერის 2/3 ნაწილს უდრიდა და გერმანული გულდენის ეკვივალენტურ ნომინალს წარმოადგენდა. ახტენტვინტიგი, ანუ 28 სტოიკერი 1601 წელს მოიჭრა ფრისლანდიის პროვინციაში. მალე ამ ნომინალის გამოშვება ჰოლანდიის სხვა პროვინციებმაც დაიწყო⁴. არენდსდაალდერი, რომლის ღირებულება 60 გროტს შეადგენდა, იჭრებოდა

² F. Schröter, Wörterbuch der Münzkunde. Berlin, 1930, გვ. 118, 569.

³ იქვე, გვ. 359.

⁴ იქვე, გვ. 6.

პოლანდიის მხოლოდ ორ პროვინციაში — 1602 წლიდან ზელანდიაში და 1617 წლიდან ფრისლანდიაში⁵.

იტალიის სახელმწიფოების ტალერული მონეტებიდან, როგორც აღვნიშნეთ, საქართველოში აღმოჩენილია ვენეციური ღუკატო და ტოსკანური ტალეროები.

ღუკატო, როგორც ტალერის შესაბამისი მონეტა, ვენეციაში 1562 წელს მოკრეს⁶. ტოსკანას დიდ საჰერცოგოში ტალერების შესაბამისი მონეტების გამოშვება, შედარებით, გვიან დაიწყო. პირველი ასეთი მონეტა მხოლოდ ფერდინანდ I-ის (1587—1608 წწ.) მმართველობის დროს მოიჭრა⁷.

აღსანიშნავია, რომ საქართველოს ტერიტორიაზე ფრანგული ტალერების (ეკიუ) აღმოჩენის ფაქტი დღემდე არსად არ არის აღნუსხული. მაგრამ ამ ხარვეზს ნაწილობრივ ავსებს წერილობითი წყაროების ცნობები, კერძოდ, შარდენისა და ტავერნიეს მოგზაურობათა აღწერილობანი.

ასევე არ არის აღმოჩენილი საქართველოში ევროპის კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი სახელმწიფოს, ინგლისის ტალერული მონეტები — კრონები. ეს ალბათ იმით აიხსნება, რომ ინგლისში XVI—XVII საუკუნეებში აკრძალული იყო სახელმწიფოს ფარგლებს გარეთ ადგილობრივი ფულის გატანა. ამიტომ ინგლისელი ვაჭრები, რომლებსაც ტალერები დიდი რაოდენობით შემოჰქონდათ მახლობელ აღმოსავლეთსა და რუსეთში, ამ მონეტებს ევროპის კონტინენტზე იძენდნენ⁸.

ცალკეული ცალებისა და განძების სახით, საქართველოს ტერიტორიაზე ევროპულ მონეტათა შემოადნიშნული ჯგუფების აღმოჩენის 18 შემთხვევაა დღეისათვის ფიქსირებული. მოგვყავს ამ მონეტათა განძების სია წამყვანი ტიპების აღწერილობით:

I. 1940 წელს ბოგდანოვკის რაიონის სოფელ როდიონოვკასთან იპოვეს ფრანკონიაში ჰოჰენცოლერნთა სამფლობელოების (ბაირეტ-ანსბახი) მარკრაფ ალბერტის ტალერი⁹.

⁵ Schrötter, Wörterbuch der Münzkunde, Berlin, 1930, გვ. 35.

⁶ იქვე, გვ. 164.

⁷ იქვე, გვ. 677.

⁸ И. Г. Спасский, Денежное хозяйство русского государства в середине XVII в. и реформа 1654—1659 гг., Археологический ежегодник за 1959 г., 1960, М., стр. 107, 136.

⁹ Fr. v. Schrötter, Brandenburg—Frankisches Münzwesen teil II, Halle, 1929, გვ. 28.

ვერცხლი, 1549 წლის ტალერი, ერლანგენის ზარაფხანა¹⁰.
წონა 27,66 გ. ზომა 41 მმ, ინვენტ. № 2481, ტაბ. 111, სურ. 22.

შუბლი: შერწყმულ წერტილოვან რკალში პროფილით მარცხნივ მარკგრაფ ალბერტის წელზევითი გამოსახულებაა გაურკვეველი ატრიბუტით მარჯვენა ხელში და მახვილის ტარით მარცხენაში; გვერდებზე უზის თარიღი 15—49; სწორხაზოვანი რკალით ირგვლივ შემოვლებული აქვს ლათინური ზედწერილი: ALBERT D G MARCHIO BRANDENBV (Albertus dei gratia marchio Brandenburgensis—ალბერტი, ღვთის წყალობით მარკგრაფი ბრანდენბურგისა), რომელიც ზარაფების პანს და ანდრია ცვენტნერების ნიშნით ბოლოვდება¹¹.

ზურგი: შერწყმულ წერტილოვან რკალში არის სახიანი ჯვარი: ჯვრის ტოტებს შუა და ცენტრში ხუთი საგერბო ფარი — ბრანდენბურგის მარკგრაფთა¹², ნიურნბერგის ბურგრაფთა¹³, ჰოჰენცოლერნთა გრაფების¹⁴, იულიხის საგრაფოსა¹⁵ და პრუსიის საჰერცოგოს მცირე გერბებით¹⁶; სწორხაზოვანი რკალით ირგვლივ შემოვლებული აქვს ლათინური ზედწერილი: SI DE PRONOBIS QVIS CONTRA NOS¹⁷ (Si deus pro nobis quis contra nos—თუ ღმერთი ჩვენკენაა, ვინ იქნება ჩვენ წინააღმდეგ).

II. 1959 წელს ყვარლის რაიონში, მარმარილოს კარიერის („შაქრიანს“ უწოდებენ) აფეთქების დროს აღმოჩნდა ევროპული მონეტების განძი, რომელიც მპოვნელებმა დაინაწილეს. თელავის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმმა მოახერხა მხოლოდ 9 მონეტის შეძენა. განძის გადარჩენილი ნაწილი შედგება ნიდერლანდების დაალდერებისა და ჩეხეთის, ზალცბურგისა და საქსონიის ტალერებისაგან. ყველაზე ადრინდელი მონეტა იმპერატორ კარლოს V-ს (1519—1555 წწ.) ეკუთვნის, ხოლო ყველაზე გვიანდელი, რომელიც 1572 წელსაა მოჭრილი, — საქსონიის ჰერცოგ ავგუსტს. ყვარლის რაიონში აღმოჩენილი ევროპული მონეტების განძად გადაქცევა ყველაზე გვიანდელი მონეტის მიხედვით. 1572 წელზე ადრე არ უნდა მომხდარიყო.

¹⁰ E. A. Пахомов, *მითითებული ნაშრომი*, VIII, IV, № 1193.

¹¹ Fr. v. Schrötter, *მითითებული ნაშრომი*, გვ. 28.

¹² I. Siebmacher, *Wappenbuch von helten, erste Band, erste abtheilung*, Nürnberg, 1856, ტაბ. 12.

¹³ იქვე.

¹⁴ იქვე.

¹⁵ იქვე გვ. 14.

¹⁶ იქვე, გვ. 12.

¹⁷ Fr. v. Schrötter, *მითითებული ნაშრომი*, გვ. 29.

მოგვეყავს ამ განძის მონეტათა სია წამყვანი ტიპების აღწერილობით:

ნიდერლანდები ესპანეთის მფლობელობის დროს

1. კარლოს V (1519—1555 წწ.), გელდერნის პროვინცია, ნიმეგენის ზარაფხანა, უთარილო დააღდერი.

ვერცხლი, წონა 28, 10 გ, ზომა 43 მმ, ინვენტ. № 4378, ტაბ. III, სურ. 23.

შუბლი: შერწყმულ წერტილოვან რკალში პროფილით მარჯვნივ, იმპერატორ კარლოს V-ის წელზევითი გამოსახულება კვერთხით მარჯვენა ხელში და მახვილის ტარით მარცხენაში; შერწყმული წერტილოვანი რკალით ირგვლივ შემოვლებული აქვს ლათინური ზედწერილი: CAROLVS V ROMANO IMPE SEMPER AVGVSTV (Carolus V romanorum imperator semper augustus—კარლოს V, რომაელთა იმპერატორი უავგუსტოსა).

ზურგი: შერწყმულ წერტილოვან რკალში მოთავსებულია იმპერიის ორთავიანი ჰერალდიკური არწივის გამოსახულება, რომელსაც მკერდზე ჩასმული აქვს საგერბო ფარი გელდერნის პროვინციის გერბით¹⁸; არწივის თავზე გვირგვინია; ირგვლივ შერწყმული წერტილოვანი რკალით გარშემოვლებულია ლათინური ზედწერილი: INSIGNIA VRBIS IMPERIALIS NOVIMAGE¹⁹ (საიმპერიო ქალაქ ნიმეგენის ნიშანი).

ზემოაღწერილი მონეტის გარდა, ამ განძში აღმოჩნდა კარლოს V-ის სახელით მოჭრილი კიდევ ორი (2 და 3) დააღდერი.

4. ფილიპე II (1556—1598 წწ.), გელდერნის პროვინცია ნიმეგენის ზარაფხანა, 1563 წლის დააღდერი.

ვერცხლი, წონა 28,90 გ, ზომა 44 მმ, ინვენტ. № 4381, ტაბ. III, სურ. 24.

შუბლი: ისეთივეა როგორიც № 4378-ის ზურგი, ოღონდ აქვს განსხვავებული ნიდერლანდური ზედწერილი: DER STADT NIMEGEN MVNT INT IAER 1563 (ქალაქი ნიმეგენი, 1563 წლის მონეტა).

ზურგი: შერწყმულ წერტილოვან რკალში მოთავსებულია ნიდერლანდების გერბი²⁰; შერწყმული წერტილოვანი რკალით, ირგვლივ შემოვლებული აქვს ნიდერლანდური ზედწერილი: NA KO PHS PENIN

¹⁸ W. Rentzman, Numismatisches Wappen-Lexicon des Mittelalters und der Neuzeit, Halle, 1924, ტაბ. 24, სურ. 154.

¹⁹ P. O. Van der Chijs. De muten der leenen van de voormalige hertogdommen Brabant en Limburg, enz. 1862, ტ. I, ტაბ. IV, სურ. 31.

²⁰ W. Rentzman, მითითებული წარმოშობა, ტაბ. 24, სურ. 66.

G GEHAL DAL V XXX STVE²¹ (Nach könig Philipps pening gehalt daler von XXX stuvere — მეფე ფილიპეს სამონეტო რიგით XXX სტოივერი დააღდერში).

5. გრაფი ფილიპე დე მონმორანსი (1530—1568 წწ.), პორნის საგრაფო, ვერტის ზარაფხანა, უთარილო დააღდერი.

ვერცხლი, წონა 28 გ. ზომა 43 მმ, ინვენტ. № 4382, ტაბ. III, სურ. 25.

შუბლი: შერწყმულ წერტილოვან რკალშია მუზარადებით შემკული ორი საგერბო ფარი პორნის საგრაფოსა და ქალაქ ვერტის გერბებით²²; შერწყმული წერტილოვანი რკალით ირგვლივ შემოვლებული აქვს ლათინური ზედწერილი: PHS BAR^o D MONTM^o C^o AB HORN D D WIERT (Philippus baronus de Montmoreci comes ab Horn dominus de Wiert — ფილიპე მონმორანსი ბარონი, პორნის გრაფი, ვერტის მფლობელი).

ზურგი: შერწყმულ წერტილოვან რკალში ცხენზე მჯდომი წმ. მარტინეს და ცხენის ფეხებთან ხელებგაწვდილი მათხოვრის გამოსახულება; შერწყმული წერტილოვანი რკალით ირგვლივ შემოვლებული აქვს ლათინური ზედწერილი: SANCTVS MARTINV PATRONVS WIER-TEN²³ (Sanctus Martinus patronus Wiertensis — წმინდა მარტინე, განმგებელი ვერტისა). ზედწერილში ჩასმულია საგერბო ფარი გაურკვეველი გერბით.

ჩ ე ხ ე თ ი

6. იმპერატორი ფერდინანდ I (1556—1564 წწ.), კუტენბერგის ზარაფხანა, 1557 წლის ტალერი.

ვერცხლი, წონა 28,80 გ. ზომა 42 მმ, ინვენტ. № 4376, ტაბ. IV, სურ. 26.

შუბლი: შერწყმულ წერტილოვან რკალში პროფილით მარჯვნივ იმპერატორ ფერდინანდ I-ის წელზევითი გამოსახულება, კვერთხით მარჯვენა ხელში და მახვილის ტარით მარცხენაში; გამოსახულების გვერდებზე თარიღი: 15—57; შერწყმული წერტილოვანი რკალით ირგვლივ შემოვლებული აქვს ლათინური ზედწერილი: FERDINAND: D:

²¹ P. O. vander Chijs, მითითებული ნაშრომი, ტაბ. IV, სურ. 35.

²² W. Rentzman, მითითებული ნაშრომი, ტაბ. IV, სურ. 35.

²³ P. O. vander Shijs, მითითებული ნაშრომი, ტ. II, ტაბ. XI, სურ. 8.

G: RO: BOEMIE: VNGARI: R:²⁴ (Ferdinandus dei gratia Romanorum, Bohemiae, Hungariae rex—ფერდინანდი, ღვთის წყალობით მეფე რომაელების, ბოჰემიის, უნგრეთის); ზედწერილში ჩასმულია საგერბო ფარი ზარაფების მ. ლიდისა და კ. რჟაზნას გერბებით.

ზურგი: შერწყმულ წერტილოვან რკალში მოთავსებულია გერმანიის იმპერიის ერთთავიანი ჰერალდიკური არწივის გამოსახულება, რომელსაც მკერდზე ჩასმული აქვს ორი საგერბო ფარი ბოჰემიის²⁵, უნგრეთის²⁶, ავსტრიისა²⁷ და კასტილიის²⁸ გერბებით; შერწყმული წერტილოვანი რკალით ირგვლივ შემოვლებული აქვს ლათინური ზედწერილი: INFANS: HISPANIARVM ARHIDVX AVSTRIAE²⁹ (ესპანიის ინფანტი, ავსტრიის ერცჰერცოგი).

ზემოაღწერილი მონეტის გარდა, თელავის განძში აღმოჩნდა ფერდინანდ I-ის კიდევ ერთი უთარილო ტალერი.

ავსტრია, ზალცბურგის საარქიეპისკოპოსო

8. არქიეპისკოპოსი მიხეილ ფონ კუენზურგი, ზალცბურგის ზარაფხანა, 1559 წლის ტალერი.

ვერცხლი, წონა 28,30 გ, ზომა 42 მმ, ინვენტ. № 4379, ტაბ. IV, სურ. 27.

შუბლი: შერწყმულ წერტილოვან რკალში მოთავსებულია მიტრით, ჯვრითა და კვერთხით შემკული ორი საგერბო ფარი ზალცბურგის საარქიეპისკოპოსოსა³⁰ და არქიეპისკოპოსის პირადი გერბებით³¹; მიტრის მოპირდაპირე მხარეს არის თარიღი 1559; შერწყმული წერტილოვანი რკალით ირგვლივ შემოვლებული აქვს ლათინური ზედწერილი: MICHAEL D. G. ARCHIEPS. SALZ. APO. SE. LEG (Michael dei, gratia archiepiscopus salzburgensis apostolicae sedis legatus—მიხეილი ღვთის წყალობით არქიეპისკოპოსი ზალცბურგისა, სამოციქულო კათედრის ლევატი).

²⁴ V. Miller, Österreichische Münzprägungen 1519—1918, Wien, 1920, გვ. 40.

²⁵ I. Siebmacher, მითითებული ნაშრომი, ტაბ. I.

²⁶ იქვე ტაბ. 6.

²⁷ იქვე, ტაბ. 4.

²⁸ I. Siebmacher, zweite abtheilung მითითებული ნაშრომი, ტაბ. 44.

²⁹ V. Miller, მითითებული ნაშრომი, გვ. 40.

³⁰ W. Rentzman, მითითებული ნაშრომი, ტაბ. 24, სურ. 209.

³¹ В. М. Потин, Монеты западноевропейских государств в середине века и новое время. Справочник (ხელაბეჭდი), გვ. 221.

ზურგი: შერწყმულ წერტილოვან რკალში ტახტზე პირდაპირ მჯდომი წმ. რუდბერტის გამოსახულებაა კვერთხით მარცხენა ხელში და სფეროთი მარჯვენაში; შერწყმული წერტილოვანი რკალით ირგვლივ შემოვლებული აქვს ლათინური ზედწერილი: SANCTVS. RVDBERTVS EPVS. SALZBVRGEN¹² (Sanctus Rudbertus episcopus Salzburgensis — წმინდა რუდბერტი, ზალცბურგის ეპისკოპოსი).

ს ა ქ ს ო ნ ი ის ს ა ჰ ე რ ც ო გ ო

9. ჰერცოგი ავგუსტი, ალბერტინელთა შტო, დრეზდენის ზარაფხანა, 1572 წლის ტალერი.

ვერცხლი, წონა 29 გ. ზომა 41—42 მმ, ინვენტ. № 4380, ტაბ. IV. სურ. 28.

შუბლი: თოქისებურ რკალში პროფილით მარჯვნივ ჰერცოგ ავგუსტის წელზევითი გამოსახულებაა მახვილია ორივე ხელში; გვერდებზე არის თარიღი 15—72; წერტილოვანი რკალით ირგვლივ შემოვლებული აქვს ლათინური ზედწერილი: AVGVSTVS. D: G. DVX. SAXO. S. A. ROMA IMP (Augustus dei gratia dux Saxoniae sacri romani imperii—ავგუსტი, ღვთის წყალობით ჰერცოგი საქსონიისა, წმინდა რომის იმპერიისა).

ზურგი: შერწყმულ წერტილოვან რკალში მუზარადებათ შემკული საგერბო ფარი ტიურინგიის, მაისენის, საქსონიის პფალცის, ვიტენბერგის, ტიურინგიის პფალცის, ორლამიუნდეს, ლანსბერგის, პლაიცილანდის, ალტენბურგის, მაგდებურგისა და იულიხის გერბებით³³; შერწყმული წერტილოვანი რკალით ირგვლივ შემოვლებული აქვს ლათინური ზედწერილი და H და B ასოების ლიგატურა, რომელიც ზარაფის სახელსა და გვარს აღნიშნავს: ARCHIMARSCHAL ET ELEC³⁴ (Archimarschalus et elector. Hans Biener—უფროსი მარშალი და კურფიუსტი. ჰანს ბიენერი).

III. 1953 წლის ივნისში, ქ. მახარაძეში, საბავშვო სახლის ტერიტორიაზე საცდელი ნაკვეთის დამუშავების დროს, იპოვეს სპილენძის ჭურჭელში ჩაყრილი 414 ვერცხლის ევროპული მონეტა, საერთო წონით — 8,5 კილოგრამი. აქედან საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმს გადაეცა 270 ცალი, ხოლო მახარაძის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმს— 144 ცალი მონეტა.

³² M. Bernhart. K. Roll, Die Münzen und Medaillen des erztütes Salzburg, t. I. München. 2 C 3. ტაბ. 95, სურ. 53, გვ. 63.

³³ B. M. Потин, მოთხრობილი ნაშრომი, გვ. 168—169.

³⁴ შეადარე W. Naup, Tabellen zur Sächsischen Münzkunde. Dresden, 1963, ტაბ. 14, სურ. 122.

საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ნუმისმატიკის განყოფილების განძების ფონდში გატარებულია 131 მონეტა, ხოლო დანარჩენი 139 ესპანური მონეტა იქვე ცალკე ყუთებში ინახება.

მახარაძის განძი შემადგენლობის მხრივ სამ ნაწილად იყოფა. იგი შედგება ავსტრიული, იტალიური და ესპანური მონეტებისაგან. მახარაძის განძის ყველაზე ადრინდელი მონეტა, ერცჰერცოგ ფერდინანდის ტალერი, 1564—1595 წლებშია მოჭრილი, ხოლო ყველაზე გვიანდელი, ფილიპე IV-ის პესო — 1628 წელს. მაშასადამე, განძის ქრონოლოგიური დიაპაზონი 64 წლით განისაზღვრება. რაც შეეხება განძის ჩაფლობის სავარაუდო თარიღს, ყველაზე გვიანდელი მონეტის მიხედვით, იგი XVII საუკუნის 20-იანი წლების შემდეგ უნდა ჩაეპარხათ.

მახარაძის განძი საქართველოში აღმოჩენილი ევროპული მონეტების სხვა განძებისაგან გამოირჩევა როგორც რაოდენობით, ისე შემადგენლობით. ტალერების ძირითად ნაწილს შეადგენს ავსტრიის ერცჰერცოგების ფერდინანდის, მაქსიმილიანეს და ლეოპოლდის და გერმანიის იმპერატორების რუდოლფ II-ისა და ფერდინანდ II-ის სახელით პალეს, ენსისჰაიმის, გრაციისა და კლემენსფურტის ზარაფხანებში მოჭრილი მონეტები. იტალიური ტალერები, ანუ დუკატო და ტალეროები, როგორც მათ ვენეციასა და ტოსკანაში უწოდებდნენ, პასკუალე ჩიკონიის, ფერდინანდ I, კოზიმო II და ფერდინანდ II მედიჩების სახელითაა გამოშვებული. ესპანური მონეტები ფილიპე II-ს, ფილიპე III-სა და ფილიპე IV-ს ეკუთვნის და როგორც საკუთრივ ესპანეთის, ისე ამერიკაში მათი ყოფილი კოლონიების ზარაფხანათა პროდუქციას წარმოადგენს.

მოგვყავს მახარაძის განძის მონეტების სია წამყვანი ტიპების აღწერილობით:

ავსტრია

ტიროლის საგრაფო, პალეს ზარაფხანა.

ერცჰერცოგი ფერდინანდი (1564—1595 წწ.),

1. ვერცხლი, უთარილო ტალერი.

წონა 27,02 გ, ზომა 41 მმ, ინვენტ. № 8602, ტაბ. IV, სურ. 29.

შუბლი: სწორხაზოვან რკალში, პროფილით მარჯვნივ, ერცჰერცოგ ფერდინანდის წელზევითა გამოსახულებაა კვერთხით მარჯვენა ხელში და მახვილის ტარით მარცხენაში: თოკისებური რკალით ირგვლივ შემოვლებული აქვს ლათინური ზედწერილი: FERDINAND: D: G: ARCHIDVX AVSTRIAE (Ferdinandus dei gratia archidux Austriae—ფერდინანდა, ღვთის წყალობით ერცჰერცოგი ავსტრიისა).

ზურგი: სწორხაზოვან რკალში მოთავსებულია ოქროს საწმისის ორდენის ძეწკვით შემოვლებული საგერბო ფარი უნგრეთის, ჩეხეთის, კასტილია-ლეონის³⁵ ავსტრია³⁶ ბურგუნდიისა³⁷ და ტიროლის³⁸ (ცენტრში პატარა საგერბო ფარზე) გერბებით; საგერბო ფარის თავზე გამოსახულია გვირგვინი, მის მოპირდაპირე მხარეს, ძეწკვზე, ვერძის ტყავის გამოსახულებაა. ირგვლივ თოკისებური რკალით გარშემოვლებული აქვს ლათინური ზედწერილი: DVX BVRGVNDIE COMES TIR-OLIS³⁹ (Dux Burgundie, comes Tirolis—ჰერცოგი ბურგუნდიის, გრაფი ტიროლის).

2. ვერცხლი, უთარილო ტალერი.

წონა 27,90 გ, ზომა 40 მმ, ინვენტ. № 8601.

შუბლი: როგორც № 8602, მხოლოდ ერცჰერცოგის გამოსახულება და ზედწერილი შემოვლებულია ორმაგი შერწყმული წერტილოვანი და სწორხაზოვანი რკალით.

ზურგი: როგორც № 8602, განსხვავება ზედწერილში: BVRGVN-DIAE.

3. ვერცხლი, უთარილო ტალერი.

წონა 28,43 გ, ზომა 39 მმ, ინვენტ. № 8603.

შუბლი: როგორც № 8602, განსხვავება გარშემოვლებულ რკალებში, რომლებიც შერწყმული წერტილებისაგანაა შემდგარი და ზედწერილში: AVSTRI.

ზურგი: როგორც № 8602, განსხვავება ზედწერილში: BVRGVNDIAE ელზასის საგრაფო, ენსისჰაიმის ზარაფხანა.

4. ვერცხლი, უთარილო ტალერი.

წონა 27,91 გ, ზომა 38 მმ, ინვენტ. № 8604, ტაბ. V, სურ. 30.

შუბლი: როგორც № 8602, განსხვავება გარშემოვლებულ რკალებში, რომლებიც შერწყმული წერტილებისაგანაა შემდგარი და ზედწერილში: FERDINANDVS. ARCHID.

ზურგი: საგერბო ფარი, როგორც № 8602, მხოლოდ ცენტრში და ზედწერილში პატარა საგერბო ფარები ელზასის⁴⁰, ჰაბსბურგთა⁴¹ და პფირტის⁴² გერბებით და შემდეგი შინაარსის გარშემოვლებული ლა-

³⁵ I. Siebmacher, მითითებული ნაშრომი, zweite abtheilung, ტაბ. 44.

³⁶ I. Siebmacher, მითითებული ნაშრომი, erste abtheilung, ტაბ. 44.

³⁷ W. Rentzman, მითითებული ნაშრომი, ტაბ. 33, სურ. 144

³⁸ I. Siebmacher, მითითებული ნაშრომი, ტაბ. 5.

³⁹ V. Miller, მითითებული ნაშრომი, გვ. 48.

⁴⁰ W. Rentzman, მითითებული ნაშრომი, ტაბ. 30, სურ. 212.

⁴¹ I. Siebmacher, zweite abth., მითითებული ნაშრომი, ტაბ. 4.

⁴² A. Engel, E. Lehr, Numismatique de l'Alsace, Paris, 1887, ტაბ. V, სურ. 8.

თინური ზედწერილი: DVX. BVRG LAND ALSA COM PHIRT⁴³
(Dux Burgundiae, landgravius Alsatiae, comes Phirtae — ჰერცოგი
ბურგუნდიის, ლანდგრაფი ელზასის, გრაფი პფირტის).

5. ვერცხლი, უთარილო ტალერი.

წონა 28, 46 გ, ზომა 38 მმ, ინვენტ. № 8605.

შუბლი: როგორც № 8604, განსხვავება ზედწერილში: FERDI-
NAND.

ზურგი: როგორც № 8604.

6. ვერცხლი, უთარილო ტალერი.

წონა 28,46 გ, ზომა 39 მმ, ინვენტ. № 8606.

შუბლი: როგორც № 8604, განსხვავება ზედწერილში: FERDI-
NAND.

ზურგი: როგორც № 8604.

7. ვერცხლი, უთარილო ტალერი.

წონა 27,92 გ, ზომა 41 მმ, ინვენტ. № 8600.

შუბლი: როგორც № 8604, განსხვავება ზედწერილში: FERDI-
NAND.

ზურგი: როგორც № 8604.

იმპერატორი რუდოლფ II (1576—1612 წწ.),

ტიროლის საგრაფო, პალესზარაფხანა

8. ვერცხლი, 1602 წ. ტალერი.

წონა 28,22 გ, ზომა 41 მმ, ინვენტ. № 8591, ტაბ. V, სურ. 31.

შუბლი: სწორხაზოვან და თოკისებურ რკალში, პროფილით მარჯვნივ,
მოცემულია იმპერატორ რუდოლფ II-ის ბიუსტი და თარიღი—1602;
ირგვლივ შერწყმული წერტილოვანი რკალით გარშემოვლებული ლათინური
ზედწერილია: RVDOLPHVS II D·G: ROM: IMP: SEM: AVG:
GERM HVNG: BOH: REX: (Rudolphus II dei gratia romanorum
imperator, semper augustus Germaniae, Hungariae, Bohemiae rex—
რუდოლფ II ღვთის წყალობით რომაელთა იმპერატორი, უავკუსტოესი
მეფე გერმანიის, უნგრეთის, ბოჰემიის).

ზურგი: შერწყმულ წერტილოვან რკალში ოქროს საწმისის ორ-
დენის ძეწკვით შემოვლებული საგერბო ფარი უნგრეთის, ტიროლის
(პატარა საგერბო ფარში), ბოჰემიის, შტირიის⁴⁴, ბურგუნდიის, ავსტ-
რიის, კასტილიის, კარინთიის⁴⁵, კრაინას⁴⁶, ჰაბსბურგთა, გორა-

⁴³ V. Miller, მითითებული ნაშრომი, გვ. 48.

⁴⁴ I. Siebmacher, erste abtheilung, მითითებული ნაშრომი, ტაბ. 5.

⁴⁵ იქვე.

⁴⁶ იქვე.

ცის⁴⁷, ბურგაუს⁴⁸, სავოიის⁴⁹, ვიურტემბერგისა⁵⁰ და ელზასის გერბებით; მთავარი საგერბო ფარის თავზე გვირგვინი; გვირგვინის მოპირდაპირე მხარეს, ძეწკვზე, ვერძის ტყავის გამოსახულება; ორგვლივ შერწყმული წერტილოვანი რკალით გარშემოვლებული ლათინური ზედწერილი: NECNONARCHIDVCES AVS DVC: BVRG: COMITESTIROLIS⁵¹ (Nec non archiduces Austriae, duces Burgundiae, comites Tirolis—აგრეთვე ერცჰერცოგი ავსტრიის, ჰერცოგი ბურგუნდიის, გრაფი ტიროლის).

9. ვერცხლი, 1610 წ. ტალერი.

წონა 28,50 გ, ზომა 41 მმ, ინვენტ. № 8594.

შუბლი: როგორც № 8591, განსხვავება ზედწერილში და თარიღში: 1610, RO: IM: GE: HV:

ზურგი: როგორც № 8591, განსხვავება ზედწერილში: AV: BVR: CO: TIROLI.

ელზასის საგრაფო, ენისიხჰაიმის ზარაფხანა

10. ვერცხლი, 1608 წ. ტალერი.

წონა 28,38 გ, ზომა 41 მმ, ინვენტ. № 8592, ტაბ. V, სურ. 32.

შუბლი: როგორც № 8591, განსხვავება თარიღში 1608 და ზედწერილში: RO: IM: SE: GER: HVN.

ზურგი: როგორც № 8591, მხოლოდ საგერბო ფარი გერბების შემდეგი განლაგებით: უნგრეთის, ტიროლის, ელზასის, ბოჰემიის, შტირიის, ბურგუნდიის, ავსტრიის, კასტილიის, კარინთიის, კრაინას, ჰაბსბურგთა, გორიციის, ბურგაუს სავოიის, ვიურტემბერგის, პფირტის და განსხვავება ზედწერილში: LAN. G. AL. CO FE⁵² (Landgravius Alsatie, comes Feretae — ლანგრაფი ელზასის, გრაფი პფირტის).

11. ვერცხლი, 1610 წ. ტალერი.

წონა 27,77 გ, ზომა 41 მმ, ინვენტ. № 8593.

შუბლი: როგორც № 8592, განსხვავება თარიღში — 1610 და ზედწერილში: IMP. GE.

⁴⁷ W. Rentzman. მითითებული ნაშრომი, ტაბ. 33, სურ. 171.

⁴⁸ იქვე, ტაბ. 27, სურ. 173.

⁴⁹ A. Engel, E. Lehr, მითითებული ნაშრომი, გვ. 38.

⁵⁰ I. Siebmacher. მითითებული ნაშრომი, ტაბ. 39.

⁵¹ V. Miller, მითითებული ნაშრომი, გვ. 88.

⁵² A. Engel, E. Lehr, მითითებული ნაშრომი, ტაბ. V, სურ. 8; V. Miller, მითითებული ნაშრომი, გვ. 94.

ზურგი: როგორც № 8592.

12. ვერცხლი, 1613 წ. ტალერი.

წონა 28,36 გ, ზომა 42 მმ, ინვენტ. № 8595.

შუბლი: როგორც № 8592, განსხვავება თარიღში—1613 და ზედწერილში: AVG:

ზურგი: როგორც № 8592, განსხვავება ზედწერილში: ALS.

ერცპერცოგი მაქსიმილიანე (1612—1618 წწ.),

ტიროლის საგრაფო, პალეს ზარაფხანა

13. ვერცხლი: 1613 წ. ტალერი.

წონა 28,38 გ, ზომა 40 მმ, ინვენტ. № 8574, ტაბ. V, სურ. 33.

შუბლი: მცენაროვან რკალში მარჯვენა პროფილით გამოსახულია ერცპერცოგ მაქსიმილიანეს ბიუსტი; გამოსახულების ქვემოთ თარიღი — 1613; ირგვლივ შერწყმული წერტილოვანი რკალით გარშემოვლებულია ლათინური ზედწერილი: MAXIMILIANVS: D: G: ARCH: AV: DVX: BVRG: STIR: CARINT (Maximilianus dei gratia archidux Austriae, dux Burgundiae, stiriae, Carinthiae—მაქსიმილიანე ერცპერცოგი ავსტრიის, პერცოგი ბურგუნდიის, შტრიის, კარინთიის).

ზურგი: მცენაროვან რკალში ტევტონთა ორდენის ჯვრით ოთხად გაყოფილი საგერბო ფარი უნგრეთის, ბოჰემიის, ავსტრიის, ბურგუნდიის, ტიროლისა და ჰაბსბურგთა ღერბებით; ჯვრის ტოტების გადაკვეთაზე ოვალური ფარი ტიროლის გერბით; მთავარი საგერბო ფარის თავზე გვირგვინი; ირგვლივ შერწყმული წერტილოვანი რკალით გარშემოვლებული ლათინური ზედწერილია: ET: CARN: MAG: PRVSS: ADMI: COMES: HAE: ET: TIROLIS⁵³ (Et Carniolae, magisterii Prussiae, administrator, comes Habsburgensis et Tirolis—და კრაინისა, პრუსიის საგამგებლოს ადმინისტრატორი, გრაფი ჰაბსბურგთა და ტიროლის).

14. ვერცხლი, 1614 წ. ტალერი.

წონა 28,60 გ, ზომა 42 მმ, ინვენტ. № 8575. ტაბ. VI, სურ. 34.

შუბლი: როგორც № 8574, მხოლოდ ერცპერცოგის ბიუსტის გვერდებზე თარიღი: 16—14, ქვემოთ ზარაფის ინიციალები Cö (Christoph Orber—ქრისტეფორე ორბერი) და განსხვავება ზედწერილში: MAXIMIL-

⁵³ V. Miller, მითითებული ნაშრომი გვ. 100.

ზურგი: როგორც № 8574, განსხვავება ზედწერილში: HAB: TI-ROLI⁵⁴.

15. ვერცხლი, 1615 წ. ტალერი.

წონა 28,08 გ, ზომა 43 მმ, ინვენტ. № 8576, ტაბ. VI, სურ. 35.

შუბლი: როგორც № 8575, მხოლოდ ერცჰერცოგის ბიუსტი გარშემოვლებულია თოჯისებური რკალით, ზარაფის ინიციალები ჩასმულია
ზურგი: როგორც № 8575, მხოლოდ საგერბო ფარი გარშემოვლებული შემოკლებებით: MAXIMILIANVS. ARCH: AVS: CARN.

ზურგი: როგორც № 8575, მხოლოდ საგერბო ფარი გარშემოვლებულია თოჯისებური რკალით და სხვაობა ზედწერილში: MA: TIROL.

16. ვერცხლი, 1615 წ. ტალერი.

წონა 27,75 გ, ზომა 42 მმ, ინვენტ. № 8577.

შუბლი: როგორც № 8576, განსხვავება ზედწერილში: BVRG.

ზურგი როგორც № 8576, განსხვავება ზედწერილში: MAG. H. E.

17. ვერცხლი, 1615 წ. ტალერი.

წონა 28,36 გ, ზომა 42 მმ, ინვენტ. № 8578.

შუბლი: როგორც № 8576.

ზურგი: როგორც № 8576.

18. ვერცხლი, 1616 წ. ტალერი.

წონა 28,74 გ, ზომა 42 მმ, ინვენტ. № 8579.

შუბლი: როგორც № 8576, მხოლოდ განსხვავება თარიღში: 1616 და ზედწერილში: MAXIMIL. AR: AV. BVR.

ზურგი: როგორც № 8576. განსხვავება ზედწერილში: MAG. AD. COM.

19. ვერცხლი, 1617 წ. ტალერი.

წონა 28,39 გ, ზომა 42 მმ, ინვენტ. № 8580.

შუბლი: როგორც № 8576, განსხვავება თარიღში 1617 და ზედწერილში: MAXIMILI. AV. BVR. CAR:

ზურგი: როგორც № 8576. განსხვავება ზედწერილში: MAG. AD. COM. H.

20. ვერცხლი, 1617 წ. ტალერი.

წონა 28,40 გ, ზომა 42 მმ, ინვენტ. № 8581.

⁵⁴ V. Miller, მითითებული ნაშრომი, გვ. 101.

შუბლი: როგორც № 8576, განსხვავება თარიღში 1617 და ზედწერილში: MAXIMIL AR: AV: BVR: C:

ზურგი: როგორც № 8576, განსხვავება ზედწერილში: MAG: AD: COM: H:

21. ვერცხლი, 1617 წ. ტალერი.

წონა 28,31 გ, ზომა 42 მმ, ინვენტ. № 8582.

შუბლი როგორც № 8576, განსხვავება თარიღში 1617 და ზედწერილში: MAXIMIL: AV: BVR:

ზურგი: როგორც № 8576, მხოლოდ განსხვავება ზედწერილში: MAG: AD: COM: H:

22. ვერცხლი, 1617 წ. ტალერი.

წონა 28,58 გ, ზომა 42 მმ, ინვენტ. № 8583.

შუბლი: როგორც № 8576, განსხვავება თარიღში 1617 და ზედწერილში: MAXIMIL: AR: BVR:

ზურგი: როგორც № 8576, მხოლოდ განსხვავება ზედწერილში: AD: COM: M:

23. ვერცხლი, 1617 წ. ტალერი.

წონა 28,61 გ, ზომა 42 მმ, ინვენტ. № 8584.

შუბლი: როგორც № 8576, განსხვავება თარიღში 1617 და ზედწერილში: MAXIMILI: AV: BVR:

ზურგი: როგორც № 8576, განსხვავება ზედწერილში: MAG: AD: COM: H:

24. ვერცხლი, 1618 წ. ტალერი.

წონა 27,63 გ, ზომა 42 მმ, ინვენტ. № 8585.

შუბლი: როგორც № 8576, განსხვავება თარიღში და ზედწერილში: MAXIMILI: AV: BVR:

ზურგი: როგორც № 8576, განსხვავება ზედწერილში: MAG: AD: COM: H: TIRO:

25. ვერცხლი, 1618 წ. ტალერი.

წონა 28,63 გ, ზომა 42 მმ, ინვენტ. № 8586.

შუბლი: როგორც № 8576, განსხვავება თარიღში 1618 და ზედწერილში: MAXIMILI: AV: BVR:

ზურგი: როგორც № 8576, მხოლოდ განსხვავება ზედწერილში: MAG: AD: CO: H:

26. ვერცხლი, 1618 წ. ტალერი.

წონა 28,33 გ, ზომა 42 მმ, ინვენტ. № 8587.

შუბლი: როგორც № 8676, განსხვავება თარიღში 1618 და ზედწერილში: MAXIMILI: AV: BVR:

ზურგი: როგორც № 8576, მხოლოდ განსხვავება ზედწერილში:
MAG: AD: COM: H:

27. ვერცხლი, 1618 წ. ტალერი.

წონა 28,59 გ, ზომა 41 მმ, ინვენტ. № 8588.

შუბლი: როგორც № 8576, განსხვავება თარიღში 1618 და ზედწერილში- MAXIMILI: AV: BVR:

ზურგი: როგორც № 8576, განსხვავება ზედწერილში: MAG: AD: COM: H: TIRO:

28. ვერცხლი, 1618 წ. ტალერი.

წონა 28,07 გ, ზომა 42 მმ, ინვენტ. № 8589.

შუბლი: როგორც № 8576, განსხვავება თარიღში 1618 და ზედწერილში: MAXIMILI: AV: BVR:

ზურგი: როგორც № 8576, განსხვავება ზედწერილში: MAG: AD: COM: H:

29. ვერცხლი, 1618 წ. ტალერი.

წონა 28,75 გ, ზომა 42 მმ, ინვენტ. № 8590.

შუბლი: როგორც № 8576, განსხვავება თარიღში 1618 და ზედწერილში: MAXIMILI: AV: BVR:

ზურგი როგორც № 2876 განსხვავება ზედწერილში: MAG: AD: H:

იმპერატორ ფერდინანდ II (1619—1637 წწ.),

კარინთიის საჰერცოგო, კლემენტურტის
ზარაფხანა

30. ვერცხლი, 1619 წ. ტალერი ერცჰერცოგის ტიტულით.

წონა 27,50 გ, ზომა 41 მმ, ინვენტ. № 8599, ტაბ. VI, სურ. 36.

შუბლი: შერწყმულ წერტილოვან რკალში, პროფილით მარჯვნივ იმპერატორ ფერდინანდ II-ის წელზედა გამოსახულება კვერთხით მარჯვენა და მახვილის ტარით მარცხენა ხელში; ირგვლივ შერწყმული წერტილოვანი რკალით შემოვლებული აქვს ლათინური ზედწერილი: FERDINAND. D. G. ARCHIDVX. AVSTRIAE (Ferdinandus dei gratia archidux Austriae—ფერდინანდი ღვთის წყალობით ერცჰერცოგი ავსტრიის.)

ზურგი: ოქროს საწმისის ორდენის ძეწკვით გარშემოვლებული საგერბო ფარი უნგრეთის, შტირიის, ავსტრიის, ბურგუნდიის, ჰაბსბურგთა, ტიროლისა და კარინთიის (ცენტრში პატარა საგერბო ფარის თავზე) გერბებით⁵⁵; მთავარი საგერბო ფარის თავზე გვირგვინი; მის მოპირდა-

⁵⁵ მონეტის ცუდი შენახვის გამო, ვერბის განსაზღვრა არ მოხერხდა.

პირე მხარეს, ძეწკვზე ვერძის ტყავის გამოხახულება; ირგვლივ შერწყ-
მული წერტილოვანი რკალით გარშემოვლებული აქვს ლათინური ზედ-
წერილი, რომელიც მთლიანად არ იკითხება და მონეტის მოჭრას თა-
რილი: ET. CARINTH... (Et Carinthiae—და კარინთიისა) 1619⁵⁶.

ტიროლის საგრაფო, პალეს ზარათხანა

31. ვერცხლი, 1623 წ. ტალერი.

წონა 28,19 გ, ზომა 43 მმ, ინვენტ. № 8596, ტაბ. VI, სურ. 37.

შუბლი: თოცისებურ რკალში პროფილით მარჯვნივ იმპერატორ
ფერდინანდ II-ის ბიუსტი; გვერდებზე თარიღი: 1623; ირგვლივ შე-
რწყმული წერტილოვანი რკალით გარშემოვლებული აქვს ლათინური
ზედწერილი: FERDINANDVS II: DG: ROM: IMPER: SE: AV: GE: HV:
BOH: RE (Ferdinandus II dei gratia romanorum imperator, semper
augustus Germaniae, Hungariae, Bohemiae rex—ფერდინანდ II ღვთის
წყალობით რომაელთა იმპერატორი, უავგუსტოესი მუდმ გერმანიის, უნ-
გრეთის, ბოჰემიის).

ზურგი: როგორც № 8591, განსხვავება ზედწერილში: NECNONA-
RCHIDVCES AVS DVCBVRCOMITES. TIRO⁵⁷ (Nec non archidu-
ces Austriae, duces Burgundiae, comites Tirolis—აგრეთვე ერცჰერცო-
გი ავსტრიის, ჰერცოგი ბურგუნდიის, გრაფი ტიროლის).

შტირიის საჰერცოგო, გრაფის ზარათხანა

32. ვერცხლი, 1623 წ. ტალერი.

წონა 27,81 გ, ზომა 42 მმ, ინვენტ. № 8597.

შუბლი: როგორც № 8596, განსხვავება ზედწერილში: RO: I: S:
A: G: B: REX:

ზურგი: როგორც № 8596, მხოლოდ საგერბო ფარში ტიროლის
გერბის ნაცვლად შტირიის გერბი და განსხვავება ზედწერილში: ARCH:
AVST: DVX:BVR: STIRIAE ETC⁵⁸ (Archidux Austriae, dux Bur-
gundiae, stiriae et carinthiae—ერცჰერცოგი ავსტრიის, ჰერცოგი ბურ-
გუნდიის, შტირიისა და კარინთიის).

33. ვერცხლი, 1623 წ. ტალერი.

წონა 27,78 გ, ზომა 43 მმ, ინვენტ. № 8598.

შუბლი: როგორც № 8597.

ზურგი: როგორც № 8597.

⁵⁶ V. Miller, მითითებული ნაშრომი, გვ. 107.

⁵⁷ იქვე, გვ. 116.

⁵⁸ იქვე, გვ. 118.

ერცპერცოგი ლეოპოლდი (1619—1632 წწ.),
ტიროლის საცრაფო, ჰალეს ზარაფხანა

34. ვერცხლი, 1620 წ. ტალერი.

წონა 27,75 გ, ზომა 41 მმ, ინვენტ. № 8556, ტაბ. VII, სურ. 38.

შუბლი: თოკისებურ რკალში, პროფილით მარჯვნივ ერცპერცოგ ლეოპოლდის ბიუსტი: გვერდებზე თარიღი: 1620; ირგვლივ შერწყმული წერტილოვანი რკალით გარშემოვლებული აქვს ლათინური ზედწერილი: LEOPOLDVS. NECNON. CAETERI. D: G: ARCHID: AVSTR (Leopoldus nec non caeteri dei gratia archidux Austriae—ლეოპოლდი, აგრეთვე ღვთის წყალობით ერცპერცოგი ავსტრიის).

ზურგი: თოკისებურ რკალში საგერბო ფარი უნგრეთის, ბოჰემიის, ავსტრია-ბურგუნდიის, ელზასის, ჰაბსბურგთა და გორიციის გერბებით; ცენტრში პატარა ფარი ტიროლის გერბით; მთავარი საგერბო ფარის თავზე გვირგვინი; გვირგვინის მოპირდაპირე მხარეს, ზედწერილში, მიტრით შემკული ორი საგერბო ფარი — სტრასბურგის⁵⁹ და პასაუს⁶⁰ გერბებით; ირგვლივ შერწყმული წერტილოვანი რკალით გარშემოვლებული ლათინური ზედწერილი: DVC: BVRG: STYR: CAR: ETCARN: COM. TYROL⁶¹ (Duces Burgundiae, stiriae, Carinthiae et Carniolae, comites Tirolis—ჰერცოგი ბურგუნდიის, შტირიის, კარინთიისა და კრაინის, გრაფი ტიროლის).

35. ვერცხლი, 1620 წ. ტალერი.

წონა 28,25 გ, ზომა 44 მმ, ინვენტ. № 8557.

შუბლი: როგორც № 8556, განსხვავება ზედწერილში: LEOPOLDVS. CAETERI. AVSTRIAE.

ზურგი: როგორც № 8556.

36. ვერცხლი, 1620 წ. ტალერი.

წონა 27,73 გ, ზომა 42 მმ, ინვენტ. № 8558.

შუბლი: როგორც № 8556, განსხვავება ზედწერილში: CAETERI. AVSTR.

ზურგი: როგორც № 8556.

37. ვერცხლი, 1620 წ. ტალერი.

წონა 28,20 გ, ზომა 43 მმ, ინვენტ. № 8559.

შუბლი: როგორც № 8556, განსხვავება ზედწერილში: CAETERI. AVSTRIAE.

⁵⁹ A. Engel. E. Lehr, მითითებული ნაშრომი, გვ. 50.

⁶⁰ იქვე.

⁶¹ V. Miller, მითითებული ნაშრომი გვ. 109.

ზურგი: როგორც № 8556.

38. ვერცხლი, 1620 წ. ტალერი.

წონა 28,10 გ. ზომა 43 მმ, ინვენტ. № 8560.

შუბლი: როგორც № 8556, განსხვავება ზედწერილში: CAETERI.

ზურგი: როგორც № 8556.

39. ვერცხლი, 1620 წ. ტალერი.

წონა 28,50 გ. ზომა 42 მმ, ინვენტ. № 8561.

შუბლი: როგორც № 8556, განსხვავება ზედწერილში: LEOPOLDVS CAETERI AVSTRIAE.

ზურგი: როგორც № 8556.

40. ვერცხლი, 1620 წ. ტალერი.

წონა 28,50 გ. ზომა 43 მმ, ინვენტ. № 8564.

შუბლი: როგორც № 8556, განსხვავება ზედწერილში: CAETERI AVSTRIAE.

ზურგი: როგორც № 8556.

41. ვერცხლი, 1621 წ. ტალერი.

წონა 27,98 გ. ზომა 42 მმ, ინვენტ. № 8562, ტაბ. VII, სურ. 39.

შუბლი: როგორც № 8556, განსხვავება თარიღში: 1621 და ზედწერილში: LEOPOLDVS D: G: ARCHID: AVSTRIAE DVX BVRG: S: CAES: M: ^{TS} ETRELIQ: (Leopoldus dei gratia archidux Austriae, dux Burgundiae, sacrae cesareae majestatis et reliquorum—ლეოპოლდი ღვთის წყალობით ერცჰერცოგი ავსტრიის, ჰერცოგი ბურგუნდიის, წმინდა დიადი საკეისროსი და სხვათა).

ზურგი: როგორც № 8556, მხოლოდ საგერბო ფარი მიტრით შემკული ორი გერბის გარეშე და განსხვავებული ზედწერილი: ARCHIDVC: GVBERNATORPLENARIIVSCOM: TIRO:⁶² (Archiduces gubernator, plenarius, comes Tirolis—ერცჰერცოგი, გუბერნატორი, პლენარიუსი, გრაფი ტიროლის).

42. ვერცხლი, 1621 წ. ტალერი.

წონა 28,5 გ. ზომა 43 მმ, ინვენტ. № 8563.

შუბლი: როგორც № 8556, განსხვავება თარიღში: 1621 და ზედწერილში: CAETERI AVSTRIAE.

ზურგი: როგორც 8556.

43. ვერცხლი, 1621 წ. ტალერი.

წონა 28,63 გ. ზომა 44 მმ, ინვენტ. № 8566.

შუბლი: როგორც № 8662, განსხვავება ზედწერილში: CAETERI AVS.

⁶² V. Miller, მითითებული ნაშრომი, გვ. 111

- ზურგი: როგორც № 8662.
44. ვერცხლი, 1621 წ. ტალერი.
წონა 28,82 გ, ზომა 42 მმ, ინვენტ. № 8567.
შუბლი: როგორც № 8562.
ზურგი: როგორც № 8562.
45. ვერცხლი, 1621 წ. ტალერი.
წონა 28,95 გ, ზომა 43 მმ, ინვენტ. № 8568.
შუბლი: როგორც № 8562.
ზურგი: როგორც № 8562.
46. ვერცხლი, 1622 წ. ტალერი.
წონა 27,80 გ, ზომა 44 მმ, ინვენტ. № 8569.
შუბლი: როგორც № 8562, განსხვავება თარიღში: 1622.
ზურგი: როგორც № 8562, განსხვავება ზედწერილში: TIROL.
47. ვერცხლი, 1623 წ. ტალერი.
წონა 28,68 გ, ზომა 42 მმ, ინვენტ. № 8570.
შუბლი: როგორც № 8562, განსხვავება თარიღში: 1623 და ზედწერილში: ETRELI.
ზურგი: როგორც № 8562, განსხვავება ზედწერილში: COMES
48. ვერცხლი, 1624 წ. ტალერი.
წონა 29,04 გ, ზომა 43 მმ, ინვენტ. № 8571.
შუბლი: როგორც № 8562, განსხვავება თარიღში 1624.
ზურგი: როგორც № 8562, განსხვავება ზედწერილში: COMES.
49. ვერცხლი, 1624 წ. ტალერი.
წონა 28,17 გ, ზომა 44 მმ, ინვენტ. № 8572.
შუბლი: როგორც № 8562, განსხვავება თარიღში 1624.
ზურგი: როგორც № 8562, განსხვავება ზედწერილში: COMES.
50. ვერცხლი, 1624 წ. ტალერი.
წონა 28,48, ზომა 43 მმ, ინვენტ. № 8573.
შუბლი: როგორც № 8562, განსხვავება თარიღში 1624.
ზურგი: როგორც № 8562, განსხვავება ზედწერილში: COMES.

გ ლ ზ ა ს ი ს ს ა გ რ ა ფ ი, ე ნ ი ს ი ს ჰ ა ი მ ი ს ზ ა რ ა ფ ხ ა ნ ა

51. ვერცხლი, 1920 წ. ტალერი.
წონა 28,45 გ, ზომა 42 მმ, ინვენტ. № 8565, ტაბ. VII, სურ. 40.
შუბლი: როგორც № 8562, განსხვავება თარიღში: 1620, რომელიც
ბიუსტის ქვემოთაა მოთავსებული და ზედწერილში: LEOPOL: D: G:
ET ARCHIDVCES. AVST: DVC: BVR.

ზურგი: მონეტის ცენტრში საგერბო ფარი უნგრეთის, ბოჰემიის, ავსტრია-ბურგუნდიის, პფირტის, ტიროლის, ჰაბსბურგთა და ელზასის (ცენტრში პატარა საგერბო ფარზე) გერბებით; საგერბო ფარის თავზე გვირგვინი; გვერდებზე— მიტრით შემკული ორი ოვალური საგერბო ფარი სტრასბურგისა და პასაუს გერბებით; გვირგვინის მოპირდაპირე მხარეს, მიტრით შემკული ორი საგერბო ფარი მურბახისა⁶³ და ლურეს⁶⁴ გერბებით; ირგვლივ მსხვილი წერტილოვანი რკალით გარშემოვლებული აქვს ლათინური ზედწერილი: STIRIAE. CARINT. CARN: LAND: ALS⁶⁵ (Stiriae, Carinthiae, Carniolae, landgravius Alsaciae.—შტირიის, კარინთიის, კრაინას, ლანდგრაფი ელზასის).

ი ტ ა ლ ი ა

ვენეციის რესპუბლიკა, დოჟი პასკუალე ჩიკონია
(1585—1595 წწ.)

52. ვერცხლი, უთარილო დუკატო.

წონა 27,95 გ, ზომა 41, ინვენტ. № 8555, ტაბ. VII, სურ. 41.

შუბლი: შერწყმულ წერტილოვან რკალში გამოსახულია ფრთოსანი ღმირი (ვენეციის გერბი⁶⁶) და მუხლმოყრილი დოჯი, რომელსაც ხელში ალამი უჭირავს; ირგვლივ მსხვილი წერტილოვანი რკალით გარშემოვლებული აქვს ლათინური ზედწერილი: S. M. VENETVS. PASC. CICON DVX (Sanctus Marcus Venetus, Paschalis Ciconia, dux—წმინდა მარკოზი ვენეციისა, პასკუალე ჩიკონია, ჰერცოგი).

ზურგი: შერწყმულ წერტილოვან რკალში, ზღვისა და ხომალდების ფონზე გამოსახულია წმინდა იუსტინა, რომელსაც მარცხენა ხელში პალმის რტო უჭირავს; ირგვლივ მსხვილი წერტილოვანი რკალით გარშემოვლებული აქვს ლათინური ზედწერილი: MEMOR. ERO. TVI. IVSTLINA. VIRGO⁶⁷ (მეხსომები ქალწულო იუსტინა) და ნომინალის ღირებულების აღმნიშვნელი რიცხვი—124 (დუკატო=124 სოლდინოს).

⁶³ A. Engel, E. Lehr, მითითებული ნაშრომი, გვ. 50.

⁶⁴ იქვე.

⁶⁵ A. Engel, E. Lehr, მითითებული ნაშრომი, ტაბ. IX, სურ. 3.

⁶⁶ И. М. Холодковский, Каталог „Монеты и медали“, С.-Петербург, 1911, ტაბ. VI, სურ. 192.

⁶⁷ Corpus numorum italicorum, ტ. VII, ტაბ. XVIII, სურ. 4957.

ტოხკანას დიდი სპერცოგო, პიზის ზარაფხანა,
დიდი პერცოგი ფერდინანდ I მედიჩი
(1587—1608 წწ.)

53. ვერცხლი. 1606 წ. ტალერო.

წონა 28,66 გ. ზომა 43 მმ, ინვენტ. № 8607, ტაბ. VIII, სურ. 42.

შუბლი: ცენტრში, პროფილით მარჯვნივ, დიდი პერცოგის ფერდინანდ I მედიჩის წელზედა გამოსახულებაა კვერთხით მარჯვენა ხელში: ირგვლივ შერწყმული წერტილოვანი რკალით გარშემოვლებული აქვს ლათინური ზედწერილი და მონეტის მოჭრის თარიღი: **FERDINANDVS·M MAG. ETR DVX III 1606** (Ferdinandus Medicus, magnus Etruriae dux III — ფერდინანდ მედიჩი, ეტრურიის III დიდი პერცოგი).

ზურგი: ცენტრში გვირგვინითა და წმინდა სტეფანეს ჯვრით შემკული საგვრბო ფარი მედიჩების გერბით⁶⁸; ირგვლივ შერწყმული წერტილოვანი რკალით გარშემოვლებული აქვს ლათინური ზედწერილი: **PISA INVENTVSTAE MAIESTATIS MEMORIAM**⁶⁹ (პიზის ძველი დიდების აღსანიშნავად).

54. ვერცხლი, 1606 წ. ტალერო.

წონა 28,40 გ. ზომა 42 მმ, ინვენტ. № 8608.

შუბლი: როგორც № 8607.

ზურგი: როგორც № 8607.

დიდი პერცოგი კოზიმო II მედიჩი
(1608—1621 წწ.)

55. ვერცხლი. 1609 წ. ტალერო.

წონა 28,25 გ. ზომა 44 მმ, ინვენტ. № 8610, ტაბ. VIII, სურ. 43.

შუბლი: სწორხაზოვან რკალში, მარჯვენა პროფილით, გამოსახულია დიდი პერცოგი კოზიმო II მედიჩი, რომელსაც ორივე ხელში კვერთხი უპყრია; ირგვლივ შერწყმული წერტილოვანი რკალით გარშემოვლებული აქვს ლათინური ზედწერილი და მონეტის მოჭრის თარიღი: **COSMVS. MED. MAGN. ETR. DVX. IV. 1609** (Cosmus Medicus magnus Etruriae dux IV — კოზიმო მედიჩი, ეტრურიის IV დიდი პერცოგი).

⁶⁸ I. Siebmacher, zweite abtheilung, მითითებული ნაშრომი, ტაბ. 112.

⁶⁹ Corpus numorum italicorum. ტ. XI, Roma, 1919, შედარე ტაბ. XX, სურ. 19.

ზურგი: როგორც № 8607, განსხვავება ზედწერილში: MEMO⁷⁰.

56. ვერცხლი, 1618 წ. ტალერო.
წონა 28,30 გ, ზომა 42 მმ, ინვენტ. № 8612.
შუბლი: როგორც № 8610, განსხვავება თარიღში: 1618.
ზურგი: როგორც № 8607.
57. ვერცხლი, 1620 წ. ტალერო.
წონა 28,40 გ, ზომა 42 მმ, ინვენტ. № 8611.
შუბლი: როგორც № 8610, განსხვავება თარიღში: 1620.
ზურგი: როგორც № 8607.
58. ვერცხლი, 1621 წ. ტალერო.
წონა 27,70 გ, ზომა 44 მმ, ინვენტ. № 8613.
შუბლი: როგორც № 8610, განსხვავება ზედწერილში: ETRV და
თარიღში: 1621.
ზურგი: როგორც № 8607.
59. ვერცხლი, 1621 წ. ტალერო.
წონა 27,95 გ, ზომა 42 მმ, ინვენტ. № 8615.
შუბლი: როგორც № 8610, განსხვავება ზედწერილში: ETRV და
თარიღში: 1621.
ზურგი: როგორც № 8607.
60. ვერცხლი, უთარიღო ტალერო.
წონა 28,45 გ, ზომა 42 მმ, ინვენტ. № 8609.
შუბლი: როგორც № 8610, მხოლოდ მონეტაზე თარიღი არაა აღ-
ბეჭდილი და განსხვავებაა ზედწერილში: ETRV.
ზურგი: როგორც № 8607.
61. ვერცხლი, უთარიღო ტალერო.
წონა 27,97 გ, ზომა 42 მმ, ინვენტ. № 8614.
შუბლი: როგორც № 8610, მხოლოდ მონეტაზე თარიღი არაა აღ-
ბეჭდილი და განსხვავებაა, ზედწერილში: ETRV
ზურგი: როგორც № 8607.

დიდი ჰერცოგი ფერდინანდ II მედიჩი
(1621—1670 წწ.)

62. ვერცხლი, 1621 წ. ტალერო.
წონა 27,90 გ, ზომა 43 მმ, ინვენტ. № 8616, ტაბ. VIII, სურ. 44.
შუბლი: სწორხაზოვან რკალში წელზევით გამოსახულია ფერდი-
ნანდ II მედიჩი, რომელსაც მარცხენა ხელში კვერთხი უჭირავს.
მარჯვენაში—მახვილის ტარი; ირგვლივ შერწყმული წერტილოვანი რკა-

⁷⁰ Corpus numorum italicorum. ტ. XI, ტაბ. XXI. სურ. 6.

ლით შემოვლებული აქვს ლათინური ზედწერილი და თარიღი: FERDIN. II. MAGN. DVX. ETRV. V. 1621 (Ferdinandus II magnus dux Etruriae V—ფერდინანდ II, ეტრურიის V დიდი ჰერცოგი)⁷¹.

ზურგი: როგორც № 3607.

63. ვერცხლი, 1621 წ. ტალერო.

წონა 27,65 გ, ზომა 44 მმ, ინვენტ. № 8617.

შუბლი: როგორც № 8616.

ზურგი: როგორც № 8007.

ესპანეთი და მისი ყოფილი კოლონიები ამერიკაში,
ფილიპე II (1556—1598 წწ.)

64. ვერცხლი, 1593 წ. 1/2 პესო (4 რეალი).

წონა 13,54 გ, ზომა 29—30 მმ, ინვენტ. № 8644, ტაბ. VIII, სურ.

45.

შუბლი: ცენტრში მოთავსებულია თანაბარტოტებიანი ჯვარი, ტოტებს შუა კასტილიისა და ლეონის გერბი, ირგვლივ — რვაფურცლიანი კარტუში შემოვლებული მსხვილი წერტილოვანი რკალით; გარშემოვლებულ ზედწერილიდან იკითხება მხოლოდ ორი ასო VM (Hispaniarum—ესპანეთის).

ზურგი: ცენტრში საგერბო ფარი კასტილია-ლეონის, არაგონია-სიცილიის, გრანდის, ავსტრიის, ბურგუნდიის, ბრაბანტისა და ფლანდრიის გერბებით; საგერბო ფარის ქვედა ნაწილზე პატარა ფარი ტიროლისა და პორტუგალიის გერბებით⁷², მარცხნივ ვერტიკალურად

T

C მარჯვნივ თარიღი 1593⁷³.

O

111

65. ვერცხლი, 1593 წ. 1/4 პესო.

წონა 5,39 გ, ზომა 24—26 მმ, ინვენტ. № 8680, ტაბ. IX, სურ. 46.

შუბლი: როგორც № 8644, მხოლოდ წერტილოვანი რკალისა და ზედწერილის გარეშე.

ზურგი: როგორც № 8644, განსხვავება — საგერბო ფარის მარცხ-

⁷¹ Corpus numorum italicorum, ტ. XI, ტაბ. XXI, სურ. 7.

⁷² M. Ramon. Catalogo de la coleccion de Monedas y Medallas. ტ. II. Barselona. 1892, გვ. 318.

⁷³ შეადარე, M. Ramon, მიითვებული ნაშრომი, ტაბ. 35, სურ. 14—15.

ნივ ზედწერილი არ იკითხება, მარჯვნივ, თარიღის დასასრული — 93 და ნომინალის აღმნიშვნელი რიცხვი — II (ორი რეალი)⁷⁴.

ფილიპე III (1598—1621 წწ.).

66. ვერცხლი, 1601 წ. 1/2 პესო (4 რეალი), სევილია.

წონა 13,70 გ, ზომა 25—28 მმ, ინვენტ. № 8651, ტაბ. IX, სურ. 47.

შუბლი: როგორც № 8644, განსხვავება ზედწერილში: ARVM REX და თარიღში 1601.

ზურგი: როგორც № 8644, განსხვავება — საგერბო ფარში მეორე პატარა ფარი პორტუგალიის გერბით, თავზე გვირგვინი, მარცხნივ S მარჯვნივ ნომინალის აღმნიშვნელი რიცხვი: IIII, გარშემოვლებულ ზედწერილიდან იკითხება: HIL V III. D. G. (Philippus III dei gratia). — ფილიპე III ღვთის წყალობით)⁷⁵.

67. ვერცხლი, 1605 წ. 1/4 პესო (2 რეალი), გვატემალა.

წონა 6,15 გ, ზომა 23—26 მმ, ინვენტ. № 8678.

შუბლი: როგორც № 8644, განსხვავება ზედწერილში: NARVM და თარიღში: 1605.

ზურგი: როგორც № 8644, განსხვავება: საგერბო ფარში მეორე პატარა ფარი გაურკვეველი გერბით, თავზე გვირგვინი, მარჯვნივ G M

68. ვერცხლი, 1610 წ. 1/2 პესო (4 რეალი).

წონა 13,85 გ, ზომა 32—34 მმ, ინვენტ. № 8645.

შუბლი: როგორც № 8644, განსხვავება სიქის ორმაგი დარტყმის გამო ჯვრის ორი ტოტი გაორებულია, ზედწერილი და თარიღი ნაწილობრივ იკითხება: PANIA RE 610.

ზურგი: როგორც 8644, განსხვავება — საგერბო ფარის თავზე გვირგვინი, მარცხნივ T, მარჯვნივ ნომინალის აღმნიშვნელი რიცხვის ნაწილი: II

გარშემოვლებული ზედწერილი, აქაც ნაწილობრივ იკითხება: PF S III. D. G.

69. ვერცხლი, 1613 წ. 1/2 პესო (4 რეალი).

წონა 13,62 გ, ზომა 25—28 მმ, ინვენტ. № 8647, ტაბ. IX, სურ.

48.

⁷⁴ И. М. Холодковскій, მითითებული ნაშრომი, ტაბ. IV, სურ. 88.

⁷⁵ შეადარე, M. Ramon, მითითებული ნაშრომი, ტაბ. 48, სურ. 4.

შუბლი: როგორც № 8644, განსხვავება ზედწერილში: HI და თარიღში: 13.

ზურგი: როგორც № 8644, განსხვავება: საგერბო მეორე პატარა ფარი პორტუგალიის გერბით, თავზე გვირგვინი, მარცხნივ — $\overset{O}{T}$, მარჯვნივ — III, გარშემოვლებულ ზედწერილიდან შემორჩენილია მხოლოდ D. G.

70. ვერცხლი, 1613 წ. 1/2 პესო (4 რეალი).

წონა 13,54 გ, ზომა 29—31 მმ, ინვენტ. № 8648.

შუბლი: როგორც № 8647, განსხვავება ზედწერილში ANIARVM.

ზურგი: როგორც № 8647, მხოლოდ მარცხნივ ზედწერილი არ იკითხება.

71. ვერცხლი, 1613 წ. 1/2 პესო (4 რეალი), ძლიერ გადასული.

წონა 13,63 გ, ზომა 32—33 მმ, ინვენტ. № 8649.

შუბლი: როგორც № 8647.

ზურგი: როგორც № 8647, განსხვავება: ზედწერილიდან იკითხება მხოლოდ IPVS.

72. ვერცხლი, 1613 წ. 1/2 პესო (4 რეალი), ძლიერ გადასული.

წონა 13,63 გ, ზომა 29—30 მმ, ინვენტ. № 8650.

შუბლი: როგორც № 8647.

ზურგი: როგორც № 8647, განსხვავება: ზედწერილიდან იკითხება მხოლოდ P.

73. ვერცხლი, 1613 წ. 1/2 პესო (4 რეალი), გვატემალა.

წონა 13,50 გ, ზომა 30 მმ, ინვენტ. № 8659.

შუბლი: როგორც № 8647, განსხვავება ზედწერილში: HISPA.

ზურგი: როგორც № 8647, განსხვავება ზედწერილში: $\overset{G}{M}$.

74. ვერცხლი, 1/2 პესო (4 რეალი).

წონა 13,52 გ, ზომა 32—33 მმ, ინვენტ. № 8646.

შუბლი: როგორც № 8647, განსხვავება ზედწერილში და თარიღში: HISPAINIA VM 16.

ზურგი: როგორც № 8647, განსხვავება ზედწერილში: $\overset{O}{T}$ S III
P

D. G.

75. ვერცხლი, 1610 წ. პესო (8 რეალი), პერუ.

წონა 27,12 გ, ზომა 37—38 მმ, ინვენტ. № 8619.

შუბლი: როგორც № 8644, განსხვავება ზედწერილში: REX და
თარიღში 1610.

ზურგი: როგორც № 8644, განსხვავება ზედწერილში: $\frac{P}{T-O}$

76. ვერცხლი, 1619 წ. პესო (8 რეალი), პერუ.

წონა 27,12 გ, ზომა 36—37 მმ, ინვენტ. № 8618, ტაბ. IX, სურ.
49.

შუბლი: როგორც № 8644, განსხვავება ზედწერილში: RVMEX
და თარიღში 1610.

ზურგი: როგორც № 8644, მხოლოდ სიქის ორმაგი დარტყმის გა-
მო საგერბო ფარის ქვედა ნაწილი გაორებულია, ზედწერილიდან იკით-
ხება მხოლოდ $\frac{P}{T}$ და ნომინალის აღმნიშვნელი რიცხვი—8.

77. ვერცხლი, 1620 წ. 1/2 პესო (4 რეალი).

წონა 13,60 გ, ზომა 31—32 მმ, ინვენტ. № 8667.

შუბლი: როგორც № 8647, განსხვავება ზედწერილში: RVM RE
და თარიღში 1620.

ზურგი: როგორც № 8647 განსხვავება ზედწერილში: $\frac{O}{T PH}$
P

78. ვერცხლი, 1621 წ. 1/2 პესო. (4 რეალი).

წონა 14,30 გ, ზომა 31 მმ, ინვენტ. № 8668.

შუბლი: როგორც № 8647, განსხვავება ზედწერილში: HI AR R
და თარიღში 1621.

ზურგი: როგორც № 8647, განსხვავება ზედწერილში: $\frac{O}{T III}$
P

79. ვერცხლი, 1/2 პესო (4 რეალი).

წონა 13,56 გ, ზომა 32—33 მმ ინვენტ. № 8671.

შუბლი: როგორც № 8647, განსხვავება ზედწერილში: HIS და
თარიღში 162.

ზურგი: როგორც № 8647.

80. ვერცხლი, 1/2 პესო (4 რეალი), სევილიის ზარაფხანა.

წონა 13,93 გ, ზომა 27—29 მმ, ინვენტ. № 8664.

შუბლი: როგორც № 8644, განსხვავება ზედწერილში: HISPANI-
ARVM REX და თარიღში 162.

ზურგი: როგორც № 8644, მხოლოდ საგერბო ფარის თავზე გვირ-
გვინი და განსხვავება ზედწერილში: $\frac{S}{B}$ —III PHILIPVS III. D.

81. ვერცხლი, 1/2 პესო (4 რეალი), სევილიის ზარაფხანა.

წონა 13,6 გ, ზომა 32—33 მმ, ინვენტ. № 8672.

შუბლი: როგორც № 8647, განსხვავება ზედწერილში: HIS, თარიღი არ იკითხება.

ზურგი: როგორც № 8647, განსხვავება ზედწერილში: $\begin{smallmatrix} S \\ V \end{smallmatrix}$ III⁷⁶

82. ვერცხლი, 1/2 პესო (4 რეალი), სევილიის ზარაფხანა.

წონა 13,46 გ, ზომა 29—31 მმ, ინვენტ. № 8679.

შუბლი: როგორც № 8647, განსხვავება ზედწერილში: HIS.

ზურგი: როგორც № 8647, განსხვავება ზედწერილში: $\begin{smallmatrix} S \\ V \end{smallmatrix}$ III D.

G. თარიღი არ იკითხება.

83. ვერცხლი, 1/2 პესო. (4 რეალი).

წონა 13,43 გ, ზომა 25—26 მმ, ინვენტ. № 8660.

შუბლი: როგორც № 8647, განსხვავება ზედწერილში: VM.

ზურგი: როგორც № 8647, განსხვავება ზედწერილში: $\begin{smallmatrix} O \\ T \\ P \end{smallmatrix}$ S III D,

თარიღი არ იკითხება.

84. ვერცხლი, 1/2 პესო. (4 რეალი).

წონა 13,12 გ, ზომა 24—27 მმ, ინვენტ. № 8669.

შუბლი: როგორც № 8647, განსხვავება ზედწერილში: IARVM.

ზურგი: როგორც № 8647, განსხვავება ზედწერილში $\begin{smallmatrix} O \\ T \\ P \end{smallmatrix}$, თარიღი

არ იკითხება.

85. ვერცხლი, 1/2 პესო (4 რეალი).

წონა 13,00 გ, ზომა 31—32 მმ, ინვენტ. № 8666.

შუბლი: როგორც № 8647, განსხვავება ზედწერილში: HISPANI-ARVM.

ზურგი: როგორც № 8647, განსხვავება ზედწერილში: $\begin{smallmatrix} O \\ T \\ P \end{smallmatrix}$ PVS III D.

თარიღი არ იკითხება.

86. ვერცხლი, პესო (8 რეალი), პერუ.

წონა 27,54 გ, ზომა 38—40 მმ, ინვენტ. № 8635.

შუბლი: როგორც № 8644, განსხვავება: ზედწერილი და თარიღი არ იკითხება.

⁷⁶ M. Ramon, მითითებული ნაშრომი, გვ. 320, № 8124.

ზურგი: როგორც № 8644, მხოლოდ საგერბო ფარის თავზე გვირგვინი და განსხვავება ზედწერილში: $\frac{P}{R}$ VS III. D.

87. ვერცხლი, პესო. (8 რეალი), პერუ.

წონა 27,07 გ, ზომა 39—40 მმ, ინვენტ. № 8636.

შუბლი: როგორც № 8644, მხოლოდ ზედწერილი და თარიღი არ იკითხება.

ზურგი: როგორც № 8644, განსხვავება ზედწერილში: $\frac{P}{R}$ VIII III D.

88. ვერცხლი, 1/2 პესო (4 რეალი), პერუ.

წონა 13,36 გ, ზომა 33—34 მმ, ინვენტ. № 8652.

შუბლი: როგორც № 8644, განსხვავება: ზედწერილი და თარიღი არ იკითხება.

ზურგი: როგორც № 8644, განსხვავება ზედწერილში: $\frac{P}{R}$.

ფილიპე IV (1621—1665 წწ.)

89. ვერცხლი. 1622 წ. 1/2 პესო (4 რეალი), სევილიის ზარაფხანა.

წონა 13,40 გ, ზომა 25—31 მმ, ინვენტ. № 8653.

შუბლი: როგორც № 8644, განსხვავება ზედწერილში: HI REX და თარიღში 1622.

ზურგი: როგორც № 8644, მხოლოდ საგერბო ფარის თავზე გვირგვინი და განსხვავება ზედწერილში: $\frac{S}{D}$ —III

90. ვერცხლი, 1622 წ. პესო, (8 რეალი), მექსიკა.

წონა 27,73 გ, ზომა 41—44 მმ, ინვენტ. № 8620, ტაბ. IX, სურ. 50.

შუბლი: როგორც № 8644, განსხვავება ზედწერილში: M. R X.

ზურგი: როგორც № 8644, განსხვავება ზედწერილში: $\frac{O}{M}$ და თარიღში 1622.

91. ვერცხლი, 1622 წ. 1/2 პესო (4 რეალი).

წონა 13,89 გ, ზომა 26—27 მმ, ინვენტ. № 8655.

შუბლი: როგორც № 8647, განსხვავება თარიღში — 1622.

ზურგი: როგორც № 8647, განსხვავება ზედწერილში: 1111. PHIL.

92. ვერცხლი, პესო (8 რეალი).

წონა 27,08 გ, ზომა 34—35 მმ, ინვენტ. № 8622.

შუბლი: როგორც № 2644, განსხვავება: ზედწერილიდან იკითხება მხოლოდ თარიღის ნაწილი 162...

ზურგი: როგორც № 8644, განსხვავება ზედწერილში: $\begin{smallmatrix} S \\ B \end{smallmatrix}$

93. ვერცხლი, 1624 წ. 1/2 პესო. (4 რეალი).

წონა 13,49 გ, ზომა 30—32 მმ, ინვენტ. № 8654, ტაბ. IX, სურ. 51.

შუბლი: როგორც № 8647, განსხვავება ზედწერილში: ANI M REX და თარიღში 1624.

ზურგი: როგორც № 8647, განსხვავება ზედწერილში: $\begin{smallmatrix} O \\ T \\ P \end{smallmatrix}$ PHILI-

PPVS

94. ვერცხლი, 1625 წ. პესო (8 რეალი).

წონა 27,30 გ, ზომა 36—37 მმ, ინვენტ. № 8623.

შუბლი: როგორც № 8647, განსხვავება ზედწერილში: S IA და თარიღში 1625.

ზურგი: როგორც № 8647, განსხვავება ზედწერილში: VIII—PH IPVS III.

95. ვერცხლი, 1627 წ. პესო (8 რეალი). სევილიის ზარაფხანა.

წონა 26,86 გ, ზომა 38—40 მმ, ინვენტ. № 8621.

შუბლი: როგორც № 8647, განსხვავება ზედწერილში: PA IA და თარიღში 1627.

ზურგი: როგორც № 8647, განსხვავება ზედწერილში: $\begin{smallmatrix} S \\ D \end{smallmatrix}$ — VIII, PHILIPV.

96. ვერცხლი, 1628 წ. 1/2 პესო. (4 რეალი).

წონა 13,73 გ, ზომა 28—30 მმ, ინვენტ. № 8662.

შუბლი: როგორც № 8647, განსხვავება ზედწერილში: HISP X და თარიღში—1628.

ზურგი: როგორც № 8647.

97. ვერცხლი, 1628 წ. პესო. (4 რეალი).

წონა 27,33 გ, ზომა 36—41 მმ, ინვენტ. № 8629.

შუბლი: როგორც № 8647. განსხვავება ზედწერილში: HIS. და თარიღში ...28.

ზურგი: როგორც № 8647, განსხვავება ზედწერილში: $\begin{smallmatrix} S \\ R \end{smallmatrix}$ III⁷⁷.

⁷⁷ შეადარე, M. Ramon, მოთხოვნილი ნაშრომი, გვ. 362, № 8589.

98. ვერცხლი, 1/2 პესო (4 რეალი), ძლიერ გადასული.

წონა 13,56 გ, ზომა 29—32 მმ, ინვენტ. № 8656.

შუბლი: როგორც № 8647, განსხვავება ზედწერილში: EX და თარიღში 162.

ზურგი: როგორც № 8647, განსხვავება ზედწერილში: P PVS.

99. ვერცხლი, 1/2 პესო (4 რეალი), სეგოვიის ზარაფხანა.

წონა 13,49 გ, ზომა 27—30 მმ, ინვენტ. № 8657.

შუბლი: როგორც № 8647, განსხვავება ზედწერილში: EX და თარიღში 162.

ზურგი: როგორც № 8647, განსხვავება ზედწერილში: $\begin{matrix} S \\ G \end{matrix}$ IIII. D.

100. ვერცხლი, პესო (8 რეალი), მექსიკა.

წონა 27,04 გ, ზომა 35—37 მმ, ინვენტ. № 8630, ტაბ. X, სურ. 52.

შუბლი: როგორც № 8644, მხოლოდ ზედწერილი არ იკითხება.

ზურგი: როგორც № 8644, განსხვავება ზედწერილში: $\begin{matrix} O \\ M \\ D \end{matrix}$ და თარიღში 162⁷⁸.

101. ვერცხლი, 1622 წ. 1/2 პესო (4 რეალი), სეგოვიის ზარაფხანა.

წონა 13,76 გ, ზომა 30 მმ, ინვენტ. № 8658.

შუბლი: როგორც № 8647, განსხვავება, ზედწერილი არ იკითხება, თარიღიდან შემორჩენილია მხოლოდ 622.

ზურგი: როგორც № 8647, განსხვავება ზედწერილში: $\begin{matrix} S \\ G \end{matrix}$ G.

102. ვერცხლი, პესო (8 რეალი), სევილიის (?) ზარაფხანა.

წონა 27,34 გ, ზომა 34—35 მმ, ინვენტ. № 8626.

შუბლი: როგორც № 8644, განსხვავება, ზედწერილში: S PANIA თარიღი არ იკითხება.

ზურგი: როგორც № 8644, განსხვავება ზედწერილში: $\begin{matrix} S \\ D \end{matrix}$ —IIII⁷⁹.

103. ვერცხლი, 1622 წ. 1/2 პესო (4 რეალი).

წონა 27,08 გ, ზომა 34—35 მმ, ინვენტ. № 8628.

შუბლი: როგორც № 8644, განსხვავება თარიღში: 22.

ზურგი: როგორც № 8644, განსხვავება ზედწერილში: $\begin{matrix} P \\ T \end{matrix}$.

⁷⁸ შეადარე, M. Ramon მიითითებული ნაშრომი, გვ. 364, № 8617.

⁷⁹ იქვე, გვ. 351, № 8461.

მონეტები, რომლებზეც არ იკითხება მეფეთა
სახელები და თარიღი.

104. ვერცხლი, პესო (8 რეალი), პერუ.

წონა 27,09 გ, ზომა 35—37 მმ, ინვენტ. № 8624.

შუბლი: როგორც № 8644, მხოლოდ ზედწერილი და თარიღი არ
იკითხება.

ზურგი: როგორც № 8644, განსხვავება ზედწერილში: $\begin{matrix} P \\ R \end{matrix}$.

105. ვერცხლი, პესო (8 რეალი), პერუ.

წონა 27,30 გ, ზომა 39—40 მმ, ინვენტ. № 8631.

შუბლი: როგორც № 8644, განსხვავება ზედწერილში: AR.

ზურგი: როგორც № 8644, მხოლოდ საგერბო ფარის თავზე გვირ-
გვინი და განსხვავება ზედწერილში: P—VIII PLILIPVS. D. G. AN
ARVM.

106. ვერცხლი, პესო (8 რეალი), მექსიკა.

წონა 27,27 გ, ზომა 35—36 მმ, ინვენტ. № 8625.

შუბლი: როგორც № 8644, მხოლოდ ზედწერილი და თარიღი არ
იკითხება.

ზურგი: როგორც № 8644, განსხვავება ზედწერილში: $\begin{matrix} O \\ M \\ D \end{matrix}$ —8 VS.

107. ვერცხლი, პესო (8 რეალი), მექსიკა.

წონა 27,52 გ, ზომა 34—37 მმ, ინვენტ. № 8627.

შუბლი: როგორც № 8644, მხოლოდ ზედწერილი და თარიღი არ
იკითხება.

ზურგი: როგორც № 8644.

108. ვერცხლი, პესო (8 რეალი), პერუ.

წონა 27,17 გ, ზომა 36—37 მმ, ინვენტ. № 8633.

შუბლი: როგორც № 8644, განსხვავება ზედწერილში: RVM RE
თარიღი არ იკითხება.

ზურგი: როგორც № 8644, განსხვავება ზედწერილში: $\begin{matrix} P & O \\ R & VIII \\ PVS & VM \end{matrix}$.

109. ვერცხლი, პესო (8 რეალი).

წონა 27,07 გ, ზომა 38—39 მმ, ინვენტ. № 8687.

შუბლი: როგორც № 8644.

ზურგი: როგორც № 8644.

110. ვერცხლი, პესო (8 რეალი), პერუ (?).

წონა 26,98, ზომა 38—39 მმ, ინვენტ. № 8634.

შუბლი: როგორც № 8644, განსხვავება ზედწერილში: MR, თარიღი არ იკითხება.

ზურგი: როგორც № 8644, განსხვავება ზედწერილში: $\begin{matrix} P \\ Q \end{matrix}$.

111. ვერცხლი, პესო (8 რეალი), მექსიკა.

წონა 26,80 გ, ზომა 36—37 მმ, ინვენტ. № 8637, ტაბ. X, სურ. 53.

შუბლი: როგორც № 8644, განსხვავება ზედწერილში: ARVM ET IND. თარიღი არ იკითხება.

ზურგი: როგორც № 8644, განსხვავება ზედწერილში: $\begin{matrix} O \\ M-8. V. S. \\ F \end{matrix}$.

112. ვერცხლი, პესო (8 რეალი), პერუ.

წონა 26, 45 გ, ზომა 38—40 მმ, ინვენტ. № 8638.

შუბლი: როგორც № 8644, განსხვავება ზედწერილში: A, თარიღი არ იკითხება.

ზურგი: როგორც № 8644, მხოლოდ საგერბო ფარის თავზე გვირგვინი და განსხვავება ზედწერილში: $\begin{matrix} P \\ R \end{matrix}$ PHIL.

113. ვერცხლი, პესო (8 რეალი), მექსიკა.

წონა: 26,30 გ, ზომა 38—41 მმ, ინვენტ. № 8639.

შუბლი: როგორც № 8644, განსხვავება ზედწერილში: M REX თარიღი არ იკითხება.

ზურგი: როგორც № 8644, განსხვავება: $\begin{matrix} O \\ M \ 8. \\ F \end{matrix}$.

114. ვერცხლი, პესო (8 რეალი), მექსიკა.

წონა 27,41 გ, ზომა 38 მმ, ინვენტ. № 8640.

შუბლი: როგორც № 8644, მხოლოდ ზედწერილი და თარიღი არ იკითხება.

ზურგი: როგორც № 8644, განსხვავება ზედწერილში: $\begin{matrix} O \\ M \ X. \\ F \end{matrix}$.

115. ვერცხლი, პესო (8 რეალი) მექსიკა.

წონა 27,61 გ, ზომა 37 მმ, ინვენტ. № 8641.

შუბლი: როგორც № 8644, განსხვავება ზედწერილში: R, თარიღი არ იკითხება.

ზურგი: როგორც № 8644, განსხვავება ზედწერილში: $\begin{matrix} O \\ M-8. \\ F \end{matrix}$

116. ვერცხლი, პესო (8 რეალი), მექსიკა.
წონა 27,45 გ, ზომა 39 მმ, ინვენტ. № 8642.

შუბლი: როგორც № 8644, განსხვავება ზედწერილში: R, თარიღი არ იკითხება.

ზურგი: როგორც № 8644, განსხვავება ზედწერილში: $\begin{matrix} O \\ M. \\ D \end{matrix}$

117. ვერცხლი, 1/2 პესო (4 რეალი).
წონა 13,43 გ, ზომა 35—36 მმ, ინვენტ. № 8661.

შუბლი: როგორც № 8644, მხოლოდ ზედწერილი და თარიღი არ იკითხება.

ზურგი: როგორც № 8644, განსხვავება ზედწერილში: $\begin{matrix} O \\ T \text{ HIL} \\ P \end{matrix}$

118. ვერცხლი 1/2 პესო (4 რეალი).
წონა 13,70 გ, ზომა 27—28 მმ, ინვენტ. № 8663.

შუბლი: როგორც № 8644, განსხვავება ზედწერილში: ANIARVM.
თარიღი არ იკითხება.

ზურგი: როგორც № 8644, განსხვავება ზედწერილში: $\begin{matrix} O \\ T. \\ P \end{matrix}$

119. ვერცხლი, 1/2 პესო (8 რეალი), სევილია.
წონა 13,00 გ, ზომა 31—32 მმ, ინვენტ. № 8670.

შუბლი: როგორც № 8644, განსხვავება — სიქის ორმაგი დარტყმის გამო ჯვრის ორი ტოტი გაორებულია; ზედწერილიდან მხოლოდ R იკითხება, თარიღი არ ჩანს.

ზურგი: როგორც № 8644, განსხვავება ზედწერილში: S.

120. ვერცხლი, 1/2 პესო (4 რეალი), სეგოვია, ძლიერ გადასული.
წონა 13,56 გ, ზომა 32—33 მმ, ინვენტ. № 8671.

შუბლი: როგორც № 8644, განსხვავება ზედწერილში: თარიღი არ იკითხება.

ზურგი: როგორც № 8644, განსხვავება ზედწერილში: $\begin{matrix} S \\ G. \end{matrix}$

121. ვერცხლი, 1/2 პესო (4 რეალი).
წონა 13,69 გ, ზომა 26—27 მმ, ინვენტ. № 8674.

შუბლი: როგორც № 8647, განსხვავება ზედწერილში: ISP. თარიღი არ იკითხება.

ზურგი: როგორც № 8647, განსხვავება ზედწერილში: $\begin{smallmatrix} O \\ T \end{smallmatrix}$.

122. ვერცხლი, 1/2 პესო (4 რეალი).

წონა 13,43 გ, ზომა 26—28 მმ, ინვენტ. № 8675.

შუბლი: როგორც № 8647, განსხვავება ზედწერილში: EX, თარიღი არ იკითხება.

ზურგი: როგორც № 8647, განსხვავება ზედწერილში: $\begin{smallmatrix} O \\ T \end{smallmatrix}$

123. ვერცხლი 1/2 პესო (4 რეალი).

წონა 12,70 გ, ზომა 27—29 მმ, ინვენტ. № 8676.

შუბლი: როგორც № 8647, განსხვავება ზედწერილში: AR REX, თარიღი არ იკითხება.

ზურგი: როგორც № 8647, განსხვავება ზედწერილში: $\begin{smallmatrix} O \\ T \\ P \end{smallmatrix}$.

124. ვერცხლი 1/4 პესო (2 რეალი).

წონა 6,17 გ, ზომა 24—25 მმ, ინვენტ. № 8681.

შუბლი: როგორც № 8647, მხოლოდ ზედწერილი და თარიღი არ იკითხება.

ზურგი: როგორც № 8647, განსხვავება ზედწერილში: $\begin{smallmatrix} O \\ H-M \\ G \end{smallmatrix}$.

125. ვერცხლი, 1/4 პესო (2 რეალი), სევილიის ზარაფხანა (?)

წონა, 6,65 გ, ზომა 23 მმ. ინვენტ. № 8682.

შუბლი: როგორც № 8647, განსხვავება ზედწერილში: NR.

ზურგი: როგორც № 8647, განსხვავება ზედწერილში: S.

126. ვერცხლი, 1/4 პესო (2 რეალი).

წონა 6,81 გ, ზომა 22—23 მმ, ინვენტ. № 8683.

შუბლი: როგორც № 8644, მხოლოდ ზედწერილი და თარიღი არ იკითხება.

ზურგი: როგორც № 8644, განსხვავება ზედწერილში: $\begin{smallmatrix} O \\ T \\ C \end{smallmatrix}$.

127. ვერცხლი, 1/4 პესო (2 რეალი).

წონა 6,76 გ, ზომა 21—23 მმ, ინვენტ. № 8684.

შუბლი: როგორც № 8647, მხოლოდ ზედწერილი და თარიღი არ იკითხება.

ზურგი: როგორც № 8647, განსხვავება ზედწერილში: $\begin{smallmatrix} O \\ T \\ C \end{smallmatrix}$.

128. ვერცხლი, 1/4 პესო (2 რეალი), პერუ.

წონა 5,90 გ, ზომა 21 მმ, ინვენტ. № 8688.

შუბლი: როგორც № 8644, მხოლოდ ზედწერილი და თარიღი არ იკითხება.

ზურგი: როგორც № 8644, განსხვავება ზედწერილში: $\frac{P}{R}$.

129. ვერცხლი, 1/4 პესო (2 რეალი), პერუ.

წონა 6,52 გ, ზომა 26—27 მმ, ინვენტ. № 8686.

შუბლი: როგორც № 8644, მხოლოდ ზედწერილი და თარიღი არ იკითხება.

ზურგი: როგორც № 8644, განსხვავება ზედწერილში: $\frac{P}{R}-II$.

130. ვერცხლი, 1/2 პესო (4 რეალი), დაჟეჟილი.

წონა 13,64 გ, ზომა 28 მმ, ინვენტ. № 8665.

შუბლი: როგორც № 8647, მხოლოდ ზედწერილი არ იკითხება.

ზურგი: როგორც № 8647, მხოლოდ ზედწერილი არ იკითხება.

131. ვერცხლი, 1/2 პესო (4 რეალი), დაჟეჟილი.

წონა 13,62 გ, ზომა 29 მმ, ინვენტ. № 8673.

შუბლი: როგორც № 8644, მხოლოდ ზედწერილი არ იკითხება.

ზურგი: როგორც № 8644, განსხვავება ზედწერილში: VS.

IV. მიმდინარე საუკუნის 50-იან წლებში წითელწყაროს რაიონის სოფელ ქვემო ქედში იპოვეს ერცპერცოგ ფერდინანდის 1575 წლის ტალერი. მოგვყავს ამ მონეტის აღწერილობა და მეტროლოგიური მონაცემები:

ა ვ ს ტ რ ი ა.

ტიროლის საგრაფო, ჰალეს ზარაფხანა

ვერცხლი, 1575 წლის ტალერი.

წონა 27,28 გ, ზომა 40 მმ, ინვენტ. № 10178, ტაბ. X, სურ. 54.

შუბლი: როგორც № 8602, განსხვავება ზედწერილში: FERDINANDVS. რკალში ნომინალის ღირებულების აღმნიშვნელი რიცხვი 60 (ტალერი უდრის 60 გროშენს).

ზურგი: როგორც № 8602, განსხვავება ზედწერილში: TIROLI: HA: და თარიღში 1575.

V. 1965 წელს, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ნუმიზმატიკის განყოფილებაში შემოვიდა აღმოსავლეთ საქართველოში ნაპოვნი XVI საუკუნის დასასრულისა და XVII საუკუნის დასაწყისის ორი ჰო-

ლანდიური ლევენდაალდერი. მპოვნელს მონეტები გაწმენდის დროს იმდენად დაუზიანებია, რომ ზედწერილების სრული წაკითხვა არ ხერხდება, რის გამო, მოცემული გვაქვს მხოლოდ მეტროლოგიური მონაცემები:

1. ვერცხლი, უთარილო ლევენდაალდერი.
წონა 27,26 გ, ზომა 47 მმ, ინვენტ. № 11573.

2. ვერცხლი, უთარილო ლევენდაალდერი.
წონა 26,76 გ, ზომა 44 მმ, ინვენტ. № 11574.

VI. 1932 წელს ადიგენის რაიონის სოფელ უდეს ძველი ციხის ნანგრევებში იპოვეს XVI—XVII საუკუნეების მონეტების განძი, რომლის შემადგენლობაში აღმოჩნდა 28 ვერცხლისა და 1 ოქროს მონეტა. ვერცხლის მონეტები ევროპულია და შედგება ავსტრიული და უნგრული ტალერებისაგან, პოლანდიური არენდსდაალდერების, რიქსდაალდერებისა და ახტენტვინტიგებისაგან და ესპანური პესოებისაგან, ხოლო ოქროს მონეტა ოსმალური ალთუნი აღმოჩნდა.

უდეს განძის ყველაზე ადრეული მონეტა ერცჰერცოგ ფერდინანდის ტალერი 1564—1595 წლებშია მოჭრილი, ხოლო ყველაზე გვიანდელი, ფილიპე III-ის პესო—1598—1621 წლებში. მაშასადამე, განძის ქრონოლოგიური დიაპაზონი 57 წლით განისაზღვრება. რაც შეეხება განძის ჩაფლობის სავარაუდო თარიღს, ყველაზე გვიანდელი მონეტის მიხედვით, XVII საუკუნის 20-იან წლებზე ადრე არ უნდა იყოს ჩამარხული.

მოგვყავს უდეს განძის მონეტების სია წამყვანი ტიპების აღწერილობით:

ავსტრია

ერცჰერცოგი ფერდინანდი (1564—1595 წწ.), ტიროლის საგრაფო, პალეს ზარაფხანა

1. ვერცხლი, უთარილო ტალერი.
წონა 28,47 გ, ზომა 41 მმ, ინვენტ. № 2257.

შუბლი: როგორც № 8602, განსხვავება ზედწერილში: ARHI:

ზურგი: როგორც № 8602.

2. ვერცხლი, უთარილო ტალერი.
წონა 28,45 გ, ზომა 40 მმ, ინვენტ. № 2258.

შუბლი: როგორც № 8602, განსხვავება ზედწერილში: ARHI:
AVSTRI.

ზურგი: როგორც № 8602.

უ ნ გ რ ე თ ი

იმპერატორი რუდოლფ II (1576—1612 წწ.).
კ რ ე მ ნ ი ც ი ს ზ ა რ ა ფ ხ ა ნ ა

3. ვერცხლი, 1594 წ. ტალერი.

წონა 28,23 გ, ზომა 40 მმ, ინვენტ. № 2246, ტაბ. X, სურ. 55.

შუბლი: შერწყმულ წერტილოვან რკალში, პროფილით მარჯვნივ, იმპერატორ რუდოლფ II-ის ბიუსტი; ირგვლივ შერწყმული წერტილოვანი რკალით გარშემოვლებულია ლათინური ზედწერილი და ორი საგერბო ფარი უნგრეთის გერბითა და ღვთისმშობლის გამოსახულებით: RVDOL. II. D. G. RO. IM. S. AV. GER. HVN. BO. REX (Rudolphus II dei gratia romanorum imperator semper augustus, Germaniae, Hungariae, Bohemiae rex—რუდოლფ II ღვთის წყალობით რომაელთა იმპერატორი, უავგუსტოესი მეფე გერმანიის, უნგრეთის, ბოჰემიის).

ზურგი: შერწყმულ წერტილოვან რკალში გერმანიის იმპერიის ორთავიანი პერალდიკური არწივის გამოსახულება; თავზე, რკალის გარეთ, გვირგვინი, გვერდებზე—ორი ასო: K—B (Körmecy—Banya—ქალაქი კრემნიცი); ირგვლივ შერწყმული წერტილოვანი რკალით გარშემოვლებული აქვს ლათინური ზედწერილი და თარიღი: ARCHI· DVX· AVS· DVX· BVRG· MAR· MOR· 1594⁸⁰ (Archidux Austiae, dux Burgundiae, marchio Moraviae—ჰერცჰერცოგი ავსტრიის ჰერცოგი ბურგუნდიის, მარკგრაფი მორავიისა).

4. ვერცხლი, 1601 წ. ტალერი.

წონა 28,15 გ, ზომა 43 მმ, ინვენტ. № 2247.

შუბლი: როგორც № 2246.

ზურგი: როგორც № 2246, განსხვავება თარიღში: 1601.

პოლანდიის რესპუბლიკა

ზელანდიის პროვინცია, მიდელბურგის
ზ ა რ ა ფ ხ ა ნ ა

5. ვერცხლი, 1602 წ. არენდსდაალდერი.

წონა 20,08 გ, ზომა 40 მმ, ინვენტ. № 2248.

შუბლი: სწორხაზოვან რკალში საგერბო ფარი ზელანდიის პროვინციის გერბით⁸¹; ფარის გარშემო ორნამენტები, თავზე თარიღი: 1602; ირგვლივ მსხვილი წერტილოვანი რკალით გარშემოვლებული ლათინური ზედწერილი, ნომინალის აღმნიშვნელი რიცხვი — 60

⁸⁰ V. Miller. მითითებული ნაშრომი, გვ. 80.

⁸¹ W. Rentzman. მითითებული ნაშრომი, ტაბ. 13, სურ. 77.

(არენდსდაალდერი = 60 გროტს) და ქ. მიდელბურგის გერბი⁸²; *MONE-TA ARGENT ORDIN ZELANDIA* (*Moneta argentea ordinum Ze-landiae* — ზელანდიის პროვინციის ვერცხლის მონეტა).

ზურგი: სწორხაზოვან რკალში გერმანიის იმპერიის ორთავიანი პერალდიკური არწივის გამოსახულება, არწივის მკერდზე საგერბო ფარი ზელანდიის პროვინციის გერბით⁸³; ირგვლივ მსხვილი წერტილოვანი რკალით გარშემოვლებული აქვს ლათინური ზედწერილი: *SI DEVS NOBIS CUM QVIS CON NOS*⁸⁴ (*Si deus nobiscum quis contra nos* — თუ ღმერთი ჩვენცენაა, ვინ იქნება ჩვენ წინააღმდეგ).

6. ვერცხლი, 1602 წ. არენდსდაალდერი.

წონა 19,70 გ, ზომა 39 მმ, ინვენტ. № 2249.

შუბლი: როგორც № 2257.

ზურგი: როგორც № 2257.

7. ვერცხლი, 1618 წ. არენდსდაალდერი.

წონა 20,62 გ, ზომა 39 მმ, ინვენტ. № 2250, ტაბ. X, სურ. 56.

შუბლი: როგორც № 2257, განსხვავება თარიღში: 1618 და ზედწერილში: *ZELANDIAE*.

ზურგი: როგორც № 2257.

ო ვ ე რ ი ს ე ლ ი ს პ რ ო ვ ი ნ ც ი ა

მ ა თ ე 1 (1612—1619 წწ.), კ ა მ პ ე ნ ი ს ზ ა რ ა ფ ხ ა ნ ა

8. ვერცხლი, 1618 წ. ახტენტვინტიგი.

წონა 20,25 გ, ზომა 39—40 მმ, ინვენტ. № 2251, ტაბ. X, სურ. 57.

შუბლი: შერწყმულ წერტილოვან რკალში საგერბო ფარი ქ. კამპენის გერბით⁸⁵; ფარის გვერდებზე ორნამენტები, თავზე გვირგვინი და თარიღი — 1618; ირგვლივ მსხვილი წერტილოვანი რკალით გარშემოვლებული ლათინური ზედწერილი: *FLOR ARG: CIV IMP: CAMPEN* (*Florinus argenteus civitatis imperialis Campensis* — იმპერიის ქალაქ კამპენის ვერცხლის ფლორინი) და ნომინალის ღირებულების აღმნიშვნელი რიცხვი 28 (ახტენტვინტიგი = 28 სტოივერს).

ზურგი: შერწყმულ წერტილოვან რკალში გერმანიის იმპერიის ორთავიანი პერალდიკური არწივის გამოსახულება; არწივის მკერდზე ჯვრიანი სფერო ნომინალის ღირებულების აღმნიშვნელი რიცხვით —

⁸² W. Rentzman, მითითებული ნაშრომი, ტაბ. 26, სურ. 122.

⁸³ იქვე, ტაბ. 26, სურ. 118.

⁸⁴ P. Verkade, მითითებული ნაშრომი, ტაბ. 89, სურ. 1.

⁸⁵ W. Rentzman, მითითებული ნაშრომი ტაბ. 8, სურ. 136.

28; თავზე რკალის გარეთ გვირგვინი; ირგვლივ მსხვილი წერტილოვანი რკალით გარშემოვლებული ლათინური ზედწერილი: MATTH· I· D· G· ROM· IMP· SEM· AVG⁸⁶ (Matthis I dei gratia romanorum imperator semper augustus—მათე I ღვთის წყალობით რომაელთა უავგუსტოესი იმპერატორი).

ოვერისელის პროვინცია

მათე I (1612—1619 წწ.). დევენტერის ზარაფხანა

9. ვერცხლი, 1618 წ. აბტენტვინტიგი.

წონა 20,32 გ, ზომა 38 მმ, ინვენტ. № 2255, ტაბ. XI, სურ. 58.

შუბლი: შერწყმულ წერტილოვან რკალში საგერბო ფარი ქ. დევენტერის გერბით⁸⁷, ფარის გვერდებზე ორნამენტები, თავზე თარიღი — 1618 და გვირგვინი; ირგვლივ შერწყმული წერტილოვანი რკალით გარშემოვლებული ზედწერილი; ნომინალის ღირებულების აღმნიშვნელი რიცხვი და ზარაფის ნიშანი⁸⁸ სამყურა ბალახის გამოსახულების სახით: FLOR· ARG· CIV· 28 IMP· DAVENT (Florinus argenteus civitatis imperialis Daventriae იმპერიის ქალაქ დევენტერის ვერცხლის ფლორინი).

ზურგი: როგორც № 2251⁸⁹.

10. ვერცხლი, 1618 წ. აბტენტვინტიგი.

წონა 20,33 გ, ზომა 38—39 მმ, ინვენტ. № 2252.

შუბლი: როგორც № 2255.

ზურგი: როგორც № 2255.

11. ვერცხლი, 1618 წ. აბტენტვინტიგი.

წონა 19,93 გ, ზომა 38 მმ, ინვენტ. № 2253.

შუბლი: როგორც № 2255.

ზურგი: როგორც № 2255.

12. ვერცხლი, 1618 წ. აბტენტვინტიგი.

წონა 20,15 გ, ზომა 39—40 მმ, ინვენტ. № 2254.

შუბლი: როგორც № 2255.

ზურგი: როგორც № 2255.

⁸⁶ P. Verkade, მითითებული ნაშრომი, ტაბ. 8, სურ. 136.

⁸⁷ W. Rentzman, მითითებული ნაშრომი, ტაბ. 3, სურ. 75.

⁸⁸ A. Resier, De munmeesters en hun munt lag in de provinciae en stedelijke munthuizen van de renublik der veerenigde Nederlanden. Utrecht, 1890, 23. 122.

⁸⁹ P. Verkade, მითითებული ნაშრომი, ტაბ. 153, სურ. 2.

გელდერნის პროვინცია. გარდერვეიკის
ზარაფხანა

13. ვერცხლი, 1620 წ. რიკსდაალდერი.

წონა 28,55 გ. ზომა 43 მმ, ინვენტ. № 2256. ტაბ. XI, სურ. 59.

შუბლი: მსხვილ წერტილოვან რკალში, პროფილით მარჯვნივ, მეომრის გამოსახულება; მეომარს მარჯვენა ხელში მახვილი უჭირავს, მარცხენაში — ბაფთაზე ჩამოკიდებული საგერბო ფარი გელდერნის პროვინციის გერბით⁹⁰; ირგვლივ მსხვილი წერტილოვანი რკალით გარშემოვლებული ლათინური ზედწერილი და ზარაფის ნიშანი სახიანი ჯვრის გამოსახულების სახით⁹¹: MO· ARG· PRO· CONFOE· BEL· GEL (Moneta argentea provincie confoederati Belgii, Geldriae—ბელგიის შეერთებული პროვინციების ახალი ვერცხლის მონეტა, გელდერნი).

ზურგი: მსხვილ წერტილოვან რკალში გამოსახულია საგერბო ფარი ჰოლანდიის რესპუბლიკის გერბით⁹²; ფარის თავზე გვირგვინი, გვერდებზე თარიღი: 16—20; ირგვლივ მსხვილი წერტილოვანი რკალით გარშემოვლებული ლათინური ზედწერილი: CONCORDIA RES PARVAE CRES CVNT⁹³ (თანხმობით მცირე საქმენი დიდდება).

ესპანეთი

14. ვერცხლი, პესო (8 რეალი), მექსიკა.

წონა 27,95 გ. ზომა 38—41 მმ, ინვენტ. № 2232. ტაბ. XI, სურ. 60.

შუბლი: ცენტრში ბურთულებით შემკული თანაბარტოტებიანი ჯვარი, ტოტებს შუა კასტილიისა და ლეონის გერბი; ირგვლივ — რვა ფურცლიანი კარტუში შემოვლებული შერწყმული წერტილოვანი რკალით; გარშემოვლებული ზედწერილი არ იკითხება.

ზურგი: შერწყმული წერტილოვანი რკალით გარშემოვლებული საგერბო ფარი კასტილია-ლეონის, არაგონია-სიცილიის, გრანდის, ავსტრიის, ბურგუნდიის, ბრაბანტისა და ფლანდრიის გერბებით; საგერბო ფარის ქვედა ნაწილზე ტიროლისა და პორტუგალიის გერბები; მთავარი საგერბო ფარის თავზე გვირგვინი; გვერდებზე მარცხნივ ვერ-

ტიკალურად M. მარჯვნივ — ნომინალის ღირებულების აღმნიშვნე-

⁹⁰ I. Siebmacher, zweite abtheilung. მითითებული ნაშრომი. ტაბ. 88.

⁹¹ A. Resier, მითითებული ნაშრომი, გვ. 12—13.

⁹² W. Renizman, მითითებული ნაშრომი, ტაბ. 24, სურ. 53.

⁹³ P. Verkade, მითითებული ნაშრომი, ტაბ. 9, სურ. 1.

ლი რიცხვი — 8 (პესო = 8 რეალს); გარშემოვლებული ზედწერილი არ იკითხება.

15. ვერცხლი, პესო (8 რეალი), ფილიპე III (1598—1621 წწ.).

წონა 26,61 გ, ზომა 37—41 მმ, ინვენტ. № 2233.

შუბლი: როგორც № 2232, განსხვავება; სიქის ორმაგი დარტყმის გამო ჯვრის ორი ტოტი გაორებულია.

ზურგი: როგორც № 2232, განსხვავება ზედწერილში: ILIPVS III· DG HIS (Philippus III dei gratia Hispaniarum—ფილიპე III ღვთის წყალობით ესპანეთის).

16. ვერცხლი, პესო (8 რეალი), ძლიერ გადასული.

წონა 26,90 გ, ზომა 38—41 მმ, ინვენტ. № 2234.

შუბლი: როგორც № 2232.

ზურგი: როგორც № 2232, მხოლოდ ზედწერილი არ იკითხება.

17. ვერცხლი, პესო (8 რეალი), ძლიერ გადასული.

წონა 24,55 გ, ზომა 37—38 მმ, ინვენტ. № 2235.

შუბლი: როგორც № 2232.

ზურგი: როგორც № 2232, მხოლოდ ზედწერილი არ იკითხება.

18. ვერცხლი, $\frac{1}{2}$ პესო (4 რეალი), მექსიკა.

წონა 13,65 გ, ზომა 30—33 მმ, ინვენტ. № 2235ა, ტაბ. XI, სურ. 61.

შუბლი: როგორც № 2232.

ზურგი: როგორც № 2232, განსხვავება ზედწერილში: $\begin{matrix} O \\ M \\ F \end{matrix}$

19. ვერცხლი, $\frac{1}{2}$ პესო (4 რეალი).

წონა 13,64 გ, ზომა 30 მმ, ინვენტ. № 2536.

შუბლი: როგორც № 2232.

ზურგი: როგორც № 2232, განსხვავება ზედწერილში: PHIL.

20. ვერცხლი, $\frac{1}{2}$ პესო (4 რეალი).

წონა 13,65 გ, ზომა 30 მმ, ინვენტ. № 2537.

შუბლი: როგორც № 2232, განსხვავება ზედწერილში: HIS.

ზურგი: როგორც № 2232, განსხვავება ზედწერილში: 4. P.

21. ვერცხლი, პესო (8 რეალი).

წონა 25,38 გ, ზომა 32—35 მმ, ინვენტ. № 2538.

შუბლი: როგორც № 2232.

ზურგი: როგორც № 2232, განსხვავება ზედწერილში: $\begin{matrix} S \\ A \\ D \end{matrix}$

22. ვერცხლი, $\frac{1}{2}$ პესო (4 რეალი), ძლიერ გადასული.

წონა 13,65 გ, ზომა 27—29 მმ, ინვენტ. № 2239.

შუბლი: როგორც № 2232.

ზურგი: როგორც № 2232.

23. ვერცხლი, $\frac{1}{2}$ პესო (4 რეალი), ძლიერ დაჟეჟილი.

წონა 13,15 გ, ზომა 32—34 მმ, ინვენტ. № 2240.

შუბლი: როგორც № 2232.

ზურგი: როგორც № 2232.

24. ვერცხლი, $\frac{1}{2}$ პესო (4 რეალი).

წონა 13,78 გ, ზომა 29—31 მმ, ინვენტ. № 2241.

შუბლი: როგორც № 2232.

ზურგი: როგორც № 2232, განსხვავება ზედწერილში: $\begin{matrix} O \\ T PHIPPV. \\ P \end{matrix}$

25. ვერცხლი, $\frac{1}{2}$ პესო (4 რეალი).

წონა 13,49 გ, ზომა 28—31 მმ, ინვენტ. № 2242.

შუბლი: როგორც № 2232, განსხვავება ზედწერილში: AR, REX.

ზურგი: როგორც № 2232, განსხვავება ზედწერილში: PHILIPPVS.

26. ვერცხლი, $\frac{1}{2}$ პესო (4 რეალი), ძლიერ გადასული.

წონა 13,45 გ, ზომა 26—27 მმ, ინვენტ. № 2243.

შუბლი: როგორც № 2232.

ზურგი: როგორც 2232, მხოლოდ ზედწერილი არ იკითხება.

27. ვერცხლი, $\frac{1}{2}$ პესო (4 რეალი) ძლიერ გადასული.

წონა 13,45 გ, ზომა 26—27 მმ, ინვენტ. № 2244.

შუბლი: როგორც № 2232.

ზურგი: როგორც № 2232, განსხვავება — ზედწერილი არ იკითხება.

28. ვერცხლი, $\frac{1}{2}$ პესო (4 რეალი), ძლიერ გადასული.

წონა 13,03 გ, ზომა 26—28 მმ, ინვენტ. № 2245.

შუბლი: როგორც № 2232.

ზურგი: როგორც № 2232, მხოლოდ ზედწერილი არ იკითხება.

ო ს მ ა ლ ე თ ი

მ უ რ ა დ III (1574—1595 წწ.), მ ი ს რ ი ს ზ ა რ ა ფ ხ ა ნ ა

29. ოქრო, 1574—1575 წწ. ალთუნი.

წონა — 3,35 გ, ზომა 22 მმ, ინვენტ. № 2259, ტაბ. XI, სურ. 62.

შუბლი: ორ სწორხაზოვან და ერთ წერტილოვან რეალში ხუთ-სტრიქონიანი არაბული ზედწერილი:

سلطان مراد بن	სულთანი მურადი ძე
سليم خان عز	სელიმ ხანისა, უძლეველია
نصره ضرب في	გამარჯვება მისი, მოიჭრა
مصر سنة ٩٨٢	მისრში 982 წელს.

ზურგი: ორ სწორხაზოვან და ერთ წერტილოვან რკალში ოთხ-სტრიქონიანი არაბული ზედწერილია:

سلطان البر بن	სულთანი ორი ხმელეთისა
وحاقان البحرين	და ხაკანი ორი ზღვისა
السلطان ابن	სულთანი ძე
السلطان	სულთანისა

VII. 1965 წელს საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ნუმიზმატიკის განყოფილებაში შემოვიდა კახეთში ნაპოვნი ნიდერლანდური დაალდერი და უნგრული ტალერი. მოგვყავს ამ მონეტების აღწერილობა და მეტროლოგიური მონაცემები:

ნიდერლანდები ესპანეთის
მფლობელობის დროს

ზუტფენის საგრაფო, გრაფი ვილჰელმ III ბერგელი (†1586 წ.)

1. ვერცხლი, უთარიღო დაალდერი, ზუტფენის ზარაფხანა.

წონა 28,08 გ, ზომა 41 მმ, ინვენტ. № 11576, ტაბ. XI, სურ. 63.

შუბლი: შერწყმულ წერტილოვან რკალში ნიდერლანდების გერბი, უკანა თათებზე შემდგარი ლომის გამოსახულების სახით, რომელსაც მარჯვენა თათში უჭირავს ბაფთაზე ჩამოკიდებული საგერბო ფარი ზუტფენის საგრაფოს გერბით⁹⁴, ირგვლივ შერწყმული წერტილოვანი რკალით გარშემოვლებული ლათინური ზედწერილი: GVIL·CO·D·MON·Z·DNS·D·BIL·HE·BOX·NO·Z·WIS (Guillielmus, comes de Monte et dominus Biland, Hedel, Boxmeer, Homoet et Wisch—ვილჰელმი, გრაფი დე მონტესი და მფლობელი ბილანდის, ჰედელის, ბოქსმეერის, ჰომოეტისა და ვიშის).

ზურგი: შერწყმულ წერტილოვან რკალში, პროფილით მარჯვნივ. წმინდა ოსვალდის წელზევითი გამოსახულება მახვილის ტარით მარცხენა ხელში და კვერთხით მარჯვენაში; გვერდებზე ნომინალის ღირებულების აღმნიშვნელი რიცხვი—30 (დაალდერი=30 სტოივერს); ირგვლივ შერწყმული წერტილოვანი რკალით გარშემოვლებული ლათინური

⁹⁴ W. Rentzman, მითითებული ნაშრომი, ტაბ. 24, სურ. 156.

ნური ზედწერილი: SANCT· OSWALD· REX NVMVS· ARGEN· 30·
STVE⁹⁵ (Sanctus Oswaldus rex numus argenteus 30 stuever—წმინდა
ოსვალდი მეფე, 30 სტოივერის ღირებულების ვერცხლის მონეტა).

უ ნ გ რ ე თ ი

იმპერატორი რუდოლფ II, კრემიცის ზარაფხანა

2. ვერცხლი, 1591 წ. ტალერი.

წონა 28,82 გ, ზომა 41 მმ, ინვენტ. № 11577.

შუბლი: როგორც № 2246.

ზურგი: როგორც № 2246, განსხვავება თარიღში: 1591.

VIII. 1904 წელს თბილისში, ხუდადოვის ტყეში იპოვეს იმპერატორ ფერდინანდ III-ის ტალერი. მოგვყავს ამ მონეტის აღწერილობა და მეტროლოგიური მონაცემები.

უ ნ გ რ ე თ ი

იმპერატორი ფერდინანდ III (1637—1657 წწ.)

ვერცხლი, 1653 წ. ტალერი.

წონა 28,31 გ, ზომა 27 მმ, ინვენტ. № 11575, ტაბ. XII, სურ. 64.

შუბლი: შერწყმულ წერტილოვან რკალში იმპერატორ ფერდინანდ III-ის წელზევითი გამოსახულება; ირგვლივ წერტილოვანი რკალით გარშემოვლებულია ლათინური ზედწერილი და ორი საგერბო ფარი უნგრეთის გერბითა და ღვთისმშობლის გამოსახულებით: FERDINAND III· D· G· RO· I· S· AVG· GER· BOH· REX (Ferdinandus III dei gratia romanorum imperator semper augustus Germaniae, Hungariae, Bohemiae rex—ფერდინანდ III ღვთის წყალობით რომაელთა იმპერატორი, უავუსტოესი მეფე გერმანიის, უნგრეთის, ბოჰემიის).

ზურგი: შერწყმულ წერტილოვან რკალში გერმანიის იმპერიის ორთავიანი ჰერალდიკური არწივის გამოსახულება, რომელსაც მკერდში ჩასმული აქვს საგერბო ფარი უნგრეთისა და ბოჰემიის გერბებით; ირგვლივ წერტილოვანი რკალით გარშემოვლებული ლათინური ზედწერილი და თარიღი: ARCHIDVX· AVS· DVX· BVR· MOR CO TY· 1653 (Archidux Austriae, dux Burgundiae, marchio Moraviae, comes Tirolis—ავსტრიის ერცჰერცოგი, ბურგუნდიის ჰერცოგი, მორავიის მარკგრაფი, ტიროლის გრაფი).

⁹⁵ P. O. Chijs, მითითებული ნაშრომი, ტაბ. XVIII, სურ. 7

IX. გასული საუკუნის 40-იან წლებში აფხაზეთში. სოფელ ბომ-ბორის მახლობლად, იპოვეს 1652 წლის ჰოლანდიური დააღდერი⁹⁶.

X. 1895 წელს ყოფილი თელავის მაზრის სოფელ ჭიკაძეში იპოვეს ვერცხლის მონეტების განძი. ა. მარკოვის განსაზღვრით, ამ განძში. შაჰ-აბას I-ის აბაზიანებთან ერთად, აღმოჩნდა ერცჰერცოგ ფერდინანდის 15 უთარილო ტალერი და იმპერატორ რუდოლფ II-ის 1603 და 1604 წლების ორი ტალერი⁹⁷. 1896 წელს იმავე სოფელში იპოვეს კიდევ 10 ევროპული და 42 ირანული მონეტა. ი. ივერსენის განსაზღვრით, ევროპული მონეტები შედგებოდა ერცჰერცოგ ფერდინანდის უთარილო და რუდოლფ II-ის 1603, 1605 და 1609 წლების ტალერებისაგან. რაც შეეხება ირანულ მონეტებს, განძის ეს ნაწილი შაჰ-აბას I-ის აბაზიანები აღმოჩნდა⁹⁸.

XI. გასულ საუკუნეში საგარეჯოს რაიონის სოფელ გომბორთან. მდინარე იორზე ხიდის მშენებლობის დროს, იპოვეს ერცჰერცოგ ფერდინანდის უთარილო ტალერი, რომელიც დღესაც ინახება მოქ. ლ. გოკიელის ოჯახში⁹⁹.

XII. XX საუკუნის 10-იან წლებში, ყოფილ ოზურგეთის მაზრის სოფელ მელექედურში იპოვეს XVII საუკუნის ევროპული მონეტების განძი. მათ შორის ერთი მონეტა, ე. პახომოვის განსაზღვრით, ესპანური პესო აღმოჩნდა¹⁰⁰.

XIII. 1903 წელს გალის რაიონის სოფელ ოტობაიას სასაფლაოზე იპოვეს ვერცხლის მონეტების განძი, რომელშიც, XV საუკუნის ჯუჩი-დურ და XVI საუკუნის ოსმალურ მონეტებთან ერთად, XVI საუკუნის ესპანური მონეტებიც აღმოჩნდა¹⁰¹.

XIV. 1942—43 წლებში ქუთაისში იპოვეს ესპანური პესო¹⁰².

XV. 1955 წელს ოჩამჩირის რაიონის სოფელ ურთაში აღმოაჩინეს XVI—XVII საუკუნეების ესპანური პესოები¹⁰³.

⁹⁶ Е. А. Пахомов, Митиотებული ნაშრომი, вып. I, № 183.

⁹⁷ Е. А. Пахомов, Митиотებული ნაშრომი, вып. VIII, 1959, გვ. 84.

⁹⁸ იქვე, გვ. 84—85.

⁹⁹ საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ნუმიზმატიკის განყოფილებაში შედგენილი კარტოთეკული კატალოგი.

¹⁰⁰ Е. А. Пахомов, Митиотებული ნაშრომი, вып. I, № 190.

¹⁰¹ საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ნუმიზმატიკის განყოფილებაში შედგენილი კარტოთეკული კატალოგი.

¹⁰² იქვე.

¹⁰³ იქვე.

XVI. 1959 წელს გეგეჭკორის რაიონის სოფელ ლეხაინდრაოსთან იპოვეს XVII საუკუნის ესპანური პესო¹⁰⁴.

XVII. 1960 წელს ქალაქ ახალციხის ძველ ნაწილში სახლის მშენებლობის დროს წააწყდნენ თიხის ჭურჭელს ვერცხლის მონეტების განძით, რომელიც შეიცავდა 1620—1626 წლების 3 ავსტრიულ ტალერს, XVI საუკუნის დასასრულისა და XVII საუკუნის დასაწყისის სამოციოდე ესპანურ პესოს და ოსმალეთის სულთან აჰმედ III-ის (1703—1730 წწ.) ონლიყს. განძი ახალციხის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში ინახება.

XVIII. 1964 წელს გარდაბნის რაიონის სოფელ წყნეთის საშუალო სკოლის მასწავლებელს ა. კეკელიას გადასცეს ამავე სოფელში აღმოჩენილი ერცჰერცოგ ფერდინანდის უთარილო ტალერი. ა. კეკელიამ მონეტა განსაზღვრისათვის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში მოიტანა¹⁰⁵.

ამრიგად, დღეისათვის საქართველოს ტერიტორიაზე XVI—XVII საუკუნეების ტალერულ მონეტათა განძებისა და ცალკეული ცალების აღმოჩენის მხოლოდ 18 შემთხვევაა აღნუსხული. ამ მონეტებიდან ყველაზე ადრინდელი თარიღიანი ტალერი 1549 წელსაა მოჭრილი. რაც შეეხება ყველაზე გვიანდელ ტალერს, იგი იმპერატორ ფერდინანდ III-ს ეკუთვნის და 1653 წლით თარიღდება. მაშასადამე, ტალერული მონეტების გავრცელების ქრონოლოგიური დიაპაზონი 100 წელს ცოტათი აღემატება.

ნუმიზმატიკური მასალის მიხედვით, საქართველოში ტალერული მონეტების გავრცელების თარიღად XVI საუკუნის შუა წლები უნდა მივიჩნიოთ. თუმცა ყვარლის განძში იმპერატორ კარლოს V-ის სახელით ნიდერლანდებში 1519—1555 წლებში მოჭრილი უთარილო დაადერიც აღმოჩნდა, მაგრამ ვინაიდან განძის ძირითადი ნაწილი (ფერდინანდ I-ის მიერ 1557 წელს გამოშვებული, მიხეილ ფონ კუენბერგის მიერ 1559 წელს, ფილიპე II-ის მიერ 1563 წელს და ავგუსტის მიერ 1572 წელს გამოშვებული ტალერები) XV საუკუნის მეორე ნახევრით თარიღდება. საფიქრებელია, რომ კარლოს V-ის მონეტა მისი მეფობის უკანასკნელ გამოშვებებს უნდა ეკუთვნოდეს. გარდა ამისა, სრულიადაც არ არის აუცილებელი, რომ მონეტების ამა თუ იმ ჯგუფის გავრცელების თარიღად, თუკი მათ სათანადო წერილობითი ცნობები არ ახლავთ, განძის ყველაზე ადრეული მონეტის მოჭრის დრო მივიჩნიოთ. ცნობილია, რომ, როდესაც ამა თუ იმ სახელმწიფოში საუკუნეთა მან-

¹⁰⁴ საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ნუმიზმატიკის განყოფილებაში შედგენილი კარტოთეკური კატალოგი.

¹⁰⁵ ი. ქ. ე. ე.

ძალზე ერთისა და იმავე ტიპის, ერთნაირი წონის, ზომისა და სიწვის მონეტები იჭრებოდა, ადრინდელ მონეტებს ისეთივე მიმოქცევა ჰქონდა, როგორიც გვიანდელს. ეს განსაკუთრებით ეხება ევროპულ ტალერებს, რომლებიც ერთისა და იმავე სამონეტო სისტემის ფულის ძირითად ერთეულს წარმოადგენდა. ამიტომ, შესაძლებელია, რომ იმპერატორ კარლოს V-ის მიერ 1519—1555 წლებში მოჭრილი უთარილო დაალდერი, კურფიუსტ ავგუსტის 1572 წლის საქსონურ ტალერთან ერთად შემოსულიყო საქართველოში. აღნიშნული მოსაზრება ფილიპე დე მონმორანსის (1530—1568 წწ.) უთარილო დაალდერზედაც ვრცელდება.

რუსეთის სამონეტო მიმოქცევის ისტორიაში ხშირია შემთხვევები, როდესაც XVI საუკუნის პირველ ნახევარში მოჭრილი ევროპის სხვადასხვა სახელმწიფოს ტალერები იქ ერთი საუკუნის შემდეგ გავრცელებულა. ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორს ი. სპასკის გამოქვეყნებული აქვს 1655 წელს მოსკოვში დადამლული საქსონიის საკურფიურსტოს 1534 წლის¹⁰⁶, მეკლენბურგ-შვერინის 1540 წლის¹⁰⁷, ბრანდენბურგ-ანსბახ-ბაირეტის სამარკგრაფოს 1541 წლისა¹⁰⁸ და ლაიხტენბერგის სალანდგრაფოს 1547 წლის¹⁰⁹ ტალერები, რომლებიც, ავტორის გამოკვლევით, დამლის მიღებამდე 5—8 წლით ადრე უნდა შემოსულიყო რუსეთში¹¹⁰.

ანალოგიურ მოვლენას უდავოდ უნდა ჰქონოდა ადგილი საქართველოშიც. აღნიშნულის გამო, საქართველოში ტალერული მონეტების გავრცელების თარიღად იმისაგან დამოუკიდებლად, თუ როდის არის ეს მონეტები გამოშვებული, XVI საუკუნის მეორე ნახევარი უნდა მივიჩნიოთ. საერთოდ კი საჭიროა აღინიშნოს, რომ ფაქტობრივი მასალის მიხედვით, საქართველოში ტალერული მონეტების მასობრივი გავრცელება XVII საუკუნის დამდეგიდან იწყება.

ნუმიზმატიკურ კვლევისას აუცილებელია წერილობითი წყაროების გამოყენებაც. საქართველოში ევროპული ფულის მიმოქცევის მკვლევარს, ამგვარ წყაროთა სიმცირის გამო, მრავალი სიძნელის გადალახვა უხდება. ასე, მაგალითად, XVI—XVII საუკუნეების ევროპული ვერცხლის მონეტების მიმოქცევის შესახებ ქართულ წერილობით

¹⁰⁶ И. Г. С п а с с к и й, Талеры в русском денежном обращении 1654—1659 годов, Ленинград, 1960, № 353, стр. 37.

¹⁰⁷ ი ქ ვ ე, № 328 გვ. 35.

¹⁰⁸ ი ქ ვ ე, № 168 გვ. 27

¹⁰⁹ ი ქ ვ ე, № 311. გვ. 34,

¹¹⁰ И. Г. С п а с с к и й, Денежное хозяйство русского государства в середине XVII века и реформа 1654—1659 гг. стр. 135.

წყაროებში ცნობები არ მოგვეპოვება. ეს გარემოება საგრძნობლად აბრუებს საქართველოში ტალერული მონეტების მიმოქცევის ზოგერთი თეორიული საკითხის გადაწყვეტას. სამაგიეროდ, საქართველოში ტალერული მონეტების მიმოქცევის თაობაზე ცნობები დაცულია უცხოელი ავტორების მოგზაურობათა და ელჩობათა აღწერილობებში.

საქართველოში ესპანური პესოების მიმოქცევის შესახებ საყურადღებო ცნობებს შეიცავს იტალიელი მისიონერების არქანჯელო ლამბერტისა და ჯუზეპე ჯუდიჩეს თხზულებანი. არქანჯელო ლამბერტი, როგორც ეს უკვე გვქონდა აღნიშნული, სამეგრელოში მიმოქცევაში მყოფი ევროპული ვერცხლის მონეტებიდან ასახელებს „ესპანურ რეალებს“ ჯუზეპე ჯუდიჩე, რომელიც არქანჯელო ლამბერტთან ერთად მოღვაწეობდა სამეგრელოში, „პიასტრებს“ ხშირად იხსენიებს თავის რელაციიში: „პატრი და მეეტლე ცხენებით და საქონლით დააპატიმრეს იმ იმედით, რომ ფრანკებისათვის ბევრი პიასტრი გამოერთმიათ“¹¹¹. „ორმა დაუნდობელმა ჯარისკაცმა თავისი სამსახური შესთავაზა პატრს, რომელსაც გზაში მოჰპარეს ხუთი პიასტრი“¹¹²; „გარდა ამისა, 100 სხვა პიასტრიც ეწყო შიგ, და ყველაფერი წაიღეს“¹¹³... XVII საუკუნის შუა წლებისათვის საქართველოში ტალერების მიმოქცევის შესახებ ცნობებს შეიცავს რუსი დიპლომატების ელჩობის მუხლობრივი აღწერილობანი. 1640—1643 წლებში რუსეთის მთავრობამ კახეთში ელჩებად მოავლინა თავადი მიშეცკი და დიაკი კლუჩარევი, რომლებმაც თეიმურაზ I-ს მიხეილ ალექსის ძისაგან სუბსიდიის სახით ბოძებული 20 000 ეფიმა (ტალერი) ჩამოუტანეს¹¹⁴.

1650—1652 წლებში იმერეთში ელჩებად იყვნენ სტოლნიკი ტოლოჩანოვი და დიაკი იევლევი. რუსეთის ამ ელჩების დიპლომატიური მისიის მუხლობრივ აღწერილობებში ნახვენებია იმერეთის სამონეტო მიმოქცევის სურათი. მათი ცნობით, XVII საუკუნის შუა წლებში, იმერეთში, ირანული სისტემის ფულის გვერდით, მიმოქცევაში ოქროს დუკატებიც და ტალერული მონეტებიც ყოფილა¹¹⁵.

საქართველოში ტალერული მონეტების მიმოქცევაზე ცნობებს იტალიელი მისიონერებისა და რუსეთის ელჩების გარდა, იძლევიან

¹¹¹ დონ ჯუზეპე ჯუდიჩე მილანელი, წერილები საქართველოზე, XVII საუკუნე, თბილისი, 1964, გვ. 64.

¹¹² იქვე, გვ. 65.

¹¹³ იქვე, გვ. 107.

¹¹⁴ მ. პოლიევკტოვი, თავადი მიშეცკისა და დიაკი კლუჩარევის ელჩობა კახეთში 1640—1643, თბილისი, 1928, გვ. 8, 56.

¹¹⁵ М. Полиевктов, Посольство стольника Толочанова и дьяка Ивлева в Имеретию 1650—1652, стр. 110, 188.

XVII საუკუნის მეორე ნახევრისა და XVIII საუკუნის დასაწყისის ფრანგი მოგზაურებიც. ფრანგი კომერსანტი შარდენი, სამეგრელოში 1672—1673 წლებში მიმოქცევაში მყოფი ევროპული ვერცხლის მონეტებიდან, ასახელებს ეკიუს (ფრანგული ტალერი) და პიასტრებს¹¹⁶. პროფესორი ტურნეფორი კი, რომელმაც 1701 წელს თბილისი ინახულა, ევროპული ვერცხლის მონეტებიდან მხოლოდ პიასტრებს იხსენიებს¹¹⁷.

როგორც ვხედავთ, საქართველოში ტალერული მონეტების მიმოქცევის ამსახველი წერილობითი წყაროები ძირითადად XVII საუკუნის შუა წლებიდან XVIII საუკუნის პირველ წლებამდე მოდის. ამ პერიოდის ნუმისმატიკური ძეგლებიდან კი ცნობილია მხოლოდ 1652 წლის პოლანდიური დააღდერისა და 1653 წლის უნგრული ტალერის აღმოჩენის ფაქტი.

ზემოაღნიშნული წერილობითი წყაროები გარდა იმისა, რომ ნაწილობრივ მაინც ავსებს ფაქტობრივი მასალის უქონლობით გამოწვეულ ხარვეზს, ამ მონეტების მიმოქცევის ხანგრძლივობის დადგენის შესაძლებლობასაც იძლევა.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, საქართველოში აღმოჩენილი ტალერული მონეტები წარმოადგენს XVI საუკუნის შუა წლებიდან XVII საუკუნის 60-იან წლებამდე მოჭრილ მონეტებს. მაგრამ მათი მიმოქცევის ქრონოლოგიური საზღვრები სცილდება XVII საუკუნეს. გარდა იმისა, რომ აღნიშნულს ადასტურებს პროფ. ტურნეფორის ზემოთ მოყვანილი ცნობა, ეს მტკიცდება ახალციხის განძის შემადგენლობითაც, რომელშიც 1620—1626 წლებში მოჭრილ ავსტრიულ ტალერებთან ერთად, ოსმალეთის სულთან აჰმედ III-ის (1703—1730 წწ.) ონლიყიც აღმოჩნდა. ამრიგად, ფაქტობრივი ნუმისმატიკური მასალისა და წერილობითი წყაროების მიხედვით საქართველოში ტალერული მონეტების მიმოქცევის ხანგრძლივობა 150 წელს სჭარბობს.

XV საუკუნის მეორე ნახევრიდან მოკიდებული, მას შემდეგ, რაც ბიზანტიის იმპერიის ნანგრევებზე ოსმალეთის ძლიერი სახელმწიფო აღმოცენდა, საქართველო ევროპის კულტურული სამყაროსაგან იზოლირებული აღმოჩნდა. მტრული გარემოცვის მიუხედავად, ქართველი პოლიტიკოსები არ კარგავდნენ ევროპის სახელმწიფოებთან პოლიტიკური და ეკონომიური ურთიერთობის დამყარების იმედს. ცნობილია, რომ XVI—XVII საუკუნეებში ევროპის სახელმწიფოებთან დიპლომა-

¹¹⁶ Chardin, მოთხრობული ნაშრომი, გვ. 181, 186.

¹¹⁷ Tourniefort, მოთხრობული ნაშრომი, გვ. 165—166.

ტიური კავშირის დამყარების მიზნით, საქართველოს მეფე-მთავრებს იქ ბევრჯერ გაუგზავნიათ თავიანთი ელჩები¹¹⁸.

საქართველოსა და ევროპის სახელმწიფოების სავაჭრო ურთიერთობა თუმცა ძალიან სუსტად, მაგრამ მაინც შეიმჩნევა XVII საუკუნეში. ასე მაგალითად: თეიმურაზ I-ის ვინაობის დადგენის მიზნით, რომის პაპს საქართველოდან და სომხეთიდან ვენეციაში ჩამოსული სოვდაგრები დაუბარებია¹¹⁹. იტალიელი მისიონერი ჯუზეპე ჯუდიჩე წერდა: „სამეგრელოში ცხოვრობს რამდენიმე ფრანგი ვაჭარი, რომელნიც ჩვენთან წმინდა ზიარებას იღებენ“¹²⁰. მისივე გადმოცემით ლევან II დადიანს, გარდა იმისა, რომ სამეგრელოში სომეხი, ებრაელი და თურქი ვაჭრები დაუსახლებია, კონსტანტინოპოლიდან ზოგიერთი მდიდარი ვენეციელი ვაჭრის ჩამოყვანა უთხოვია მისიონერებისათვის¹²¹. მაგრამ ლევან II დადიანისა და საქართველოს სხვა პოლიტიკურ მოღვაწეთა თავისთავად საინტერესო ღონისძიებებს, მნიშვნელოვანი შედეგები არ მოჰყოლია. ამიტომ საქართველოსა და ევროპის სახელმწიფოების არარეგულარული ურთიერთობა არ შეიძლებოდა ჩვენში ტალერული მონეტების ინტენსიური გავრცელების მიზეზი გამხდარიყო. ტალერული მონეტების გავრცელების ძირითადი მიზეზები უნდა ვეძებოთ საქართველოს ურთიერთობაში იმ სახელმწიფოებთან. სადაც მიმოქცევაში იყო ეს მონეტები. ამ სახელმწიფოთაგან უნდა დავასახელოთ რუსეთი, უკრაინა, პოლონეთი, ოსმალეთი და ირანი.

ცნობილია, რომ ევროპელ ვაჭრებს რუსეთში XVI—XVII საუკუნეებში დიდი რაოდენობით შემოჰქონდათ ტალერული მონეტები. შვედი დიპლომატის როდესის ჩანაწერებიდან ირკვევა, რომ რუსეთში XVII საუკუნის შუა წლებში ყოველწლიურად 600 000 ტალერი შემოდის¹²². ამ მონეტებს ადგილობრივი მოსახლეობა ეფიშკებს ეძახდა.

სულ ცოტა ხნის წინათ რუსულ ნუმიზმატიკურ ლიტერატურაში დამკვიდრებული იყო მოსაზრება, რომ ტალერები იქ შემოდის არა როგორც ფულის ერთეული, არამედ როგორც საიუველირო და სამონეტო ლითონი¹²³. მაგრამ ისტორიულმეცნიერებათა კანდიდატის ვ. პო-

¹¹⁸ საქართველოს ისტორია, 1958, გვ. 285.

¹¹⁹ დონ ჯუზეპე ჯუდიჩე მილანელი. დასახ. ნაშრომი გვ. 16.

¹²⁰ იქვე, გვ. 27.

¹²¹ იქვე, გვ. 55.

¹²² Б. Г. Курц, Состояние России в 1650—1655 гг. по донесениям Родеса, т. II, Москва, 1915, стр. 131.

¹²³ И. Г. Спасеский, Талеры в русском денежном обращении 1654—1659 годов, стр. 3; მისივე. Денежное хозяйство русского государства в середине XVII в. и реформа 1654—1659 гг. стр. 110, 118.

ტინის გამოკვლევით, ამჟამად, დადგენილია ეფიშკების საგრძნობი მონაწილეობა რუსეთის სასაზღვრო რაიონებისა და იმ ქალაქების სამონეტო მიმოქცევაში, რომლებშიც განსაკუთრებით მრავლად იყრიდნენ თავს უცხოეთიდან ჩამოსული ვაჭრები¹²⁴. აღნიშნულს ადასტურებს როგორც წერილობითი წყაროები, ისე ამ მონეტების განძების აღმოჩენათა ტოპოგრაფია.

1655 წელს რუსეთის მთავრობამ ოფიციალურად დაუშვა ბრუნვაში მხოლოდ ის ტალერები, რომლებსაც მცირე ზომის ორი დამლა — იმდროინდელი კაპიკანის შუბლის სიქა და თარიღად 1655 წელი ჰქონდა დარტყმული¹²⁵. ამ მონეტებს ნიშნაინ ეფიშკებს უწოდებდნენ. მათი ღირებულება 64 კაპიკს შეადგენდა, მაშინ, როდესაც რუსეთის მთავრობა ტალერს 50 კაპიკად ყიდულობდა. 1659 წლის დასაწყისში აკრძალეს ნიშნაინი ეფიშკების მიმოქცევა და მოსახლეობიდან ამ მონეტების შესყიდვას შეუდგნენ¹²⁶.

ამრიგად, რუსეთში ტალერული მონეტების მიმოქცევა XVI საუკუნიდან XVII საუკუნის 60-იან წლებამდე გრძელდებოდა.

რაც შეეხება უკრაინას, XVI საუკუნიდან მოყოლებული რუსეთთან შეერთებამდე იგი პოლონეთ-ლიტვის გაერთიანებული სამეფოს სამონეტო მიმოქცევის სფეროში იყო მოქცეული. აღნიშნულ პერიოდში უკრაინის ტერიტორიაზე მიმოქცევაში იყო როგორც პოლონური, ისე დასავლეთ ევროპის სხვა სახელმწიფოთა მონეტები¹²⁷. რაკი სხვა მონეტებთან შედარებით პოლონეთში ამ დროს ტალერები მცირე რაოდენობით იჭრებოდა, ქვეყნის სამონეტო მიმოქცევაში განსაკუთრებული ადგილი უცხოურ ტალერებს ეკავა. ვერცხლის მცირე ნომინალებიდან უკრაინაში ძირითადად მიმოქცევაში იყო პოლონური მონეტები: ორტები, შოსტაკები, პოლტორაკები და სხვა¹²⁸ აღსანიშნავია, რომ რუსეთთან შეერთების მიუხედავად, ზემოთ ჩამოთვლილი მონეტები უკრაინაში XVII საუკუნის ბოლომდე დარჩა ბრუნვაში.

რუსეთის, უკრაინისა და პოლონეთის გარდა, ტალერული მონეტები გავრცელებული იყო მახლობელი აღმოსავლეთის ქვეყნებშიც, კერძოდ, ირანსა და ოსმალეთში, თანაც არა მარტო როგორც ფულის

124 В. М. Потин. Термины русского денежного обращения в иностранных словарях XVI-первой четверти XVII века: Тезисы докладов научной сессии, посвященной итогам работы Гос. Эрмитажа за 1964 г., стр. 30.

125 И. Г. Спасский, Русская монетная система, стр. 116.

126 И. Г. Спасский, Талеры в русском денежном обращении, стр. 116.

127 И. Г. Спасский. Денежное хозяйство русского государства в середине XVII века и реформа 1654—1659 гг., стр. 114.

128 И. Г. Спасский, Русская монетная система, стр. 121.

ერთეული, არამედ როგორც ძვირფასი ლითონი, რომელიც საიუველირო ნაწარმის დამზადებასა და ადგილობრივი მონეტების გამოშვებას ხმარდებოდა.

განსაკუთრებით დიდი როლდენობით შემადიოდა ტალერული მონეტები ირანში შაჰ-აბას I-ის დროს (1587—1628 წწ.), როდესაც ირანი უდიდეს პოლიტიკურ და ეკონომიურ აღმავლობას განიცდიდა. სეფევიდების ცენტრალიზებულ სახელმწიფოში XV საუკუნის დასასრულსა და XVII საუკუნის პირველ წლებში განსაკუთრებით განვითარდა საგარეო ვაჭრობა.

XVI—XVII საუკუნეებში ირანთან სავაჭრო ურთიერთობას ამყარებენ ევროპის ისეთი წამყვანი სახელმწიფოები, როგორიც იყვნენ პორტუგალია, ინგლისი, ჰოლანდია, საფრანგეთი და სხვები. XVII საუკუნის 20-იან წლებში, როდესაც შაჰ-აბას I-მა ინგლისის ვესტ-ინდოეთის კომპანიის ფლოტის დახმარებით კუნძულ ორმუზიდან პორტუგალიელები განდევნა, ინგლისელებმა ბენდერ-აბასში სავაჭრო ფაქტორიის დაარსების უფლება მიიღეს¹²⁹. სულ მალე აქვე წარმოიქმნა ჰოლანდიელთა სავაჭრო ფაქტორიაც¹³⁰.

XVII საუკუნეში ირანის საგარეო ვაჭრობა ძირითადად სომეხი და ნაწილობრივ ინგლისელი, ჰოლანდიელი, ფრანგი და ინდოელი ვაჭრების ხელთ იყო. ადამ ოლეარიუსის ცნობით, საფევიდების სახელმწიფოს საგარეო ვაჭრობაში მონაწილეობას ღებულობდნენ ქართველი ვაჭრებიც. იგი გადმოგვცემს, რომ „ჰასენაბატი (Hassenabli) დასახლებულია საქართველოდან ირანში გადმოყვანილი გურჯებით (Tzurizi), ანუ ქართველებით, რომლებიც სომეხების მსგავსად ხშირად მიემგზავრებიან სავაჭროდ შორეულ ქვეყნებში“¹³¹. ადამ ოლეარიუსს მოჰყავს ერთი საკმაოდ საინტერესო ცნობა: „ჩვენ გადმოგვცეს, რომ შაჰ-აბას I-ის მეფობის დროს ქართველ ვაჭარს ვენეციიდან ისპაანში ჩამოუყვანია რამდენიმე ინდაური, რომლებიც თითო თუმნად გაუყიდა“¹³².

ადგილობრივ და უცხოელ ვაჭრებს ირანში შეძენილი საქონელი — სოფლის მეურნეობის პროდუქტები, აბრეშუმის ქსოვილები და სხვა ხელოსნური ნაწარმი — გაჰქონდათ დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოებში, საიდანაც სანაცვლოდ ირანში შეჰქონდათ საფეიქრო

¹²⁹ История Ирана с древнейших времен до конца 18 века, стр. 267.

¹³⁰ იქვე.

¹³¹ Адам Олсарий, Подробное описание путешествия голштинского посольства в Московию и Персию в 1633, 1636 и 1639 года, Москва, 1870, стр. 731.

¹³² იქვე, 783.

ნაწარმი, ძირითადად მაუდი და ფუფუნების საგნები. მაგრამ წერილობითი წყაროებიდან ირკვევა, რომ ირანში ზემოთ ჩამოთვლილი საქონლის გარდა, ევროპელ ვაჭრებს ძვირფასი ლითონის სახით დიდი რაოდენობით შემოჰქონდათ ტალერული მონეტებიც.

1620 წელს, ირანში სავაჭრო პრივილეგიების მიღებამდე, ინგლისის ვესტ-ინდოეთის კომპანიამ თხოვნით მიმართა რუსეთის მთავრობას, ნება დაერთო მისთვის მდ. ვოლგითა და კასპიის ზღვით ირანში შეეტანა მაუდი. ტალერები და სხვა საქონელი¹³³.

1639 წელს ამავე საკითხზე მოლაპარაკების დროს პოლშტინიელმა ელჩებმა რუსეთის მთავრობას განუცხადეს, რომ მათ გადაწყვეტილი აქვთ ირანში გაიტანონ მანუფაქტურული ნაწარმი და ტალერები¹³⁴.

მაგრამ ევროპელი ელჩების მოგზაურობათა აღწერილობებიდან ირკვევა, რომ ტალერული მონეტები ირანში შემოდიოდა არა მარტო ძვირფასი ლითონის, არამედ ფულის ერთეულის სახითაც. 1602 წელს ირანში ჩასულან გერმანიის იმპერატორ რუდოლფ II-ის ელჩები კაკაში და ტეკტანდერი¹³⁵. ამ ელჩთა მოგზაურობის აღწერილობაში ნათქვამია, რომ 1602—1603 წლებში მათთვის სამშობლოდან გამოუგზავნიათ ტალერები და პესოები, რომლებიც ძირითადად გერმანიის იმპერატორის, საქსონიის კურფიურსტისა და ესპანეთის მეფის სახელით მოჭრილი მონეტებისაგან შედგებოდა¹³⁶.

XVII საუკუნის 30-იან წლებში ირანში იმოგზაურა ადამ ოლენარიუსმა. მისი გადმოცემით „ევროპელი ვაჭრები ირანში საქონელს ყიდულობენ რაიხსტალერებით, რომლებსაც ფულის გადახურდავებლებთან ადგილობრივ მონეტებზე ცვლიან. აქვეა ზარაფხანაც, რომლის მოიჯარენიც რაიხსტალერებისაგან უდიდეს მოგებას ღებულობენ (იგულისხმება არაპროპორციული გადახურდავების შედეგად მიღებული მოგება — რ. ქ.). ისინი ესპანურ რეალებსაც იღებენ და, შეიძლება ითქვას, უფრო მეტი ხალისით, ვიდრე რაიხსტალერებს¹³⁷. ამ დროს ირანში 150 აბაზი, ანუ 3 თუმანი, შეადგენდა 50 ტალერს. ე. ი. 1 ტალერში მხოლოდ 3 აბაზს იძლეოდნენ, მაშინ როდესაც „ტალერის წონა ოთხი აბაზის წონას უდრიდა“¹³⁸.

133 С. М. Соловьев, История России с древнейших времен, книга 22, СПб, стр. 1176.

134 იქვე, გვ. 1236.

135 История Ирана с древнейших времен до конца 18 века, стр. 274.

136 Какаш и Тектандер. Путешествие в Персию через Московию 1602—1603 гг. Москва, 1896, стр. 38.

137 Адам Олеарий, Маттеусовский сборник, гв. 729.

138 იქვე.

ადამ ოლეარიუსის ცნობით. ტალერები სეფევიდების სახელმწიფოს სამონეტო მიმოქცევაში მონაწილეობას მხოლოდ წონითი შეფარდების მიხედვით ღებულობდა და სავაჭრო გარიგების შემდეგ ზარაფხანაში გადადიოდა ადგილობრივი მონეტების მოსაჭრელად. თუკი ტალერული მონეტები ირანში ყოველდღიურა მიმოქცევისათვის არ იყო განკუთვნილი და შემოსვლისთანავე ადგილობრივ მონეტებად გადაიქცეოდა, მაშინ ისინი დიდხანს არ უნდა დარჩენილიყვნენ კერძო პირთა ხელში და, მაშასადამე, განძებადაც არ უნდა გადაქცეულიყვნენ. მაგრამ აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე, რომელიც იმ დროს ირანის შემადგენლობაში შედიოდა, ძალიან ხშირია XVII საუკუნის დასაწყისის ტალერული მონეტების განძების აღმოჩენათა შემთხვევები¹³⁹. პროფ. ე. პახომოვის განმარტებით, განძის ჩამარხვის დროს მისი შემადგენელი მონეტები წარმოადგენდა ბრუნვაში მყოფ ცოცხალ სავაჭრო კაპიტალს და არა ნუმისმატიკურ კოლექციას¹⁴⁰. მაშასადამე აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი ტალერული მონეტების განძები შეიძლება მიჩნეულ იქნეს იმის საბუთად, რომ ეს მონეტები, სამონეტო და საიუველირო ლითონის გარდა, ფულის სახითაც შემოდის ირანში. ამას ადასტურებს ზოგიერთი განძის შემადგენლობაც. კერძოდ, ტალერული და ირანული მონეტების ერთად აღმოჩენის ფაქტები¹⁴¹.

რაც შეეხება საქართველოს კიდეც ერთ მეზობელ სახელმწიფოს — ოსმალეთს, უნდა აღინიშნოს, რომ ტალერულ მონეტებს ამ ქვეყნის სამონეტო მიმოქცევაში მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა.

ცნობილია, რომ XVII საუკუნის დასაწყისიდან ოსმალეთის საგარეო ვაჭრობაში, ისევე როგორც ირანისაში, წამყვანი ადგილი ეკავათ არამაჰმადიან ვაჭრებს, სახელდობრ სომხებს, ბერძნებს, ებრაელებს, ინგლისელებს, ფრანგებსა და ვენეციელებს. XVII საუკუნეში ინგლისელებმა, ვენეციელებმა და ფრანგებმა აქ ექსტერიტორიული უფლებებიც კი მიიღეს.

XVI—XVII საუკუნეებში ოსმალეთის იმპერიაში საგარეო ვაჭრობის შედეგად დიდი რაოდენობით იყრიდა თავს უცხოური ვალუტა — ოქროს ღუკატები და ტალერული მონეტები. ფრანგი კომერსანტის შარდენის გადმოცემით, ოსმალეთის სამონეტო მიმოქცევაში ადგილობრივი ვერცხლის დიდი ნომინალების მაგივრობას ტალერული მონეტე-

¹³⁹ Е. А. Пахомов, *Исторический очерк, вып. I, № 182, 185, 186, 187, 191; вып. II, № 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 585; вып. III, № 938, 993; вып. VI, № 1663.*

¹⁴⁰ Е. А. Пахомов, *Исторический очерк, вып. I, стр. 8.*

¹⁴¹ Е. А. Пахомов, *Исторический очерк, вып. VIII, Баку, 1959, стр. 85.*

ბი ეწეოდა¹⁴². მისივე ცნობით, ამ მონეტებიდან ყველაზე მეტად იქ გავრცელებული ყოფილა პოლანდიური ლევენდაალდერები¹⁴³, რომელსაც მოსახლეობა ასლან ყურუშებს ეძახოდა¹⁴⁴. ოსმალეთში ტალერული მონეტების აღსანიშნავად კიდევ ორი ტერმინი იხმარებოდა — რუმი და რეალი. რუმი ტალერული მონეტების ზოგადი სახელი იყო, რეალი კი მხოლოდ გერმანულ ტალერებს ერქვა¹⁴⁵.

ტალერული მონეტების აღმნიშვნელი ტერმინების გარდა, ოსმალურ წერილობით წყაროებში ამ მონეტების ღირებულების ცნობებიც მოიპოვება. ირკვევა, რომ ოსმალური ფულის ძირითადი ერთეულის აყჩის წონის თანდათანობითი დაცემის შედეგად, ტალერების კურსი ორი საუკუნის მანძილზე სამჯერ გაზრდილა.

მოგვეყავს ტალერებისა და აყჩების შეფარდების მონაცემები¹⁴⁶.

1520 წელს	1 ტალერი უდრიდა	40 აყჩას
1587	„ „ „	80 „
1600	„ „ „	100 „
1640	„ „ „	118 „
1651	„ „ „	125 „
1655	„ „ „	120 „
1680	„ „ „	120 „
1689	„ „ „	120 „
1720	„ „ „	120 „
1725	„ „ „	144 „

ამრიგად, XVI—XVII საუკუნეებში რუსეთის, უკრაინისა და პოლონეთის გარდა, ტალერული მონეტები მიმოქცევაში ყოფილა საქართველოს უახლოეს მეზობელ სახელმწიფოებშიც — ირანსა და ოსმალეთში.

ცნობილია, რომ საქართველო საუკუნეების მანძილზე განიცდიდა ამ ორი სახელმწიფოს პოლიტიკურ და ეკონომიურ ზეგავლენას, რომელიც იმდენად მძლავრი იყო, რომ ოსმალური და ირანული ფულის

¹⁴² Chardin, მითითებული ნაშრომი, გვ. 7—14.

¹⁴³ იქვე, გვ. 10—11.

¹⁴⁴ А. Бертъе Делеград, Ценность монетных номиналов в Крымском ханстве: Известия Таврической ученой архивной комиссии № 51, Симферополь, 1914, стр. 162.

¹⁴⁵ იქვე, გვ. 162.

¹⁴⁶ იქვე, გვ. 178—179.

მიმოცევის გარდა, ჩვენში ამავე ყაიდის ადვილობრივი მონეტებიც იჭრებოდა. საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილი განძებით ირკვევა, რომ ოსმალურ და ირანულ ფულთან ერთად, ამ სახელმწიფოებიდან ჩვენში ტალერული მონეტებიც შემოდის. როგორც ზემოთ ითქვა, უდეს, ახალციხის, ოტობაიასა და ჭიკაიანის განძებში ოსმალურ და ირანულ მონეტებთან ერთად ტალერული მონეტებიც აღმოჩნდა.

საქართველოს სამეფო-სამთავროებს XVI—XVII საუკუნეებში პოლიტიკური და ეკონომიური ურთიერთობა ჰქონდათ აგრეთვე რუსეთთან, უკრაინასა და პოლონეთთან, რაც ჩვენში ტალერული მონეტების გავრცელების კიდევ ერთი მიზეზი უნდა ყოფილიყო. გადავავლოთ თვალი ამ ურთიერთობის ისტორიას.

XVI საუკუნის მეორე ნახევარში ირანსა და ოსმალეთს შორის კავკასიისათვის ბრძოლის სასწორი უკანასკნელის მხარეზე გადაიხარა. ამიერკავკასიის დამორჩილების შემდეგ, ოსმალეთი ჩრდილოეთ კავკასიის დაპყრობასაც შეეცადა, რაც საბოლოოდ ასტრახანის ხელში ჩაგდებას ისახავდა მიზნად და საფრთხეს უქმნიდა მდინარე ვოლგის სავაჭრო გზას. ამიტომ იყო, რომ XVI საუკუნის მეორე ნახევრიდან რუსეთი ყოველნაირად ცდილობდა შეესუსტებინა ოსმალეთის პოზიციები კავკასიაში¹⁴⁷.

ამრიგად, XVI საუკუნის მეორე ნახევრიდან ირანის გარდა, კავკასიაში გაბატონებას ცდილობდა და ამ ნიადაგზე ერთმანეთს დაუპირისპირდა ორი ძლიერი სახელმწიფო — ოსმალეთი და რუსეთი. ბუნებრივია, რომ რუსეთი დაინტერესებული იყო მოკავშირეები შეეძინა ოსმალეთის აგრესიასთან საბრძოლველად. მოკავშირე და მხარში ამომდგომი კიდევ უფრო მეტად ესაჭიროებოდა საქართველოს, რომელსაც გარეშე მტრები აოხრებდნენ და ასუსტებდნენ.

რუსეთ-საქართველოს პოლიტიკური ინტერესების დამთხვევამ შესაძლებელი გახადა კახეთის მეფე ლევანსა და რუსეთის ხელმწიფე ივანე IV-ს შორის ურთიერთობის დამყარება. 1564 წელს ამ უკანასკნელმა მფარველობა შესთავაზა ლევანს და ჯარი მისცა კახეთის ტახებში ჩასაყენებლად¹⁴⁸. ლევანის მაგალითს მიჰყვნენ კახეთის მომდევნო მეფეებიც ალექსანდრე II და თეიმურაზ I.

XVII საუკუნეში ქართლ-კახეთში, შაჰ-აბას I-ის ლაშქრობებთან დაკავშირებით, რუსეთ-საქართველოს პოლიტიკური ურთიერთობა განვითარების ახალ ფაზაში შევიდა. ამ ურთიერთობის ორბიტაში, გარდა კახეთისა, საქართველოს სხვა პოლიტიკური ერთეულებიც მოექცნენ.

¹⁴⁷ М. А. Полиевктов, Материалы по истории грузино-русских взаимоотношений 1615—1640, Тбилиси, 1937, стр. XII.

¹⁴⁸ საქართველოს ისტორია, 1958, გვ. 280.

თეიმურაზ I-ის გეგმით, საქართველოს მეფე-მთავრებს ფიცი უნდა დაედოთ რუსეთის ერთგულებაზე და მისგან ფული და სამხედრო დახმარება ეთხოვათ¹⁴⁹. მაგრამ რუსეთის მთავრობას აღნიშნულ პერიოდში არ შეეძლო სამხედრო დახმარება აღმოეჩინა კახეთისათვის, ვინაიდან თეიმურაზ I-ის ანტიირანული პოლიტიკა რუსეთის გეგმებს უწყნაღმდეგებოდა.

რაც შეეხება ფულად დახმარებას, XVII საუკუნის 40-იან წლებში თეიმურაზ I-მა რუსეთის ელჩების თავად მიშეცკისა და დიაკ კლუჩარევის ხელით მიიღო 20 000 ტალერი და 2.220 მანეთის ღირებულების სიასამურის ბეწვი, რასაც დიდი გასავალი ჰქონდა აღმოსავლეთის ბაზრებზე¹⁵⁰.

XVII საუკუნის 50-იან წლებში კი სტოლნიკმა ტოლოჩანოვმა და დიაკმა იევლევა იმერეთის მეფეს ალექსანდრე III-ს საჩუქრად მიართვეს 3.160 სიასამურის ბეწვი¹⁵¹. რუსეთის ამ ელჩებს სიასამურის ბეწვეულობა მიუერთმევიათ აგრეთვე იმერეთის სამეფო კარზე მყოფ თეიმურაზ პირველისთვისაც. ტოლოჩანოვისა და იევლევას ელჩობის მუხლობრივი აღწერილობიდან ირკვევა, რომ კახეთის მეფე კიდეც ელოდა ფულად სუბსიდიას 20 000 ტალერის რაოდენობით. მაგრამ რუსეთში არ სცოდნიათ თეიმურაზ I-ის ადგილსამყოფელი და ამიტომ მისთვის ეს თანხა ვეღარ გამოუგზავნიან¹⁵².

ამრიგად, XVI—XVII საუკუნეებში ჩვენში ტალერული მონეტების გავრცელების ერთ-ერთი მიზეზი რუსეთ-საქართველოს პოლიტიკური ურთიერთობა უნდა ყოფილიყო.

XVI—XVII საუკუნეებში საქართველოს სამეფო-სამთავროებს ერთგვარი ურთიერთობა ჰქონიათ აგრეთვე დნებრის კაზაკებსა და პოლონეთთან, მაგრამ ამ საკითხზე საუბარი გვექნება შემდეგ თავში, ჩვენში ევროპული მცირე ნომინალების (ორტებისა და პოლტორაკების) მიმოქცევასთან დაკავშირებით.

საქართველოში ტალერული მონეტების გავრცელება გამოწვეული იყო ეკონომიური პირობებითაც.

XVII საუკუნეში შაჰ-აბასის შემოსევებმა საშინელი ზიანი მიაყენა კახეთს. დიდი ზარალი ნახა ქართლმაც, მაგრამ XVII საუკუნის 30-იანი წლებიდან ხელსაყრელი საგარეო პირობების გამო, ქართლის სა-

149 მ. პოლიევკტოვი, თავადი მიშეცკისა და დიაკი კლუჩარევის ელჩობა კახეთში, 1640—1643. გვ. 6.

150 იქვე, გვ. 8, 56.

151 М. А. Полневков, Посольство стольника Толочанова и дьяка Невлева в Имеретию, 1650—1652, стр. 63.

152 იქვე, გვ. 38—39.

ქალაქო ცხოვრება აღმავლობის გზით წარიმართა¹⁵³. XVII საუკუნის მეორე ნახევარში ქართლი მჭიდრო სავაჭრო ურთიერთობას ამყარებს მეზობელ სახელმწიფოებთან. ფრანგი კომერსანტი შარდენი წერდა, რომ თბილისში შესვდებით ირანელებს, ოსმალებს, სომხებს, ბერძნებს, ინდოელებს, მოსკოველებსა და ევროპელებს¹⁵⁴. ოღონდ იმ ხანებში თბილისს უმთავრესად აღმოსავლეთის ქალაქებთან ჰქონდა ვაჭრობა, ხოლო მისი ურთიერთობა დასავლეთ ევროპისა და რუსეთის ქალაქებთან, ჯერ კიდევ შემთხვევით ხასიათს ატარებდა¹⁵⁵.

XVII საუკუნეში დასავლეთ საქართველოს აღებმცემობის დახასიათებას იძლევიან უცხოელი ავტორები. არქანჯელო ლამბერტის ცნობით, სამეგრელოსა და აფხაზეთში პერიოდულად იმართებოდა ბაზრობები, რომლებზედაც 20 000 კაცი იყრიდა თურმე თავს¹⁵⁶. რუსეთის ელჩების ტოლოჩანოვისა და იევლევის გადმოცემით, XVII საუკუნის 50-იან წლებში ქუთაისში სავაჭროდ ჩამოდიოდნენ თბილისიდან, გურიიდან, სამეგრელოდან, ოსმალეთიდან, ირანიდან და ყირიმიდან¹⁵⁷.

საქართველოში ჩამოსულ უცხოელ ვაჭრებს (მხედველობაში გვყავს ოსმალები და ირანელები) საკუთარი ქვეყნის ფულთან ერთად, ტალერული მონეტებიც შემოჰქონდათ, რაც საქართველოში აღმოჩენილ ნუმიზმატიკური განძების შემადგენლობით დასტურდება. ზემოთ უკვე აღნიშნული იყო, რომ უდეს, ახალციხის, ჭიკაძისა და ოტობაიას განძებში, ოსმალურ და ირანულ მონეტებთან ერთად, ტალერული მონეტებიც აღმოჩნდა.

უნდა ვივარაუდოთ, რომ დასავლეთ საქართველოში ტალერული მონეტების გავრცელებაში გარკვეული წვლილი მიუძღოდან ყირიმის ვაჭრებსაც, რომლებიც ტოლოჩანოვისა და იევლევის ცნობით, ქუთაისის ხშირი სტუმრები იყვნენ¹⁵⁸.

XVII საუკუნეში ყირიმის სახანო ოსმალეთთან ვასალურ დამოკიდებულებაში იმყოფებოდა და იქ ადგილობრივ ფულთან ერთად ოსმალური მონეტებიც (აყჩები) იყო მიმოქცევაში. ნუმიზმატიკური ლიტერატურიდან ცნობილია, რომ ყირიმის ნახევარკუნძულზე, ბრუნვაში იყო აგრეთვე ტალერები და ოქროს დუკატები¹⁵⁹. საქართველოში ყი-

153 საქართველოს ისტორია. 1958, გვ. 301.

154 ს. კაკაბაძე, საქართველოს ეკონომიური ვითარების შესახებ მე-18 საუკუნეში, ურბ. მნათობი, თბილისი, 1924, № 3, გვ. 230.

155 თბილისის ისტორია, გვ. 159.

156 არქანჯელო ლამბერტი, მითითებული ნაშრომი, გვ. 157—158.

157 М. А. Полневктов, მითითებული ნაშრომი, გვ. 188.

158 М. А. Полневктов, Посольство стольника Толочанова и дьяка Иевлева в Имеретию, 1659—1652, стр. 188.

159 Бертъе Делагард, მითითებული ნაშრომი, გვ. 178.

რიმის სახანოს მონეტების კვალი არ ჩანს, ხოლო ოსმალური აყჩები კატასტროფულ დაცემას განიცდიდა. ამიტომ უნდა ვიფიქროთ, რომ ყარიმისა და საქართველოს სავაჭრო გარიგებები, ძირითადად, ევროპული მონეტებით უნდა ეწარმოებინათ.

წერილობითი წყაროები იტყობინება, რომ საქართველოში ტალერული მონეტები სომეხ ვაჭრებსაც შემოჰქონდათ. ფრანგი მოგზაურის ტავერნიეს ცნობით, სომხებს ევროპული მონეტებიდან თბილისში შემოჰქონდათ ესპანური პესოები და ფრანგული ტალერები¹⁶⁰.

რაც შეეხება საქართველოში ტალერული მონეტების ღირებულებას, ე. ი. მათ შეფარდებას ადგილობრივ მონეტებთან, ამის შესახებ ქართულ და უცხოურ წერილობით წყაროებში ცნობები არ მოგვეპოვება. თუმცა ტოლოჩანოვსა და იევლევის იმერეთში ტალერების ღირებულება რუსულ საფასეზე გადაყვანით აქვთ ნაჩვენები, მაგრამ, ვინაიდან ამ დროს საქართველოში რუსული მონეტები მიმოქცევაში არ იყო, საკითხი სხვანაირად უნდა გადაწყდეს, მით უმეტეს, რომ ტოლოჩანოვისა და იევლევის ცნობები, როგორც ეს უკვე აღნიშნული გვქონდა, ერთმანეთს არ ემთხვევა. საერთოდ კი მონეტების ურთიერთშეფარდების გაანგარიშებას, რომლებიც რუსეთის ელჩებს მოუხდენიათ, სიფრთხილით უნდა მოვეკიდოთ.

საქართველოში ტალერული მონეტების ღირებულების დადგენის მიზნით, უნდა მივმართოთ სხვა სახელმწიფოების, კერძოდ, ირანისა და ოსმალეთის მაგალითს. ჩვენში ამ დროს მიმოქცევაში იყო ირანული და ოსმალური მონეტები (ძირითადად აბაზიანები და აყჩები) და აგრეთვე ამავე ყაიდის ადგილობრივად გამოშვებული ნიმუშები. ამიტომ საფიქრებელია, რომ საქართველოში ტალერულ მონეტებს ისეთივე ღირებულება უნდა ჰქონოდა, როგორიც ირანსა და ოსმალეთში.

ცნობილია, რომ ირანში XVII საუკუნის პირველ ნახევარში ერთი ტალერი სამ აბაზად ფასობდა¹⁶¹, ე. ი. 29—30 გრამ ვერცხლში მხოლოდ 23,4 გრამ ვერცხლს იძლეოდნენ. აღსანიშნავია, რომ მსგავს მოვლენას ადგილი ჰქონდა რუსეთშიც. იქ ტალერის ღირებულება 50 კაპიკს შეადგენდა. 50 კაპიკი კი 24 გრამს იწონიდა¹⁶².

საქართველოზე ირანის უდიდეს პოლიტიკურ და ეკონომიურ ზეგავლენას თუ მივიღებთ მხედველობაში, უნდა ვივარაუდოთ, რომ ტალერი ჩვენშიც სამი აბაზი ეღირებოდა. ასეთივე ღირებულება ექნებოდა ტალერების შესაბამის მონეტებს: პესოებს, დაალდერებს, რიკს-

¹⁶⁰ ტავერნიეს მოგზაურობიდან, ჟურნ. მოამბე, ტფილისი, 1869, № 6, გვ. 3.

¹⁶¹ Адам Олеарий, მოთხრობები ნაშრომი, გვ. 729.

¹⁶² И. Г. Спасский, Денежное хозяйство русского государства в середине XVII века и реформа 1654—1659 гг. стр. 114.

დააღდერებს, ტალერებსა და დუკატებს. მაგრამ საქართველოში ამ მონეტების გარდა, მიმოქცევაში იყო აგრეთვე $\frac{2}{3}$ ტალერები, ანუ პოლანდიური ახტენტვინტიგები და არენდსდააღდერები და ესპანური ოთხი და ორი რეალი. ამ მონეტების ღირებულება საქართველოს ბაზრებზე შესაბამისად 2 აბაზი, 1,5 აბაზი და 3 შაური იქნებოდა.

რაც შეეხება პოლანდიურ ლევენდააღდერებს, რომლებსაც ტალერებთან შედარებით ნაკლები წონა და დაბალი სინჯი გააჩნდათ, სათანადო ანალოგიების უქონლობის გამო, მათი ღირებულების დადგენა არ ხერხდება. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ რუსეთის მაგალითზე, სადაც ლევენდააღდერი 48 კაპიკად ფასობდა¹⁶³, საქართველოში ეს მონეტა ტალერზე ერთი შაურით ნაკლები მაინც ეღირებოდა.

საქართველოში ტალერებისა და აყჩების ურთიერთშეფარდების მიზნით, უნდა მივმართოთ ოსმალეთის მაგალითს. ვინაიდან XVI—XVII საუკუნეებში დასავლეთ საქართველო ოსმალეთის გავლენის ქვეშ იმყოფებოდა, საფიქრებელია, რომ ტალერულ მონეტებს აქაც იგივე ღირებულება უნდა ჰქონოდა. ამიტომ ჩვენ დასაშვებად მიგვაჩნია, ტალერებისა და აყჩების შეფარდებათა ზემოთ მოყვანილი მონაცემები დასავლეთ საქართველოზედაც გავავრცელოთ.

წერილობითი წყაროების მიხედვით, საქართველოში ტალერული მონეტები, ისევე როგორც რუსეთსა და ირანში, ფულის ფუნქციის გარდა, სამონეტო ლითონის როლსაც ასრულებდა. ფრანგი კომერსანტის ტავერნიეს ცნობით, „ტფილისის მეფე ფულს კრის სპარსეთის ხელმწიფის სახელით ევროპის სხვადასხვა სახელმწიფოების ვერცხლის ფულებისაგან, მაგალითად, ესპანეთის რეალებისა (reales) და საფრანგეთის écus-ებისაგან“¹⁶⁴...

თუ რა ტერმინები იხმარებოდა საქართველოში ტალერული მონეტების აღსანიშნავად, სამწუხაროდ, ამის შესახებ ადგილობრივი და უცხო წერილობითი წყაროები არაფერს იტყობინება. პროფ. ს. კაკაბაძეს ამ საკითხის ირგვლივ გამოთქმული აქვს ფრიად საყურადღებო მოსაზრება, რომლის მიხედვით საქართველოში ტალერის აღმნიშვნელი ტერმინი მარჩილი უნდა ყოფილიყო¹⁶⁵. ვინაიდან XVII საუკუნეში ტალერი სამ აბაზს უდრიდა, ხოლო სამი აბაზი ერთ მარჩილს შეადგენდა, ზემოაღნიშნული მოსაზრება მართებული უნდა იყოს.

მარჩილი როგორც ფულის ერთეულის აღმნიშვნელი ტერმინი ადგილობრივი წერილობითი წყაროების მიხედვით ხმარებაში ყოფილა ჯერ კიდევ აბაზიანების გამოშვებამდე. ასე, მაგალითად, ბაგრატ იმერ-

¹⁶³ იქვე, გვ. 111.

¹⁶⁴ ეურნ. მოამბე, 1898, № 6, გვ. 4.

¹⁶⁵ ს. კაკაბაძე, საფასეს ისტორიისათვის, გვ. 25.

თა მეფის 1545 წლის გელათის სიგელში ნახსენებია „ათი მარჩილი თეთრი“¹⁶⁶. ვინაიდან საქართველოში ტალერების გავრცელების თარიღი ქრონოლოგიურად კარგად უდგება გელათის სიგელს, ჩვენი ვარაუდით ამ საბუთში მოხსენიებული მარჩილი ტალერის უნდა გულისხმობდეს.

რაც შეეხება მარჩილს როგორც ფულის ერთეულის აღმნიშვნელ ტერმინს, პროფ. ს. კაკაბაძის აზრით, იგი გერმანული მარკის სახელწოდებისაგან უნდა წარმოშობილიყო¹⁶⁷. ჩვენ კი ვფიქრობთ, რომ ეს ტერმინი უფრო უდგება ვენეციური ვერცხლის ნომინალს მარჩელოს, რომელიც XV საუკუნის შუა წლებიდან XVI საუკუნის 50-იან წლებამდე იჭრებოდა და 3,26 გრამს იწონიდა¹⁶⁸. ამ ტერმინის გავრცელება საქართველოში შავი ზღვის სანაპიროებზე იტალიელთა სავაჭრო საქმიანობასთან უნდა იყოს დაკავშირებული.

ახლა შევეცადოთ, გავარკვიოთ, თუ რამ გამოიწვია საქართველოში ტალერული მონეტების მიმოქცევის შეწყვეტა. როგორც აღვნიშნეთ, ფაქტობრივი ნუმისმატიკური მასალისა და წერილობითი წყაროების მიხედვით, ეს მონეტები საქართველოში XVIII საუკუნის პირველ წლებამდე ყოფილა მიმოქცევაში.

საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილი ტალერული მონეტების ძირითადი ნაწილი XVII საუკუნის პირველ მეოთხედზე ე. ი. საქართველოში შაჰ-აბასის შემოსევების პერიოდზე მოდის. თუმცა, XVII საუკუნის პირველ მეოთხედში თბილისის ზარაფხანა არსებობას განაგრძობდა, მაგრამ, როგორც ეს საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილი ნუმისმატიკური განძების შემადგენლობიდან ჩანს, ქვეყანა ძირითადად უცხოური ვალუტით იკვებებოდა. თბილისის ზარაფხანიდან შაჰ-აბას I-ის სახელით გამოშვებული აბაზიანები იშვიათობას არ წარმოადგენს, მაგრამ ეს მონეტები ისე ცუდად არის შემონახული, რომ თარიღის ამოკითხვა ჯერჯერობით არ ხერხდება. ჩვენი აზრით, შაჰ-აბასის სახელით აღბეჭდილი თბილური აბაზიანები მთლიანად თუ არა, ძირითადად მაინც მტრის შემოსევებამდე უნდა იყოს გამოშვებული. ქვეყნის მძიმე პოლიტიკური და ეკონომიური მდგომარეობის გარდა, ამ მოსაზრებას მხარს უჭერს ის გარემოებაც, რომ შაჰ-აბას I-ის გარდაცვალებიდან (1628 წ.) 1643 წლამდე თბილისის ზარაფხანის პროდუქცია სულ არ ჩანს.

XVII საუკუნის მეორე ნახევარში ქართლის საქალაქო ცხოვრებას

¹⁶⁶ ივ. ჯავახიშვილი. ნუმისმატიკა-მეტროლოგია, გვ. 24.

¹⁶⁷ ს. კაკაბაძე. მითითებული ნაშრომი, გვ. 25.

¹⁶⁸ F. Schrötter. დასახ., ნაშრომი, გვ. 368.

აღმავლობა დაეტყო და ამის შედეგად თბილისის ზარაფხანა ინტენსიურად ამუშავდა. არსებული ფაქტობრივი მასალის მიხედვით, ქართლის სამონეტო საქმიანობა განსაკუთრებით XVII საუკუნის 50-იანი წლებიდან განვითარებულა. ამდროინდელი ადგილობრივად მოჭრილი ვერცხლის მონეტები ჭარბად არის წარმოდგენილი. თუ აღრე თბილისის ზარაფხანა ძირითადად აბაზიანების გამოშვებით კმაყოფილდებოდა, XVII საუკუნის 50-იან წლებიდან ამ ნომინალის გვერდით საკმაო რაოდენობით ჩნდება შაურიანები, ორშაურიანები და ნახევარმარჩილიანები¹⁶⁹.

ყოველივე ეს გვაფიქრებინებს, რომ აღმოსავლეთ საქართველოში ტალერული მონეტების მიმოქცევის შეწყვეტა დაკავშირებული უნდა ყოფილიყო ქართლის სამონეტო საქმიანობის განვითარებასთან. XVII საუკუნის მეორე ნახევრიდან, როდესაც თბილისის ზარაფხანა პროდუქციის გამოშვებას აფართოებს, აღმოსავლეთ საქართველოს სამონეტო მიმოქცევაში ტალერების ადგილს თანდათან ადგილობრივი მონეტები იკავებს. ჩვენს დაკვირვებას მხარს უჭერს ის გარემოება, რომ საქართველოში აღმოჩენილი ტალერული მონეტებიდან ყველაზე გვიანდელი 1653 წლით არის დათარიღებული.

რაც შეეხება დასავლეთ საქართველოში ტალერული მონეტების მიმოქცევის შეწყვეტას, ამის მიზეზი სულ სხვა გარემოება უნდა ყოფილიყო. დასავლეთ საქართველოში, ისევე როგორც აღმოსავლეთ საქართველოში, აღმოჩენილი ტალერული მონეტების ძირითადი ნაწილი XVII საუკუნის პირველ ნახევარზე მოდის. ამ დროს დასავლეთ საქართველოს საქალაქო ცხოვრება, ქართლ-კახეთისაგან განსხვავებით, დროებით აღმავლობას განიცდიდა. ეს განსაკუთრებით ეხება სამეგრელოს სამთავროს. ცნობილია, რომ ლევან II დადიანმა ქვეყნის ეკონომიური აღორძინების მიზნით, მრავალი ღონისძიება განახორციელა: დააარსა ქალაქი რუხი, შექმნა საკუთარი ზარაფხანა, გარს შემოიკრიბა უცხოელი ვაჭრები და ხელოსნები, საფუძველი ჩაუყარა სამთამაღნო წარმოებას და სხვა¹⁷⁰.

არქანჯელო ლამბერტის ცნობით, XVII საუკუნის პირველ ნახევარში სამეგრელოსა და აფხაზეთში, კერძოდ წიფურიში, კორცხელში, ილორსა და ბედიაში, იმართებოდა პერიოდული ბაზრობანი, რომლებზედაც უამრავი უცხოელი ვაჭარი იყრიდა თავს¹⁷¹. ევროპელი მოგზა-

¹⁶⁹ ცნობები თბილისის ზარაფხანის მიერ XVII საუკუნეში გამოშვებული მონეტების შესახებ მოგვაწოდა პროფ. დ. კაპანაძემ თავისი ჟურნალურ ნაშრომიდან „XVII—XVIII საუკუნეების თბილური ვერცხლი“.

¹⁷⁰ საქართველოს ისტორია, 1958, გვ. 308—309.

¹⁷¹ არქანჯელო ლამბერტი, მითითებული ნაშრომი, გვ. 157—158.

ურების გადმოცემით, სავაჭრო ცენტრს წარმოადგენდა ქალაქი ქუთაისი.

მაგრამ XVII საუკუნის 60-იან წლებიდან მდგომარეობა მკვეთრად შეიცვალა და დასავლეთ საქართველოს სამეფო-სამთავროებს ხანგრძლივი შინაური ანარქიის ცეცხლი მოედო¹⁷². გარეშე მტრის შემოსევებისა და გაუთავებელი შინაური ომიანობის გამო, ქვეყნის ეკონომიური მდგომარეობა გაუარესდა. სამეურნეო ცხოვრებისა და ვაჭრობის უკიდურესი დაქვეითების გამო, დასავლეთ საქართველოში ტალერების შემოტანა თანდათან შეწყდა და XVIII საუკუნის დასაწყისისათვის ეს მონეტები საბოლოოდ გამოვიდა ბრუნვიდან.

საფიქრებელია, რომ ტალერული მონეტების მიმოქცევის შეწყვეტაში თავისი წვლილი ოსმალურ ყურუშებსაც მიუძღოდა. ეს ნომინალი ოსმალეთში ტალერული მონეტის ყაიდით იჭრებოდა და ერთ გულდენს, ანუ $\frac{2}{3}$ ტალერს უდრიდა. XVIII საუკუნის დამდეგიდანვე ოსმალური ყურუშები დასავლეთ საქართველოს სამონეტო მიმოქცევაში ტალერული მონეტების ადგილს იკავებს.

ფაქტობრივი მასალისა და წერილობითი წყაროების მიხედვით დავრწმუნდით, რომ XVI საუკუნის შუა წლებიდან მოყოლებული XVIII საუკუნის დასაწყისამდე, ტალერულ მონეტებს მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა საქართველოს სამონეტო მიმოქცევაში. თუ რამდენად ინტენსიური იყო მათი მიმოქცევა, ამაზე მეტყველებს საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილი XVI—XVII საუკუნეთა განძების შემადგენლობა: განძებისა და ცალკეული მონეტების 32 აღმოჩენიდან 14 ოსმალურ და ირანულ მონეტებსა და მათი ყაიდით გამოშვებულ ქართულ მონეტებზე მოდის, ხოლო დანარჩენი 18 — ტალერულ მონეტებზე.

¹⁷² ს. კ ა კ ა ბ ა ძ ე, საქართველოს ეკონომიური ვითარების შესახებ მე-18 საუკუნეში, ჟურნ. მნათობი, თბილისი, 1924, № 3, გვ. 284.

თ ა ვ ი მ ე ს ა მ ე

XVII საუკუნის ევროპული ვერცხლის მცირე ნომინალები

საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილ ევროპულ მონეტათა განძების შემადგენლობიდან ირკვევა, რომ ჩვენში იჭროს დუკატებისა და ტალერული მონეტების გარდა, ვერცხლის მცირე ნომინალებიც ყოფილა მიმოქცევაში, სახელდობრ, პოლონეთ-ლიტვის სამეფოსა და ბრანდენბურგ-პრუსიის სახელმწიფოს ორტები და პოლტორაკები.

ორტები პოლონეთ-ლიტვის სამეფოში პირველად 1608 წელს მოჭრეს, ქალაქ გდანსკის ზარაფხანაში. მისი ღირებულება 10 გროშს შეადგენდა¹.

გდანსკის ორტები სწრაფად გავრცელდა მთელ პოლონეთში და მასზე მოთხოვნილება იმდენად გაიზარდა, რომ 1616 წელს სეიმმა საგანგებო დადგენილება მიიღო ბიდგოშის, კრაკოვისა და ვარშავის ზარაფხანებში ორტების მოჭრის თაობაზე. ამ დადგენილებით ერთი გრივნა ლიგირებული ვერცხლიდან უნდა მოეჭრათ 28 ცალი ორტა, თითო 7,6 გრამი წონისა. ორტები მალე პოლონეთ-ლიტვის სამეფოს საზღვრებს გასცდა და იმდენად გავრცელდა ევროპაში, რომ ბრანდენბურგისა და პრუსიის ზარაფხანებმა ორტების ყაიდის მონეტების მოჭრა დაიწყეს².

1924 წელს თბილისში აღმოჩენილი ვერცხლის მონეტების განძის შემადგენლობიდან ირკვევა, რომ საქართველოში, ორტების გარდა, მიმოქცევაში ყოფილა უფრო მცირე ნომინალიც, ეგრეთ წოდებული პოლტორაკი. ეს ნომინალი, ორტის მსგავსად, პოლონეთ-ლიტვის სამეფოს გარდა, ბრანდენბურგისა და პრუსიის ზარაფხანებშიც იჭრებოდა და დრაიპოლკერის სახელწოდებით იყო ცნობილი.

ცალკეული ცალებისა და განძების სახით საქართველოს მიწა-წყალზე ორტების ათი, ხოლო პოლტორაკების ერთი განძის აღმოჩენის

¹ დაწვრილებით ამ საკითხზე იხილეთ Marian Gumowski, *Mennica Bygoska, Torun, 1950*, გვ. 112.

² იქვე, გვ. 116.

შემთხვევაა დღეისათვის ფიქსირებული. აქედან საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში მხოლოდ ოთხი განძი შემოვიდა.

მოგვყავს საქართველოში აღმოჩენილი ორტეხისა და პოლონეთის განძთა სია წამყვანი ტიპების აღწერილობით.

I. 1954 წელს ქ. ზესტაფონის ფეროშენადნობთა ქარხნის ტერიტორიაზე, მიწის სამუშაოების დროს, იპოვეს თიხის ჭურჭელი 33 ვერცხლის მონეტით, რომლის შემადგენლობაში აღმოჩნდა 30 პოლონური და 3 ბრანდენბურგ-პრუსიული ორტა. პოლონური მონეტები სიგიზმუნდ III-ის სახელით 1621—1626 წლებშია მოჭრილი, ხოლო ბრანდენბურგ-პრუსიული — კურფიურსტ გეორგ ვილჰელმის სახელით 1622—1624 წლებში. როგორც ვხედავთ, განძის ქრონოლოგიური დიაპაზონი მხოლოდ 5 წლით განისაზღვრება. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში ინახება სიგიზმუნდ III-ისა და გეორგ ვილჰელმის მონეტებისაგან შემდგარი კიდევ ორი განძი, რომლებსაც ახასიათებთ ერთნაირი ნომინალების თავმოყრა და მონეტების მოჭრის დაახლოებით ერთი და იგივე ქრონოლოგიური საზღვრები, კერძოდ, 1621—1626 წლები. ამიტომ საფიქრებელია, რომ აღნიშნული განძების ჩამარხვა 1626 წლის შემდეგ უნდა მომხდარიყო.

მოგვყავს ზესტაფონის განძის მონეტების სია წამყვანი ტიპების აღწერილობით.

პოლონეთი

სიგიზმუნდ III (1587—1632 წწ.), ბოღოშის ზარაფხანა

I. ვერცხლი, 1621 წ., ორტა, გახვრეტილი.

წონა 7,37 გ, ზომა 30 მმ, ინვენტ. № 9090.

შუბლი: თოკისებურ რკალში სიგიზმუნდ III-ის წელზევითი გამოსახულებაა მახვილით მარცხენა ხელში და ჯვრიანი სფეროთი მარჯვენაში; თოკისებური რკალით ირგვლივ შემოვლებული აქვს ლათინური ზედწერილი: SIGIS. III. D. G REX POL. M. D. LI. RVS PRVS. M (Sigismundus III dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Mosoviae—სიგიზმუნდ III, ღვთის წყალობით მეფე პოლონეთის, დიდი მთავარი ლიტვის, რუსეთის, პრუსიის, მოზოვის).

ზურგი: თოკისებურ რკალში საგერბო ფარი პოლონეთ-ლიტვის გერბით³, საგერბო ფარის თავზე გვირგვინი, მის მოპირდაპირე მხარეს — ხაზინადარ დანილოვოჩის გერბი⁴, გვერდებზე თარიღი —

³ W. Rentzman. მითითებული ნაშრომი, ტაბ. 4, სურ. 1.

⁴ M. Gumowski. Podręcznik numizmatyki Polskiej. Krakowie, 1914, გვ. 280.

16—21; ირგვლივ თოკისებური რკალით გარშემოვლებული ლათინური ზედწერილი: SAM: LIV: NECN SV GOT: VAN: Q: HRI: R: (Samogitiae, Livoniae, nec non Svecorum, Gothorum, Vandalorumque Haereditarius rex—სამოგიტიის, ლივონიის და აგრეთვე მემკვიდრე მეფე შვედების, გუთების, ვანდალების)⁵.

2. ვერცხლი, 1621 წ. ორტა.

წონა 6,46 გ, ზომა 29 მმ, ინვენტ. № 9091.

შუბლი: როგორც № 9090, მხოლოდ ზედწერილი მთლიანად არ იკითხება.

ზურგი: როგორც № 9090, მხოლოდ ზედწერილი არც აქ იკითხება მთლიანად.

3. ვერცხლი, 1621 წ. ორტა, გახვრეტილი.

წონა 6,52 გ, ზომა 29 მმ, ინვენტ. № 9092.

შუბლი: როგორც № 9090, განსხვავება ზედწერილში: PRV.

ზურგი: როგორც № 9090.

4. ვერცხლი, 1621 წ. ორტა, გახვრეტილი.

წონა 5,83 გ, ზომა 29 მმ, ინვენტ. № 9093.

შუბლი: როგორც № 9090.

ზურგი: როგორც № 9090.

5. ვერცხლი, 1622 წ. ორტა.

წონა 6,22 გ, ზომა 29 მმ, ინვენტ. № 9094.

შუბლი: როგორც № 9090.

ზურგი: როგორც № 9090, განსხვავება თარიღში 1622.

6. ვერცხლი, 1622 წ. ორტა.

წონა 6,02 გ, ზომა 29 მმ, ინვენტ. № 9095.

შუბლი: როგორც № 9090.

ზურგი: როგორც № 9090, განსხვავება თარიღში 1622.

7. ვერცხლი, 1622 წ. ორტა.

წონა 6,10 გ, ზომა 29 მმ, ინვენტ. № 9096.

შუბლი: როგორც № 9090, განსხვავება ზედწერილში: PRV.

ზურგი: როგორც № 9090, განსხვავება თარიღში 1622.

8. ვერცხლი, 1622 წ. ორტა, გახვრეტილი.

წონა 6,45 გ, ზომა 29 მმ, ინვენტ. № 9097.

შუბლი: როგორც № 9090, მხოლოდ ზედწერილში: O.

ზურგი: როგორც № 9090, განსხვავება თარიღში 1622.

9. ვერცხლი, 1622 წ. ორტა, გაცვეთილი.

წონა 5,70 გ, ზომა 29 მმ, ინვენტ. № 9098.

⁵ M. Gumowski, Mennica Bydgoska, გვ. 117, № 642.

შუბლი: როგორც № 9090, მხოლოდ ზედწერილი მთლიანად არ იკითხება.

ზურგი: როგორც № 9090, განსხვავება თარიღში 1622.

10. ვერცხლი, 1622 წ. ორტა, გახვრეტილი.

წონა 5,90 გ, ზომა 29 მმ, ინვენტ. № 9099.

შუბლი: როგორც № 9090.

ზურგი: როგორც № 9090, განსხვავება თარიღში 1622.

11. ვერცხლი, 1623 წ. ორტა.

წონა 5,98 გ, ზომა 29 მმ, ინვენტ. № 9100.

შუბლი: როგორც № 9090.

ზურგი: როგორც № 9090, განსხვავება თარიღში 1623.

12. ვერცხლი, 1623 წ. ორტა.

წონა 6,18 გ, ზომა 29 მმ, ინვენტ. № 9101.

შუბლი: როგორც № 9090, განსხვავება ზედწერილში: PRV.

ზურგი: როგორც № 9090, განსხვავება თარიღში 1623.

13. ვერცხლი, 1623 წ. ორტა.

წონა 6,55 გ, ზომა 29 მმ, ინვენტ. № 9102, ტაბ. XII, სურ. 65.

შუბლი: როგორც № 9090.

ზურგი: როგორც № 9090, განსხვავება თარიღში 1623.

14. ვერცხლი, 1623 წ. ორტა.

წონა 6,35 გ, ზომა 29 მმ, ინვენტ. № 9103.

შუბლი: როგორც № 9090.

ზურგი: როგორც № 9090, განსხვავება თარიღში 1623.

15. ვერცხლი, 1623 წ. ორტა.

წონა 5,46 გ, ზომა 29 მმ, ინვენტ. № 9104.

შუბლი: როგორც № 9090.

ზურგი: როგორც № 9090, განსხვავება თარიღში 1623.

16. ვერცხლი, 1623 წ. ორტა.

წონა 6,44 გ, ზომა 29 მმ, ინვენტ. № 9105.

შუბლი: როგორც № 9090.

ზურგი: როგორც № 9090, განსხვავება თარიღში 1623.

17. ვერცხლი, 1623 წ. ორტა.

წონა 6,43 გ, ზომა 29 მმ, ინვენტ. № 9106.

შუბლი: როგორც № 9090.

ზურგი: როგორც № 9090, განსხვავება თარიღში 1623.

18. ვერცხლი, 1623 წ. ორტა.

წონა 6,19 გ, ზომა 29 მმ, ინვენტ. № 9107.

შუბლი: როგორც № 9090, განსხვავება ზედწერილში: PRV.

ზურგი: როგორც № 9090, განსხვავება თარიღში 1623.

19. ვერცხლი, 1623 წ. ორტა, გახვრეტილი.
წონა 6,06 გ, ზომა 29 მმ, ინვენტ. № 9108.
შუბლი: როგორც № 9090, განსხვავება ზედწერილში: PRV.
ზურგი: როგორც № 9090, განსხვავება თარიღში 1623.
20. ვერცხლი, 1624 წ. ორტა, გახვრეტილი.
წონა 6,44 გ, ზომა 29 მმ, ინვენტ. № 9109.
შუბლი: როგორც № 9090.
ზურგი: როგორც № 9090, განსხვავება თარიღში 1624.
21. ვერცხლი, 1624 წ. ორტა, გახვრეტილი.
წონა 6,09 გ, ზომა 29 მმ, ინვენტ. № 9110.
შუბლი: როგორც № 9090, განსხვავება ზედწერილში: PRV.
ზურგი: როგორც № 9090, განსხვავება თარიღში 1624.

გ დ ა ნ ს კ ი ს ზ ა რ ა ფ ხ ა ნ ა

22. ვერცხლი, 1623 წ. ორტა.
წონა 6,07 გ, ზომა 29 მმ, ინვენტ. № 9111.
შუბლი: თოკისებურ რკალში პროფილით მარჯვნივ სიგიზმუნდ III-ის ბიუსტი: გვერდებზე — თარიღის დასაწყისი: 1—6, ირგვლივ თოკისებური რკალით გარშემოვლებული ლათინური ზედწერილი: SIGIS· III· D· G· REX POL: M: D L R: PR (Sigismundus III dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithuaniae, Pussiae, Prussiae — სიგიზმუნდ III ღვთის წყალობით მეფე პოლონეთის, დიდი მთავარი ლიტვის, რუსეთის, პრუსიის).
ზურგი: თოკისებურ რკალში ქ. გდანსკის გერბი⁶. თავზე—თარიღი დასასრული: 2—3, ირგვლივ თოკისებური რკალით გარშემოვლებული ლათინური ზედწერილი: MONETA: CIVIT: GEDANENSIS (Moneta civitatis Gedanensis—ქ. გდანსკის მონეტა)⁷.
23. ვერცხლი, 1623 წ. ორტა.
წონა 6, 43 გ, ზომა 28—29 მმ, ინვენტ. № 9112.
შუბლი: როგორც № 9111.
ზურგი: როგორც № 9111, მხოლოდ ზედწერილის ბოლოს თარიღი 1623.
24. ვერცხლი, 1623 წ. ორტა, გახვრეტილი.
წონა 6,45 გ, ზომა 29 მმ, ინვენტ. № 9113.
შუბლი: როგორც № 9111.
ზურგი: როგორც № 9111.

⁶ W. Rentzman, მითითებული ნაშრომი, ტაბ. 10, სურ. 221.

⁷ M. Gumowski, მითითებული ნაშრომი, ტაბ. X, სურ. 1465.

25. ვერცხლი, 1624 წ. ორტა.
წონა 6.33 გ. ზომა 28-29 მმ, ინვენტ. № 9114.
შუბლი: როგორც № 9111.
ზურგი: როგორც № 9111, განსხვავება თარიღში 24.
26. ვერცხლი, 1624 წ. ორტა.
წონა 7.00 გ. ზომა 29 მმ, ინვენტ. № 9115.
შუბლი: როგორც № 9111.
ზურგი: როგორც № 9111, განსხვავება თარიღში: 24 და ზედწერილში: PRV.
27. ვერცხლი, 1624 წ. ორტა.
წონა 6.33 გ. ზომა 29 მმ, ინვენტ. № 9116.
შუბლი: როგორც № 9111.
ზურგი: როგორც № 9111, განსხვავება თარიღში 24.
28. ვერცხლი, 1625 წ. ორტა გახვრეტილი.
წონა 6.77 გ. ზომა 29 მმ, ინვენტ. № 9117.
შუბლი: როგორც № 9111.
ზურგი: როგორც № 9111, განსხვავება თარიღში: 25.
29. ვერცხლი, 1625 წ. ორტა, გახვრეტილი.
წონა 6.42 გ. ზომა 29 მმ, ინვენტ. № 9118.
შუბლი: როგორც № 9111.
ზურგი: როგორც № 9111, განსხვავება თარიღში: 25.
30. ვერცხლი, 1626 წ. ორტა.
წონა 6.24 გ. ზომა 29 მმ, ინვენტ. № 9119, ტაბ. XII, სურ. 66.
შუბლი: როგორც № 9111.
ზურგი: როგორც № 9111, განსხვავება თარიღში 26.

ბ რ ა ნ დ ე ნ ბ უ რ გ - პ რ უ ს ი ი ს ს ა ხ ე ლ მ წ ი ფ ო
მ ა რ კ გ რ ა ფ ი გ ე ო რ გ ვ ი ლ ჰ ე ლ მ ი (1619—1640 წწ.),
კ რ ო ს ე ნ ი ს ზ ა რ ა ფ ხ ა ნ ა⁸.

31. ვერცხლი, 1622 წ. ორტა.
წონა 7.19 გ. ზომა 29 მმ, ინვენტ. № 9120, ტაბ. XII, სურ. 67.
შუბლი: შერწყმულ წერტილოვან რკალში პროფილით მარჯვნივ კურფიურსტ გეორგ ვილჰელმის წელზევითი გამოსახულება კვერთხით მარცხენა და მახვილის ტარით მარჯვენა ხელში; ირგვლივ თოკისებური რკალით გარშემორტყმული გერმანული ზედწერილი: GEORG: WILHELM: V: G: G: M: Z: BRAN (Georg Wilhelm von Gottes gnaden markgraf zu Brandenburg—გეორგ ვილჰელმი, ღვთის წყა-

⁸ F. Bahrfeldt, Des Münzwesen der mark Brandenburg unter den Hohenzollern bis zum grossen Kurfürsten vom 1415 bis 1640, Berlin, 1895, გვ. 562.

ლობით მარკგრაფი ბრანდენბურგის) და ჯარაფების პირშეგევაიხისა და იაგდჰორნის ნიშანი⁹.

ზურგი: შერწყმულ წერტილოვან რკალში საგერბო ფარი პრუსიის, ნიურნბერგის, კლევესისა და ბრანდენბურგის გერბებით: საგერბო ფარის თავზე გვირგვინი, გვერდებზე — თარიღის დასასრული 22: ირგვლივ თოკისებური რკალით გარშემოვლებულია გერმანული ზედწერილი: D: H: R: R: ERT: C: V: CHVRF: I: P: Z: G: C: B: H: (Des heiligen Römischen Reichs ertz cämerer und churfürst in Prussen zu Gülich, Cleve, Berg herzog—რომის სამღვთო იმპერიის უფროსი ხაზინადარი და კურფიურსტი, პერცოგი პრუსიის, რულის, კლევესის ბერგის).

32. ვერცხლი, 1622 წ. ორტა.

წონა 6,45 გ, ზომა 29 მმ, ინვენტ. № 9122.

შუბლი: როგორც № 9120.

ზურგი: როგორც № 9120.

33. ვერცხლი, 1624 წ. ორტა.

წონა 6,10 გ, ზომა 29 მმ, ინვენტ. № 9121.

შუბლი: როგორც № 9120.

ზურგი: როგორც № 9120, განსხვავება თარიღში 24.

II. 1955 წელს სამგორის რაიონის სოფ. შინდისში, მიწის ნაკვეთის დამუშავების დროს, იპოვეს 25 ცალზე მეტი ვერცხლის პოლონური მონეტების განძი, რომელთაგან საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში მხოლოდ 3 მონეტა შემოვიდა. მოგვეყავს ამ მონეტების მეტროლოგიური მონაცემები და აღწერილობა.

პოლონეთი

სიგიზმუნდ III (1587—1632 წწ.), გდანსკის ჯარაფხანა

1. ვერცხლი, 1623 წ. ორტა.

წონა 6,10 გ, ზომა 26 მმ, ინვენტ. № 10230.

შუბლი: როგორც № 9111.

ზურგი: როგორც № 9111.

2. ვერცხლი, 1624 წ. ორტა, ბიდგოშის ჯარაფხანა.

წონა 5,90 გ, ზომა 26 მმ, ინვენტ. № 10231.

შუბლი: როგორც № 9090.

ზურგი: როგორც № 9090, განსხვავება თარიღში 24.

3. ვერცხლი, 1625 წ. ორტა, გდანსკის ზარაფხანა.

წონა 6,23 გ. ზომა 26 მმ, ინვენტ. № 10232.

შუბლი: როგორც № 9111.

ზურგი: როგორც № 9111, განსხვავება თარიღში 25.

III. 1942 წელს ქ. თბილისში ტრამვაის პარკის ტერიტორიაზე ლიანდაგის შეკეთების დროს, იპოვეს პოლონური პოლტორაკებისა და ბრანდერბურგ-პრუსიული დრაიპოლკერების განძი. პოლონური მონეტები სიგიზმუნდ III-ეს ეკუთვნის, ხოლო პრუსიული — გეორგ ვილჰელმს. მოგვყავს ან განძის მონეტების სია წამყვანი ტიპების აღწერილობით

პოლონეთი

სიგიზმუნდ III (1587—1632 წწ.) ბიდგოშის ზარაფხანა

1. ვერცხლი, 1621 წ. პოლტორაკი.

წონა 1,10 გ. ზომა 19 მმ, ინვენტ. № 10389.

შუბლი: სწორხაზოვან რკალში საგერბო ფარი პოლონეთ-ლიტვის გერბით; საგერბო ფარის თავზე გვირგვინი, მის მოპირდაპირე მხარეს ზედწერილში ნომინალის ღირებულების აღმნიშვნელი რიცხვი — 3 (პოლტორაკი = სამ ნახევარგროშიანს ე. ი. 1,5 გროშს), ირგვლივ თოკისებური რკალით გარშემოვლებულია ლათინური ზედწერილი: SIGIS 3 D G REX P M D L (sigismundus 3 dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithuaniae — სიგიზმუნდ III ღვთის წყალობით მეფე პოლონეთის, დიდი მთავარი ლიტვის).

ზურგი: სწორხაზოვან რკალში ჯვრიანი სფეროს გამოსახულება; სფეროში ნომინალის ღირებულების აღმნიშვნელი რიცხვი — 24 (24 პოლტორაკი = 1 ტალერს), გვერდებზე თარიღის დასასრული: 2—1; ირგვლივ თოკისებური რკალით გარშემოვლებული ლათინური ზედწერილი MONE NO REG POLO (Moneta nova regni Poloniae — პოლონეთის სამეფოს ახალი მონეტა) და ხაზინადრ მიკოლა დანილოვიჩის გერბი¹⁰.

2. ვერცხლი, 1621 წ. პოლტორაკი.

წონა 1,33 გ. ზომა 19 მმ, ინვენტ. № 10390.

შუბლი: როგორც № 10389.

ზურგი: როგორც № 10389.

3. ვერცხლი, 1622 წ. პოლტორაკი.

წონა 1,10 გ. ზომა 19 მმ.

¹⁰ M. Gumowski. მითითებული ნაშრომი, გვ. 104.

- ინვენტ. № 10391, ტაბ. XII, სურ. 68.
 შუბლი: როგორც № 10389.
 ზურგი: როგორც № 10389, განსხვავება თარიღში 22.
4. ვერცხლი, 1622 წ. პოლტორაკი.
 წონა 1,14 გ, ზომა 19 მმ, ინვენტ. № 10392.
 შუბლი: როგორც № 10389.
 ზურგი: როგორც № 10389, განსხვავება თარიღში 22.
5. ვერცხლი, 1622 წ. პოლტორაკი.
 წონა 1,13 გ, ზომა 19 მმ, ინვენტ. № 10394.
 შუბლი: როგორც № 10389.
 ზურგი: როგორც № 10389, განსხვავება თარიღში 22.
6. ვერცხლი, 1623 წ. პოლტორაკი, შუაზეა გადატეხილი.
 წონა 0,93 გ, ზომა 10—19 მმ, ინვენტ. № 10395.
 ვინაიდან მონეტა შუაზეა გადატეხილი, ზედწერილი მთლიანად არ იკითხება.
7. ვერცხლი, 1623 წ. პოლტორაკი.
 წონა 1,11 გ, ზომა 19 მმ, ინვენტ. № 10398.
 შუბლი: როგორც № 10389.
 ზურგი: როგორც № 10389, განსხვავება თარიღში 23.
8. ვერცხლი, პოლტორაკი.
 წონა 1,11 გ, ზომა 19 მმ, ინვენტ. 10389ა.
 შუბლი: როგორც № 10389.
 ზურგი: როგორც № 10389, მხოლოდ თარიღი არ იკითხება.
9. ვერცხლი, 1623 წ. პოლტორაკი.
 წონა 1,10 გ, ზომა 19 მმ, ინვენტ. № 10396.
 შუბლი: როგორც № 10389.
 ზურგი: როგორც № 10389, განსხვავება თარიღში 23.
10. ვერცხლი, 1624 წ. პოლტორაკი.
 წონა 1,12 გ, ზომა 19 მმ, ინვენტ. № 10400.
 შუბლი: როგორც № 10389.
 ზურგი: როგორც № 10389, განსხვავება თარიღში 24.
11. ვერცხლი, 1624 წ. პოლტორაკი.
 წონა 1,18 გ, ზომა 19 მმ, ინვენტ. № 10401.
 შუბლი: როგორც № 10389.
 ზურგი: როგორც № 10389, განსხვავება თარიღში 24.
12. ვერცხლი, 1624 წ. პოლტორაკი.
 წონა 1,08 გ, ზომა 19 მმ, ინვენტ. № 10402.
 შუბლი: როგორც № 10389.
 ზურგი: როგორც № 10389, განსხვავება თარიღში 24.

13. ვერცხლი, 1624 წ. პოლტორაკი.
წონა 1,02 გ, ზომა 19 მმ, ინვენტ. № 10403.
შუბლი: როგორც № 10389.
ზურგი: როგორც № 10389, განსხვავება თარიღში 24.
14. ვერცხლი, 1624 წ. პოლტორაკი.
წონა 1,12 გ, ზომა 19 მმ, ინვენტ. № 10404.
შუბლი: როგორც № 10389.
ზურგი: როგორც № 10389, განსხვავება თარიღში 24.
15. ვერცხლი, 1624 წ. პოლტორაკი.
წონა 1,14 გ, ზომა 19 მმ, ინვენტ. № 10405.
შუბლი: როგორც № 10389.
ზურგი: როგორც № 10389, განსხვავება თარიღში 24.
16. ვერცხლი, 1625 წ. პოლტორაკი.
წონა 0,86 გ, ზომა 19 მმ, ინვენტ. № 10407.
შუბლი: როგორც № 10389.
ზურგი: როგორც № 10389, განსხვავება თარიღში: 25.
17. ვერცხლი, 1625 წ. პოლტორაკი.
წონა 1,14 გ, ზომა 19 მმ, ინვენტ. № 10408.
შუბლი: როგორც № 10389.
ზურგი: როგორც № 10389, განსხვავება თარიღში: 25.
18. ვერცხლი, 1625 წ. პოლტორაკი.
წონა 0,80 გ, ზომა 19 მმ, ინვენტ. № 10409.
შუბლი: როგორც № 10389.
ზურგი: როგორც № 10389, განსხვავება თარიღში: 25.
19. ვერცხლი, 1626 წ. პოლტორაკი.
წონა 0,80 გ, ზომა 19 მმ, ინვენტ. № 10410.
შუბლი: როგორც № 10389.
ზურგი: როგორც № 10389, განსხვავება თარიღში 26.

ბ რ ა ნ დ ე რ ბ უ რ გ - პ რ უ ს ი ი ს ს ა ხ ე ლ მ წ ი ფ თ
მ ა რ კ გ რ ა ფ ი გ ე ო რ გ ვ ი ლ ჰ ე ლ მ ი (1619—1640 წწ.).
კ რ ო ს ე ნ ი ს ზ ა რ ა ფ ხ ა ნ ა

20. ვერცხლი, 1622 წ. დრაიპოლკერი.
წონა 1,10 გ, ზომა 20 მმ, ინვენტ. № 10393.
შუბლი: სწორხაზოვან რკალში საგერბო ფარი პრუსიის, ნიურნ-ბერგის, კლევესისა და ბრანდერბურგის გერბებით; საგერბო ფარის თავზე გვირგვინი; მის მოპირდაპირე მხარეს ზედწერილში ნომინალის ღირებულების აღმნიშვნელი რიცხვია — 3 (დრაიპოლკერი = 1,5

გროშს): ირგვლივ თოკისებური რკალით გარშემოვლებული ლათინური ზედწერილი: GE· WI· MA BR· S· R· I· E (Georg Wilhelm marchio Brandenburgensis, sacri Romani imperii elector—გეორგ ვილჰელმ მარკგრაფი ბრანდენბურგის, საღმრთო რომის იმპერიის კურფიურსტი).

ზურგი: სწორხაზოვან რკალში ჯვრიანი სფერო; სფეროში ნომინალის ღირებულების აღმნიშვნელი რიცხვი — 24 (24 დრაიპოლკერი = 1 ტალერს), გვერდებზე თარიღის დასასრული — 22. ირგვლივ თოკისებური რკალით გარშემოვლებული ლათინური ზედწერილი: MONE NO DVC· PRVS (Moneta nova ducis Prussiae — პრუსიის საჰერცოგოს ახალი მონეტა) და ზარაფების ჰირშგევაიხისა და იაგდ-ჰორნის ნიშანი¹¹.

21. ვერცხლი, 1623 წ. დრაიპოლკერი.

წონა 1,60 გ, ზომა 20 მმ, ინვენტ. № 10397, ტაბ. XII, სურ. 69.

შუბლი: როგორც № 10393.

ზურგი: როგორც № 10393, განსხვავება თარიღში: 24.

22. ვერცხლი, 1624 წ. დრაიპოლკერი.

წონა 1,14 გ, ზომა 20 მმ, ინვენტ. № 10406.

შუბლი: როგორც № 10393.

ზურგი: როგორც № 10391, განსხვავება თარიღში: 24.

IV. 1958 წელს ლანჩხუთის რაიონის სოფ. ჭალკათში მიწის ნაკვეთის დამუშავების დროს იპოვეს ვერცხლის მონეტების განძი, რომელშიც აღმოჩნდა 2 პოლონური ორტა და 82 ოსმალური მონეტა. პოლონური ორტები სიგიზმუნდ III-ს ეკუთვნის და 1622—1623 წლებშია მოჭრილი, ხოლო ოსმალური მონეტები — აჰმედ III-სა (1703—1730 წწ.) და მაჰმუდ I-ს (1730—1754 წწ.) და მოჭრილია 1703—1754 წლებში. ამიტომ საფიქრებელია, რომ განძის ჩამარხვა XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში მოხდა.

ჭალკათის განძიდან მოგვეყავს ჩვენთვის საინტერესო პოლონური მონეტების მეტროლოგიური მონაცემები და აღწერილობა.

ს ი გ ი ზ მ უ ნ დ III (1587—1632 წწ.) ბ ო დ გ ო შ ი ს ზ ა რ ა ფ ხ ა ნ ა

1. ვერცხლი, 1662 წ. ორტა.

წონა 5,80 გ, ზომა 29 მმ, ინვენტ. № 9855.

შუბლი: როგორც № 9090.

ზურგი: როგორც № 9090.

2. ვერცხლი, 1623 წ. ორტა.

წონა 6,10 გ, ზომა 29 მმ, ინვენტ. № 9856.

¹¹ F. Bafeldt. მიითიებული ნაშრომი, გვ. 562. F. Bafeldt. Die Münzen und Medaillen Sammlung in der Marienburg, I Band. Danzig, 1901, № 11455, გვ. 125.

შუბლი: როგორც № 4896.

ზურგი: როგორც № 9090.

V. 1895 წელს ახალციხის რაიონის სოფელ წყორძაში იპოვეს ესპანური, პოლანდიური, ფრანგული, პოლონური და ტიროლური თითო მონეტა¹².

VI. 1900-იან წლებში მახარაძის რაიონის სოფელ ზედაუბნის მიდამოებში მიწის ნაკვეთის დამუშავების დროს იპოვეს პოლონური მონეტების განძი¹³.

VII. 1944 წელს წალენჯიხის რაიონის სოფელ ჯაგირას მახლობლად ჩამორეცხილი გზის პირას იპოვეს პოლონური ვერცხლის მონეტა¹⁴.

VIII. დაახლოებით 1945—1950 წლებში დასავლეთ საქართველოში იპოვეს ვერცხლის მონეტების განძი, რომელიც მპოვნელებმა დაინაწილეს. ამ განძიდან ორი ცალი განსაზღვრისათვის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში მოიტანეს. განსაზღვრის შედეგად გამოიჩვენა, რომ აღნიშნული ორი მონეტა ეკუთვნის სიგიზმუნდ III-სა და გეორგ ვილჰელმ ბრანდენბურგელს¹⁵.

IX. 1950 წელს გეგეჭკორის რაიონის სოფელ ნოჯიხევში იპოვეს სიგიზმუნდ III-ის 1624 წლის ორტა. მონეტა ინახება გეგეჭკორის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში.

X. 1956 წელს ახალციხის რაიონის სოფელ თისელში იპოვეს სიგიზმუნდ III-ის ორტა¹⁶.

XI. დაახლოებით 1960—1963 წლებში აბასთუმნის ტყეში, სახლის საძირკვლის გათხრის დროს. იპოვეს პოლონური მონეტების განძი, რომელიც ახალციხის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმმა შეიძინა. განძი შედგება 1622—1626 წლებში ბიდგოშისა და გდანსკის ზარაფხანებში მოჭრილი ორტებისაგან.

ამრიგად, საქართველოს ტერიტორიაზე ორტები და პოლტორაკები აღმოჩენილია როგორც ცალკეული ცალების, ასევე განძების სახითაც. თბილისისა და შინდისის განძი ორ ათეულზე მეტ მონეტას შეიცავს, ხოლო ზესტაფონისა — 33 მონეტას. ამ აღმოჩენების სახით საქმე გვაქვს საქართველოში გარკვეული ღირებულების მქონე

¹² F. A. Пахомов, მითითებული წაშრომი, вып. I, გვ. 62.

¹³ იქვე, გვ. 64.

¹⁴ საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ნუმისმატიკის განყოფილების შედგენილი კარტოთექვლი კატალოგი.

¹⁵ იქვე.

¹⁶ იქვე.

პოლონური, ბრანდერბურგული და პრუსიული ფულის ნიშნების გა-
ძალა დადაქცევის შემთხვევებთან.

საქართველოში ორტებისა და პოლტორაკების მიმოქცევის შესა-
ხებ, წერილობით წყაროებში ცნობები არ მოგვეპოვება, მაგრამ ჩვენ-
ში ამ მონეტების გავრცელება ფაქტობრივი მასალით დასტურდება.
დასავლეთ საქართველოში ფრიად გავრცელებული ოსმალური მონე-
ტებისა და სიგიზმუნდ III-ის ორტების თავმოყრა სოფელ ჭალკათის
განძში უკვე თავისთავად მეტყველებს იმაზე, რომ ჩვენში მიმოქცევა-
ში იყო პოლონური მონეტებიც.

საქართველოში აღმოჩენილი ორტებისა და პოლტორაკების შემ-
ცველი განძების შემადგენლობას ერთი თავისებურება ახასიათებს:
ყველა ისინი სიგიზმუნდ III-ისა (1587—1632 წწ.) და გეორგ ვილ-
ჰელმის (1619—1640 წწ.) სახელითაა მოჭრილი. ოღონდ სოფელ ზედა-
უბნის განძში სიგიზმუნდ III-ის გვერდით, იოანე კაზიმირის (1648—
1668 წწ.) მონეტაც იხსენიება. სამწუხაროდ, ეს განძი ხელთ არა
გვაქვს; ირკვევა, რომ იგი დაკარგულა და ამიტომ ჩვენ სიგიზმუნდ III-
ისა და გეორგ ვილჰელმის მონეტებზე გვექნება მხოლოდ მსჯელობა.

უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოში აღმოჩენილი ორტებისა და
პოლტორაკების ძირითად ნაწილს შეადგენს პოლონური მონეტები,
ხოლო უმნიშვნელო ნაწილს — ბრანდერბურგ-პრუსიული მონეტები: ამ
უკანასკნელთაგან საქართველოს ტერიტორიაზე დღემდე ოთხი ორტა
და სამი დრაიბოლკერია აღმოჩენილი. საფიქრებელია, რომ ეს მონე-
ტები საქართველოში უშუალოდ ბრანდერბურგიდან და პრუსიიდან კი
არ შემოდიოდა, არამედ პოლონეთიდან. ამიტომ, ამ მონეტათა მიმო-
ქცევის საკითხების განხილვისას, ძირითადი აქცენტი გადატანილი გვაქვს
პოლონურ მონეტებზე.

საქართველოში ორტებისა და პოლტორაკების გავრცელების ერთ-
ერთი მიზეზი პოლონეთთან პოლიტიკურ კავშირში თუ არა, ყოველ
შემთხვევაში, პოლიტიკური მიზნების ერთიანობაში მაინც უნდა ვეძე-
ბოთ; მნიშვნელოვან ფაქტორად შეიძლება ჩაითვალოს აგრეთვე შავი
ზღვისა და მდინარე დნეპრის გზით პოლონეთთან აბრეშუმით ვაჭრობა
და XVII საუკუნის საქართველოში მოქმედი ფულის სისტემა. ერთი
სიტყვით, მიზეზები როგორც პოლიტიკური, ისე ეკონომიური ხასია-
თისაა¹⁷.

17 საქართველოსა და პოლონეთის პოლიტიკურ-ეკონომიური ურთიერთობის სა-
კითხების განხილვისას ძირითადად ეხელმძღვანელებ პროფ. ი. ცინცაძის
ნაშრომით „მასალები პოლონეთისა და საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისა-
თის“, თბილისი, 1965.

პოლიტიკური მომენტი, რამაც საქართველოსა და პოლონეთ-ლიტვის გაერთიანებული სამეფოს საგარეო პოლიტიკის ერთნაირი მიმართულება განსაზღვრა, ოსმალეთის მზარდი ექსპანსიის წინააღმდეგ ბრძოლაში მდგომარეობდა. XVI საუკუნისათვის ოსმანთა იმპერიამ მტკიცედ მოიკიდა ფეხი ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე, დაიპყრო აზოვის ზღვის სანაპიროები, კავკასიის ნაწილი და შემდეგ თავისი ექსპანსია უნგრეთის, ავსტრიისა და პოლონეთის ტერიტორიებზე გაავრცელა. ამასთან დაკავშირებით, ევროპაში მთელი რიგი ანტიოსმალური კოალიციები შეიქმნა.

რაც შეეხება საქართველოს, მისი დასავლეთი ნაწილი ოსმალებმა XVI საუკუნის მეორე ნახევარში დაიმორჩილეს, ხოლო შემდეგ აღმოსავლეთ საქართველოს დაპყრობაც სცადეს¹⁸. ამის გამო, ევროპის იმ სახელმწიფოებში, რომლებიც ოსმალეთის წინააღმდეგ იბრძოდნენ, საქართველო თავის მოკავშირეებს ხედავდა და, როგორც აღარე აღინიშნა, თავის მხრივაც ცდილობდა მონაწილეობა მიეღო ანტიოსმალურ კოალიციებში.

ევროპის სახელმწიფოების, კერძოდ, პოლონეთ-ლიტვის სამეფოს ანტიოსმალური მისწრაფებანი საქართველოში საათნადოდ შეუფასებიათ და მათთან მეგობრული ურთიერთობის დამყარების მტკიცე საფუძვლად მიუჩნევიათ. საქართველოსა და პოლონეთს შორის უშუალო კონტაქტის დამყარებას ხელი შეუწყო აგრეთვე ევროპისაკენ მიმავალი გზის გადანაცვლებამ შავი ზღვის სრუტეებიდან მდინარე დნეპრზე. 1453 წელს ოსმალებმა კონსტანტინოპოლის აღებით გადაკეტეს შავი ზღვის სრუტეები და საქართველოდან ევროპაში წასასვლელ უმოკლეს გზად პოლონეთ-ლიტვის ტერიტორიაზე გავლით მდინარე დნეპრი დარჩა. ამიტომ ბუნებრივია, რომ ევროპის სახელმწიფოებში მიმავალ ქართველ ელჩებს პოლონეთ-ლიტვის სამეფოზე უნდა გაეცლიათ¹⁹.

პოლონეთთან, როგორც ოსმალეთის მოწინააღმდეგე პოლიტიკურ ერთეულთან, კავშირის დამყარების პირველი ცდა 1495 წელს მოუხდენიათ. ქართლის მეფე კონსტანტინეს, ანტიოსმალური კოალიციის მონაწილედ ესპანეთისა და რომის პაპის გვერდით, პოლონეთის სამეფოც ჰყოლია მხედველობაში. კონსტანტინე მეფის ელჩს კირ-ნილოსს პოლონეთის მეფე ალექსანდრესათვის თურქეთის საწინააღმდეგო გეგ-

18 1555 წლის ხელშეკრულებით ოსმალეთმა და ირანმა საქართველო ურთიერთ შორის დაინაწილეს: აღმოსავლეთი საქართველო ირანს ერგო, ხოლო დასავლეთი — ოსმალეთს.

19 ი. ც ი ნ ც ა ძ ე, მითითებული ნაშრომი, გვ. 23.

მა გაუცნია და იზაბელა კასტილიელისადმი მიწერილი წერილიც უჩვენებია²⁰.

პოლონეთ-ლიტვის სამეფოსთან დაკავშირების შემდგომი ცდა XVII საუკუნის 30-იან წლებში ყოფილა, რაც ჩვენში სიგიჟმუნდ III-ის მონეტების გავრცელების პერიოდს ემთხვევა. 1626 წელს თეიმურაზ I-ს რომში ელჩად გაუგზავნია ნიკიფორე ირბახი (ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი). რომის პაპისათვის ქართველ ელჩს ესპანეთის, საფრანგეთის, ნეაპოლის, შვეციისა და პოლონეთის მეფეებთან სარეკომენდაციო წერილები უთხოვია. მისი თხოვნა რომში დაუკმაყოფილებიათ და 1628 წელს ნიკიფორე ირბახი ამ სახელმწიფოებში გამგზავრებულა²¹.

უდავოა, რომ ნიკიფორე ირბახის დიპლომატიური მისია ირანის ძალმომრეობისაგან საქართველოს ხსნის მიზანს ემსახურებოდა. მაგრამ ეს ცდა რეალური არ იყო და ვერავითარი მხარდაჭერა ვერ პოვა ევროპაში, რადგან ევროპის სახელმწიფოები და მათ შორის პოლონეთი მეგობრულ ურთიერთობაში იმყოფებოდნენ ირანთან, როგორც ოსმალეთის მოწინააღმდეგე სახელმწიფოსთან.

1639—1640 წლებში სამეგრელოში ელჩინისა და ზახარევის ელჩობის აღწერიდან ირკვევა, რომ პოლონეთ-ლიტვის სამეფოსთან დაკავშირების აზრი სამეგრელოს მთავრის ლევან II დადიანის კარზეც არსებობდა, მაგრამ XVII საუკუნეში რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის გამოცოცხლებასთან დაკავშირებით, დადიანი რუსეთზე შეჩერებულა²².

რაც შეეხება პოლონეთს, ისიც თავის მხრივ ცდილობდა დაკავშირებოდა ოსმალეთის მოწინააღმდეგე სახელმწიფოებს: ავსტრიას, ირანსა და სხვებს. ჩვენთვის ცნობილია, რომ პოლონელ ელჩებს ხშირი მიმოსვლა ჰქონდათ ირანში. საამისოდ კი მათ ჯერ დასავლეთ, ხოლო შემდეგ აღმოსავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე უნდა გაეცლოთ, ვინაიდან ყველაზე უშიშარ და უმოკლეს გზად ეს ითვლებოდა.

პიეტრო დელა-ვალეს მიერ 1627 წელს პაპ ურბან VIII-ისადმი მიწერილი მოხსენებითი ბარათიდან ირკვევა, რომ პოლონელი ელჩები საქართველოს მხოლოდ გზად კი არ გაივლიდნენ, გარკვეული დავალებებითაც მოდიოდნენ დასავლეთ საქართველოს, კერძოდ, ოდიშისა და გურიის მთავრებთან: „თვითონ პოლშის ხელმწიფეს, როგორც ამბობენ, აქვს ამ მთავრებთან მეგობრობა და მიმოწერა... პოლშის ხელ-

20 ი. ცინცაძე, მითითებული ნაშრომი, გვ. 39.

21 მ. თამარაშვილი, მითითებული ნაშრომი, გვ. 92.

22 С. А. Белокуров, Посольство дьяка Федора Елчина и священника Павла Захарьева в Даднанскую землю (1639—1640 гг.), Москва, 1887, стр. 350.

მწიფეს შეუძლიან კიდევ ამ გზით, რომელიც ძლიერ მოკლეა დაეხმაროს ქართველებს ყოველ გაჭირვებაში, რომელსაც მათ მიაყენებენ ან სპარსელები, ან თურქები²³.

მაგრამ სიგიჟმუნდ III-ს არ შეეძლო დახმარება აღმოეჩინა საქართველოსათვის, არც ეცალა საამისოდ, რადგან მისი ფართო მასშტაბის საგარეო პოლიტიკა (ომები რუსეთთან, შვეციასა და ოსმალეთთან) მარცხიანი აღმოჩნდა.

ზემოთ აღნიშნული დიპლომატიური მისიების გაცვლას საქართველოსა და პოლონეთს შორის და, სეერთოდ, ერთმანეთში მიმოსვლას, ფულის საერთაშორისო მოძრაობაც უნდა მოჰყოლოდა.

საქართველოში პოლონური მონეტების გავრცელების პოლიტიკური მომენტებიდან უნდა დავასახელოთ აგრეთვე დასავლეთ საქართველოს სამთავროების ურთიერთობა დნებრის კაზაკებთან. როგორც ცნობილია, დასავლეთ საქართველო ოსმალეთის წინააღმდეგ ბრძოლის დროს უკავშირდება დნებრის კაზაკებს²⁴. თურქეთზე სათარეშოდ წამოსული კაზაკებისათვის სამეგრელოსა და გურიის მთავრებს ბევრჯერ შეუთავაზებიათ თავშესაფრად თავიანთი ტერიტორია და ნავსადგურები. ამასთან დაკავშირებით, პიეტრო დელა-ვალეს მოხსენებით ბარათიდან მოვიყვანოთ ჩვენთვის საინტერესო ადგილი: „ორ მათგანს, ოდიშისა და გურიის მთავრებს, აქვთ სამთავროები ზღვის პირას... პოლშის ყაზახებს, რომელნიც ჰცხოვრობენ დნებრის შავ ზღვასთან შესართავზე, დიდი სიყვარულით იღებენ თავიანთ ქვეყნებში, როგორც ქრისტიანებს, იგინი არიან თურქების დიდი მტრები... გარდა ამისა, როგორც მე გავიგონე, ეს ორნი ხალხნი ემოყვრებიან ერთმანეთს, ქართველებს თავის მხრივ შეუძლიანთ მათის ნავსადგურებით და უსაშიშო თავშესაფარ ადგილებით, რომელნიც აქვთ ზღვის ნაპირებზე დღათ დაეხმარონ ყაზახებს მათ საქმეებში. ამით ქართველები ჩვენებისთვისაც გამოსადეგნი იქნებიან, თუ ჩვენ ოდესმე დიდი რამ საქმე დავიწყეთ, ზღვით ან ხმელეთით, ოსმალეთისა და განსაკუთრებით კონსტანტინოპოლის წინააღმდეგ“²⁵.

დასავლეთ საქართველოს სამთავროებისა და დნებრის კაზაკების ურთიერთობის ცნობები პიეტრო დელა-ვალეს მოხსენებითი ბარათის გარდა, დომინიკელთა ორდენის ბერის, პატრ ივანეს მოგზაურობის აღ-

23 მოგზაურის პიეტრო დელა-ვალეს მოხსენება საქართველოზე პაპი ურბანუს მერვესადმი, 1627 წ. (ი. ჭყონიას თარგმანი), ჟურნ. „ივერია“, ტფილისი, 1879, № 3, გვ. 57.

24 საქართველოს ისტორია, 1958, გვ. 183.

25 მოგზაურის პიეტრო დელა-ვალეს მოხსენება... ჟურნ. ივერია, 1879, № 3, გვ. 57.

წერაშიც არის დაცული. პატრ ივანეს აფხაზეთის ერთ-ერთ ეკლესიაში უნახავს, რომ „ტრაპეზზედ იდგა ოქროსა და ვერცხლის ფულით სავსე თეფში. მღვდელს ვკითხე, ეს ფული ვის შეუწირავს-მეთქი, იმანაც მიპასუხა, რომ ყაზახები, რომლებიც მდინარე დნეპრით შემოდიან შავ ზღვაში ოსმალების და თათრების დასარბევად, უკან ნადავლით დაბრუნებისას ამ ეკლესიაში ლოცულობენ და ფულსა სტოვებენო“²⁶.

დასავლეთ საქართველოს სამთავროებსა და დნეპრის კაზაკებს პოლიტიკურ ურთიერთობასთან ერთად, საფიქრებელია, უნდა ჰქონოდათ ეკონომიური ურთიერთობაც. საამისო ცნობები შემონახულია სამეგრელოში ელჩინისა და ზახარევის ელჩობის აღწერაში²⁷.

მდინარე დნეპრის სანაპიროები, ე. ი. კაზაკების დასახლების რაიონები XVII საუკუნის პირველ ნახევარში პოლონეთ-ლიტვის გაერთიანებულ სამეფოს საზღვრებში შედიოდა. ამიტომ აქ პოლონეთ-ლიტვის სამეფოს მონეტები იყო ბრუნვაში²⁸. დნეპრის კაზაკებში პოლონური ფულის გავრცელებაზე მეტყველებს შემდეგი ფაქტი: სტეფანე ბატორის მეფობის დროს (1576—1586 წწ.) სამხედრო ძალების საჭიროების ზრდამ პოლონეთის მთავრობა აიძულა კაზაკების ნაწილობრივი ლეგალიზაცია მოეხდინა. კაზაკთა ზოგიერთი კატეგორია პოლონეთის ჯარის შემადგენლობაში შეიყვანეს და სამსახურისთვის ჯამაგირს აძლევდნენ²⁹. მდინარე დნეპრის კაზაკებისა და დასავლეთ საქართველოს სამთავროების ურთიერთობა, თავის მხრივ, ხელს უწყობდა კაზაკებში გავრცელებული პოლონური ფულის შემოსვლას საქართველოში.

პოლონური და, საერთოდ, უცხოური მონეტების გავრცელებას საქართველოში, ცხადია, დიდად შეუწყობდა ხელს საგარეო სავაჭრო ურთიერთობა, რადგან ეს ურთიერთობა თავისთავად გულისხმობს ფულის გადახდას ან მიღებას უცხოელებისაგან. ამასთან დაკავშირებით უნდა განვიხილოთ პოლონეთ-საქართველოს სავაჭრო ურთიერთობა, ე. ი. საქართველოში პოლონური მონეტების გავრცელების ეკონომიური მიზეზები.

26 მ. თამარაშვილი, მითითებული ნაშრომი, გვ. 144.

27 «Февраля в 5 де выезжали мы к Морю Черному на конех. Епискуп Ондрей говорил да крестовой поп Гаврила сказал, есть де у нас река рьян. Приезжали с Черново моря к нам казаки, стали на устье и нашава де царства люди выходили и всякую торговлю с ними торговали». (С. А. Белокуров, мითითებული ნაშრომი, გვ. 324).

28 И. Г. Спасский, Русская монетная система, М., 1957, стр. 69.

29 შუა საუკუნეების ისტორია, ტომი II, გვ. 510.

ვაუთავებელი ომიანობის გამო XVII საუკუნის პირველ ნახევარში საქართველო ეკონომიურ დაქვეითებას განიცდიდა. მაგრამ, როგორც ევროპელი მოგზაურებისა და რუსეთის ელჩების ჩანაწერებიდან ირკვევა, მეურნეობის ზოგიერთი დარგი, კერძოდ მებარეშუმეობა, ჯერ კიდევ საკმაოდ მაღალ დონეზე იდგა.

პატრ პავლე მარია ფაიანცელის ცნობით, „საქართველოში კაცებს თათრულად აცვიათ და ტანისამოსი აბრეშუმისა აქვთ, რადგან აბრეშუმი ბლომად იშოვება იქ“³⁰.

არქანჯელო ლამბერტი ერთგან შენიშნავს: „სამეგრელოში წინათ თუთის ხეს არაფრად არ ხმარობდნენ. ახლა კი აბრეშუმის ტილის საკვებად ხმარობენ და დიდად სარგებლობენ“³¹.

რუსების ელჩების ტოლოჩანოვისა და იევლევის ცნობით, იმერეთში და სამეგრელოში „აბრეშუმის ხამ ძაფს დიდი რაოდენობით აწარმოებენ და იაფადაც ყიდიან, ფუთი თექვსმეტ-ჩვიდმეტი ოქრო ღირს“³².

XVII საუკუნეში საქართველოს საგარეო ვაჭრობაში აბრეშუმს წამყვანი ადგილი ეკავა.

პიეტრო დელა-ვალე თავის მოხსენებით ბარათში აღნიშნავს, რომ დასავლეთ საქართველოს სამთავროებს „დიდი ვაჭრობა აქვთ კონსტანტინოპოლთან და მთელ საბერძნეთთან აბრეშუმითა და სხვა რამეებით“³³.

ლევან II დადიანის ელჩს გაბრიელ მოძღვარს 1638 წელს მოსკოვში განუცხადებია, რომ სამეგრელოში ოსმალებისა და ყიზილბაშების გარდა, შავი ზღვით შემოდიან სხვა ქვეყნის ვაჭრებიც, რომლებიც ადგილობრივი მოსახლეობისაგან აბრეშუმს, თაფლს, ცვილსა და სხვა საქონელს ყიდულობენო“³⁴.

არქანჯელო ლამბერტის გადმოცემით, „თურქთა გემები ყოველ წელიწადს მოადგებიან სავაჭროდ სამეგრელოს ნაპირებს. თურქები მეგრელებისაგან იღებენ აბრეშუმს, თაფლს, ცვილს, ტილოს, ბზის ხეს და სელის თესლს“³⁵.

30 მ. თ ა მ ა რ ა შ ვ ი ლ ი, მითითებული ნაშრომი, გვ. 84.

31 არქანჯელო ლამბერტი, მითითებული ნაშრომი, გვ. 191.

32 М. А. Полневктов, Посольство стольника Толочанова и дьяка Невлева в Имеретию 1650—1652, стр. 189.

33 ეურ. ივერია, 1879, №3, გვ. 57.

34 М. А. Полневктов, Материалы по истории грузино-русских взаимоотношений, 1615—1640, Тбилиси, 1937, стр. 149.

35 არქანჯელო ლამბერტი, მითითებული ნაშრომი, გვ. 158.

ირანის სატახტო ქალაქ ისპაანში, რომელზედაც აბრეშუმით ვაჭრობის საქარავნო გზა გადიოდა, სავაჭროდ ჩამოსულ ინდოელ, ჩინელ, თურქ, სომეხ, პოლანდიელ, ინგლისელ და იტალიელ ვაჭრებს შორის ადამ ოლეარიუსი ქართველებსაც ასახელებს³⁶. მისივე სიტყვებით „XVII საუკუნეში სეფევიდების სახელმწიფო წლიურად 20 ათას საპალნე აბრეშუმის ხამ ძაფს აწარმოებდა — გილიანი იძლეოდა 8 ათას, მაზანდარანი 2 ათას, შირვანი 3 ათას, ყარაბაღი 2 ათას და საქართველო და სომხეთი — 5 ათას საპალნე აბრეშუმს“³⁷.

ქართულ აბრეშუმს დიდი გასავალი ჰქონდა ირანისა და ოსმალეთის ბაზრებზე. ეტყობა, იგი ხარისხით ბევრად არ ჩამოუვარდებოდა აღმოსავლურ აბრეშუმს, რომელზედაც ევროპაში ძალიან დიდი მოთხოვნილება იყო.

პოლონეთის საგარეო ვაჭრობაში განსაკუთრებული ადგილი ეკავა აღმოსავლური აბრეშუმის შესყიდვას. ამ მიზნით მას გაცხოველებული სავაჭრო ურთიერთობა ჰქონდა იტალიის ქალაქების შავი ზღვის ფაქტორიებთან — კაფასთან, ტანასთან და სხვებთან. პოლონეთს ამ კოლონიებში გაჰქონდა ევროპული საქონელი — მატყლის ქსოვილები და ქარვა. ამათ სანაცვლოდ კი ღებულობდა აბრეშუმსა და სანელებლებს. მაგრამ ოსმალების მიერ იტალიის ფაქტორიებისა და, საერთოდ, ყირიმის დაპყრობამ დიდად დააქვეითა პოლონეთის ვაჭრობა სამხრეთ-აღმოსავლეთთან და XV საუკუნის დამლევს პოლონეთის სავაჭრო ურთიერთობის ცენტრებმა შავი ზღვიდან ბალტიის ზღვაში გადაინაცვლა.

აღმოსავლური საქონლის შეძენის პუნქტებიდან გამოდევნის შემდეგ, XVI საუკუნის დასასრულსა და XVII საუკუნის დასაწყისში, პოლონეთს აბრეშუმს აწვდიდა ინგლისი და პოლანდია ბალტიის ზღვით, ხოლო ირანი — კასპიის ზღვისა და ვოლგის გზით. მაგრამ 1618 წელს ევროპაში ოცდაათწლიანი ომი დაიწყო. ამ ომში ინგლისი და პოლანდია პოლონეთის საწინააღმდეგო, ეგრეთ წოდებულ ანტიჰაბსბურგთა ბანაკში აღმოჩნდნენ. ოცდაათწლიანმა ომმა დროებით დაარღვია დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოთა შორის მანამდე არსებული სავაჭრო ურთიერთობა. ევროპის მნიშვნელოვან საზღვაო-სავაჭრო გზებზე შეუპოვარი ბრძოლები მიმდინარეობდა. ესპანეთის სამხედრო ხომალდები თავს ესხმოდნენ ინგლისისა და პოლანდიის სავაჭრო ფლოტს³⁸. დანიელი მეკობრეები დანიის მეფის ქრისტიან IV-ის ბრძანებით ბალტიისა

³⁶ Адам Олеарий, Митиоветული ნაშრომი, გვ. 727.

³⁷ იქვე, გვ. 890.

³⁸ О. А. Вайнштейн, Россия и тридцатилетняя война. Ленинград, 1947, стр. 59.

და თეთრ ზღვაში აკავებდნენ პოლონდიის სავაჭრო ზომალდებს³⁹. ამრიგად, პოლონეთი ოცდაათწლიანი ომის გამო ინგლისელი და პოლონდიელი ვაჭრებისაგან იმდენ აბრეშუმს ვეღარ ღებულობდა, რამდენსაც წინათ. გარდა ამისა, 1623 წელს სპარსეთის ყურეში გაბატონების შემდეგ შაჰ-აბასმა შეწყვიტა კასპიისა და ვოლგის გზით აბრეშუმის გატანა პოლონეთში, რადგან ირანის აბრეშუმს აფრიკის შემოვლით უფრო იაფი გზა გაეხსნა ევროპისაკენ⁴⁰.

ასეთ ვითარებაში, ჩვენი ვარაუდით, პოლონეთში საქართველოს აბრეშუმით უნდა დაინტერესებულყვნენ, მით უფრო, რომ აბრეშუმის ვაჭრობაში მოგების თვალსაზრისით უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა მის შესყიდვას ადგილზევე. XVII საუკუნის პირველ ნახევარში საქართველოსა და პოლონეთის სავაჭრო ურთიერთობის შესახებ ფრიად საყურადღებო ცნობას გვაწვდის პიეტრო დელა-ვალეს მოხსენებითი ბარათი, რომელშიც აღნიშნულია, რომ „თვით პოლშის ხელმწიფეს როგორც ამბობენ, აქვს იმერეთის, ოდიშისა და გურიის მთავრებთან მეგობრობა და მიწერ-მოწერა. ხშირად ერთი ქვეყნიდან მეორეში სავაჭრო ზომალდები დადიან“⁴¹.

ამრიგად, პიეტრო დელა-ვალეს ცნობით, XVII საუკუნის პირველ ნახევარში, საქართველოსა და პოლონეთ-ლიტვის სამეფოებს პოლიტიკურ ურთიერთობასთან ერთად, ეკონომიური ურთიერთობაც უნდა ჰქონოდათ. ბუნებრივია, ამ გზით საქართველოში, გარდა პოლონური მონეტებისა, პოლონეთ-ლიტვის სამეფოში მიმოქცევაში მყოფი სხვა ევროპული მონეტებიც შემოდიოდა, რასაც პოლონური მონეტების განძებში ბრანდენბურგული და პრუსიული მონეტების აღმოჩენის შემთხვევები ადასტურებს.

საქართველოში ევროპული მონეტების აღმოჩენებს უშუალო კავშირი აქვს კათოლიკე მისიონერების საქმიანობასთანაც⁴².

XVI საუკუნეში ევროპის ზოგ სახელმწიფოში რეფორმაციული მოძრაობის გამარჯვებით რომის კათოლიკურმა ეკლესიამ დიდი დანაკლისი განიცადა. რომის პაპის გავლენის სფეროს ჩამოსცილდა ევროპის სახელმწიფოების მნიშვნელოვანი ნაწილი. კათოლიკური ეკლესია ამ დანაკლისის ანაზღაურებას აღმოსავლეთის ქვეყნების ხარჯზე ცდი-

³⁹ О. А. Вайнштейн, *დასახ. ნაშრომი*, გვ. 63.

⁴⁰ Н. В. Пигулевская, А. Ю. Якубовский, И. П. Петрушевский, Л. В. Старова, Л. М. Белецкий — *История Ирана с древнейших времен до конца 18 века*, Ленинград, 1958, стр. 273.

⁴¹ *ჟურნ. ივერია*, 1879, № 3, გვ. 57.

⁴² ლ. კ ა პ ა ნ ა ძ ე, *ქართული ნუმისმატიკა*, თბილისი, 1950, გვ. 90.

ლობდა. ამიტომ რომი ინტენსიურად გზავნიდა კათოლიკე მისიონერებს აღმოსავლეთ ქვეყნებში და მათ შორის საქართველოში⁴³.

როგორც ირკვევა, კათოლიკე მისიონერებს ჩვენში რომის გარდა პოლონეთ-ლიტვის სამეფოც გზავნიდა, რასაც ადგილი უნდა პქონოდა სიგიზმუნდ III-ის მეფობაშიც. იეზუიტების მიერ აღზრდილი სიგიზმუნდ III რწმენით კათოლიკე იყო. მან თავის სამეფოში კათოლიკური რეაქცია აღადგინა და შემდეგ მიზნად დაისახა ბრძოლა ჩრდილოეთსა და დასავლეთში რეფორმაციასთან, ხოლო აღმოსავლეთში — მართლმადიდებლობასთან. ამიტომ ჩვენ დასაშვებად მიგვაჩნია სიგიზმუნდ III-ის მეფობის დროს პოლონელი მისიონერების მოღვაწეობა ჩვენში. მით უფრო, რომ საქართველოში კათოლიკე მისიონერების შემოსვლის გზებიდან ყველაზე უხიფათო, პოლონეთ-ლიტვის სამეფოზე გავლით, დნებრის გზა იყო. აი, რას წერს ამის შესახებ პიეტრო დელავალე: „პოლშიდან ამ საქმეს ბერები არ მოაკლდება, განსაკუთრებით ჯუზიტები, დომინიკანელები და კარმენიტანელი ფეხ-შიშველები. არც პოლშის ხელმწიფე (ე. ი. სიგიზმუნდ II — რ. ქ.) მოაკლებს თავის შემწეობას; იგი ფრიად კათოლიკეა და ღვთისმოყვარე და დიდი მონღო-მებით ეცდება ხელი შეუწყოს ამ მიმოსვლას. ამისათვის ყაზახების ხომალდები ბლომად იქნებიან, რომლითაც მოსვენებულად შეუძლიათ საქართველოში მგზავრობა ჩვენებს, არა მარტო ბერებს, არამედ ეპისკოპოსსაც, ნუნციოსაც და დესპანსაც“⁴⁴.

საქართველოში პოლონელი მისიონერების მოღვაწეობაზე საინტერესო ცნობა მოჰყავს პროფ. ი. ცინცაძეს. ვლადისლავ IV-ს (1632—1648 წწ.) საქართველოში სამისიონეროდ გამოუგზავნია დომინიკანელთა ორდენის ბერი იან დე-ლუკა, რომელსაც თავისი მეფისადმი გაგზავნილ რელაციაში, საქართველო აღუწერია⁴⁵. მიხეილ თამარაშვილის ცნობით, 1690—1738 წლებში იმერეთში მოღვაწეობდა პოლონელი მისიონერი ივანე გუტკოვსკი⁴⁶.

კათოლიკე მისიონერების მოღვაწეობა საქართველოში ჩვენთვის საინტერესოა იმით, რომ კათოლიკურ რელიგიასთან ერთად მათ ევროპული ფულიც შემოჰქონდათ.

იმერეთსა და სამეგრელოში მისიონერად გამოგზავნილი ლუი გრანჯეროსი 1615 წელს იეზუიტთა ორდენის გენერალს სწერდა: „დი-

⁴³ М. А. Полневков, Европейские путешественники XIII—XVIII вв. по Кавказу, Тифлис, 1935, стр. 136.

⁴⁴ ეურნ. ივერია, 136, 1879, № 3, გვ. 59.

⁴⁵ ი. ცინცაძე, საქართველო პოლონეთის სიძველეთსაცავებში, ვახ. თბილისი, 1959, № 135.

⁴⁶ მ. თამარაშვილი, მითითებული ნაშრომი, გვ. 221.

დად განათლებულმა საფრანგეთის ელჩმა არაფერი დაზოგა ამ მგზავ-
რობისათვის და მოგვცა მისიონისათვის საჭირო ხუთასი ოქრო⁴⁷.

1624 წელს რომიდან შავი ზღვის სანაპიროებისაკენ პატრ ივანეს
წინამძღოლობით, დიმინიკანელთა ორდენის ოთხი ბერი გამოემგზავრა.
პატრ ივანეს მოგზაურობის აღწერიდან ირკვევა, რომ მისიონერები
პოლონეთის გავლით კაფაში მოსულან, საიდანაც 1629 წელს პატრი
ივანე აფხაზეთში, ჩერქეზეთსა და სამეგრელოში გამგზავრებულა. აფ-
ხაზეთში მას ერთ-ერთი ეკლესიისათვის პოლონელი ეპისკოპოსის მი-
ერ ნაჩუქარი „ერთი ქისა“ შეუწირავს⁴⁸, რომელშიც ალბათ პოლო-
ნური მონეტები იქნებოდა.

ზემოთ უკვე აღინიშნა, რომ საქართველოში აღმოჩენილი პოლო-
ნური, ბრანდენბურგული და პრუსიული მონეტები ძირითადად სიგიზ-
მუნდ III-ისა და გეორგ ვილჰელმის ორტებსა და პოლტორაკებს წარ-
მოადგენს. მათი მიმოქცევის ქრონოლოგიური საზღვრები XVII საუ-
კუნეს სცილდება, რასაც სოფელ ქალკათის განძის შემადგენლობა
ადასტურებს. ამ განძში სულთან აჰმედ III-ისა (1703—1730 წწ.) და
მაჰმუდ I-ის (1730—1754 წწ.) მონეტებთან ერთად, აღმოჩნდა სიგიზ-
მუნდ III-ის სახელით 1622—1623 წლებში მოჭრილი ორტებიც.

პოლონეთ-ლიტვის სამეფოში, ორტების გარდა, ვერცხლის სხვა
ნომინალებიც იჭრებოდა: ტალერები, გროშები, სოლიდები, შოსტაკე-
ბი, ტროიაკები, პოლტორაკები და ა. შ. მაგრამ რატომ მოხდა, რომ ამ
ნომინალებიდან საქართველოში ძირითადად ორტები გავრცელდა? ამ
საკითხთან დაკავშირებით საჭიროა გავარკვიოთ, თუ რა მონეტებით
იკვებებოდა XVII საუკუნის საქართველოს სამონეტო ბაზარი.

საქართველოში თავისი გავლენის განსამტკიცებლად ოსმალეთსა
და ირანს შორის გაუთავებელი ბრძოლა წარმოებდა და იმისდა მიხედ-
ვით, თუ ვინ გაიმარჯვებდა, სამონეტო ბაზარიც იმის ფულის ნიშნე-
ბით იკვებებოდა.

ირანული და ოსმალური მონეტების გვერდით აღმოსავლეთ სა-
ქართველოში შემდეგი საკუთარი ვერცხლის ფული ტრიალებდა: ნახე-
ვარმაჩილი ანუ 1,5 აბაზი; აბაზი; უზალთუნი ანუ 0,5 აბაზი; შაური
ანუ 0,25 აბაზი. ამ მონეტებიდან აღმოსავლეთ საქართველოში ძირითა-
დად გავრცელებული იყო აბაზიანები. შაჰ-აბას I-ის დროინდელი აბა-
ზიანის წონა 7,8 გრამს უდრიდა, მაგრამ დროთა განმავლობაში აბაზის
წონა თანდათან კლებულობდა და სულ უფრო უახლოვდებოდა ორ-
ტების წონას — 7,6 გრამს. ამიტომ საფიქრებელია, რომ აბაზიანებისა

47 შ. თ ა შ ა რ ა შ ე ი ლ ი, მითითებული ნაშრომი, გვ. 135.

48 ი ქ ე ე, გვ. 144.

და ორტების წონითი თანაფარდობა აღმოსავლეთ საქართველოში ამ უკანასკნელის გავრცელების ერთ-ერთ მიზეზს უნდა წარმოადგენდეს.

რაც შეეხება დასავლეთ საქართველოს, აქ ძირითადად ოსმალური მონეტები იყო ბრუნვაში (განსაკუთრებულ პერიოდში აყჩას ჰქონდა უპირატესობა). მაგრამ არქანჯელო ლამბერტის, შარდენის, ტოლოჩანოვისა და იევლევის ცნობებიდან ჩანს, რომ სამეგრელოსა და იმერეთში ირანული ყაიდის აბაზიანებიც ყოფილა გავრცელებული.

„სომხებმა შემოიტანეს ირანის ფული — აბაზები“, — წერდა არქანჯელო ლამბერტი⁴⁹. მისივე ცნობით, ლევან II დადიანს ზარაფხანა დაუარსებია, რომელშიც ირანთან ვაჭრობის მიზნით, აბაზიანის ყაიდის მონეტებს კრიდნენ. ლევან დადიანი რომ ასეთ ფულს კრიდა, ეს, როგორც ადრე ვთქვით, ფრანგ კომერსანტ შარდენსაც აქვს აღნიშნული.

რუსეთის ელჩები ტოლოჩანოვი და იევლიევი იმერეთში, მიმოქცევაში მყოფი ევროპული მონეტების დუკატებისა და ტალერების გვერდით, აბაზიანებსა და ნახევარაბაზიანებსაც ასახელებენ⁵⁰. ამიტომ აბაზიანებისა და ორტების ზემოთ აღნიშნული წონითი თანაფარდობა შეიძლება გამოვიყენოთ დასავლეთ საქართველოში ორტების გავრცელების საკითხის შესასწავლად.

XVII საუკუნის საქართველოში, როგორც ეს წინა თავებიდან დავინახეთ, ორტებისა და პოლტორაკების გვერდით ოქროს დუკატები და ტალერული მონეტებიც იყო მიმოქცევაში. არქანჯელო ლამბერტი, რომელიც XVII საუკუნის პირველ ნახევარში იმყოფებოდა სამეგრელოში, წერს: „ადგილობრივი მკვიდრი უფრო აფასებენ უცხო ფულს, მაგალითად, უნგრულს, ცეკინოს და ესპანურ რეალებს“ ვიდრე ლევან II დადიანის მიერ დაარსებულ ზარაფხანაში მოჭრილ აბაზიანებსო⁵¹. საქართველოში ბრუნვაში მყოფი ევროპული მონეტებიდან არქანჯელო ლამბერტი არ ასახელებს პოლონეთისა და ევროპის სხვა სახელმწიფოების მონეტებს. ამის მიზეზი ის უნდა იყოს, რომ საქართველოში გავრცელებული უცხოური მონეტები მას ზერელედ აქვს აღრიცხული.

არქანჯელო ლამბერტისა და რუსეთის ელჩების ტოლოჩანოვისა და იევლევის ცნობა საქართველოში ევროპული ფულის მიმოქცევის თაობაზე თავისთავად გულისხმობს ჩვენში ორტებისა და პოლტორაკების გავრცელებას. ამ დროს ევროპაში ერთნაირი (ყოველ შემთხვევაში, მიახლოებითი მაინც) სამონეტო სისტემა მოქმედებდა. ხშირად ევროპის სხვადასხვა სახელმწიფოები სპეციალური შეთანხმებით სა-

⁴⁹ არქანჯელო ლამბერტი, მითითებული ნაშრომი, გვ. 165.

⁵⁰ М. Полневктов, მითითებული ნაშრომი, გვ. 140.

⁵¹ არქანჯელო ლამბერტი, მითითებული ნაშრომი, გვ. 155.

ერთო სამონეტო სისტემას ღებულობდნენ. მაგალითად, საქსონიისა და ბრანდენბურგის საკუთრიურსტოებმა და ბრაუნშვაიგ-ლუნებურგის საჰერცოგომ 1667 წლის კონვენციით ერთნაირი წონისა და სინჯის $\frac{2}{3}$ ტალერები შემოიღეს ბრუნვაში⁵². სახელმწიფოთა მიერ ერთნაირი სამონეტო სისტემის შემოღება, ე. ი. ღირებულების ერთნაირი წონითი ნორმებისა და ერთნაირი ფულადი ერთეულის დაწესება მკვიდრო პოლიტიკური და ეკონომიური ურთიერთობის დამყარების აუცილებლობით იყო ნაკარნახევი.

ზემოთ ჩამოთვლილი გვექონდა XVII საუკუნის პირველ ნახევარში პოლონეთ-ლიტვის სამეფოში მოქმედი ნომინალები: ტალერები, გროშები, სოლიდები და სხვები. მაგრამ ეს ნომინალები, პოლონეთს გარდა, ევროპის სხვა სახელმწიფოებშიც იჭრებოდა. ასე, მაგალითად, სოლიდებს გერმანიაში ოტონ I-ის დროიდან მოყოლებული XV საუკუნის დასასრულამდე კრიდნენ. გროშები პირველად ჩეხეთში მოჭრეს, ვენცესლავ II-ის მეფობის დროს (1191—1194 წწ.), ხოლო აქედან საფრანგეთში გავრცელდა (Gros Tournois)⁵³. რაც შეეხება ტალერებს, მას ხომ ევროპის თითქმის ყველა სახელმწიფო კრიდა. ამრიგად, ევროპაში სხვადასხვა სახელმწიფოს მონეტები ადვილად ვრცელდებოდა და კარგად ეგუებოდა ერთმანეთს ბრუნვაში. გერმანული ტალერები ისევე იყო პოლონეთში გავრცელებული, როგორც პოლონური ორტები გერმანიაში. სწორედ ამიტომ შეიძლებოდა ტალერებთან ერთად საქართველოში ისევე შემოსულიყო ორტები, როგორც ორტებთან ერთად ბრანდენბურგისა და პრუსიის მონეტები შემოდიოდა.

საქართველოში პოლონურ, ბრანდენბურგულ და პრუსიულ მონეტებს წინ უსწრებდა ევროპის სხვა სახელმწიფოების მონეტების მიმოქცევა. ამიტომ ორტები და პოლტორაკები როგორც ევროპული სისტემის ფული უცხო არ უნდა ყოფილიყო საქართველოს ბაზრებისათვის, რაც, თავის მხრივ, ჩვენში ამ მონეტების გავრცელებისა და ბრუნვაში დაკანონების მყარ საფუძველს წარმოადგენდა.

საქართველოში ორტებისა და პოლტორაკების გავრცელება თავისთავად გულისხმობს მათ მიერ საერთაშორისო ბრუნვის მომსახურებას. ამიტომ გასარკვევი ისღა გვრჩება, ეს მონეტები საერთაშორისო მიმოქცევასთან ერთად შინაგან მიმოქცევასაც ემსახურება თუ არა.

ამ საკითხის გასარკვევად მივმართეთ კვლავ არქანჯელო ლამბერტის ცნობას. ლამბერტი წერს, რომ ადგილობრივ მკვიდრთ დუკატები

⁵² Б. Шодуар, Обзорение русских и иностранных монет, обращавшихся в России с древних времен, т. II, СПб, 1841, стр. 81.

⁵³ А. Бутковский, Митический намерение, гл. 17.

და რეალები ურჩევნიათ ლევან II დადიანის ზარაფხანაში მოჭრილ აბაზიანებს. ლევან II დადიანი ამ ფულს აკრეფინებდა სომეხი ვაჭრებისათვის ირანთან სავაჭროდ, ე. ი. საერთაშორისო მიმოქცევისათვის. მაგრამ ახლადმოჭრილ ფულზე უფრო მეტად ადგილობრივი მოსახლეობა აფასებდა ძველს, უკვე ბრუნვაში დამკვიდრებულს, ე. ი. შინაგან მიმოქცევაში მყოფ ვენეციურ ოქროს დუკატებსა და ესპანური ვერცხლის რეალებს. თუკი ოქროს დუკატები და ვერცხლის მსხვილი ნოშინალები, რეალები შინაგან ბრუნვას ემსახურებოდა, მაშინ ამ ბრუნვაში მით უფრო იქნებოდა რეალებზე გაცილებით ნაკლები ღირებულების მონეტები ვერცხლის მცირე ორტები და პოლტორაკები. ამ მოსაზრებას ადასტურებს ის, რომ ჭალკათის განძში შინაგან მიმოქცევაში მყოფი ოსმალური მონეტები და ორტები იყო თავმოყრილი.

ამრიგად, XVII საუკუნის პირველ ნახევარში საქართველოში სხვა ევროპული (ვენეციური, პოლანდიური, ავსტრიული, უნგრული, ესპანური და სხვა) მონეტების გვერდით, პოლონეთ-ლიტვის გაერთიანებული სამეფოსა და ბრანდენბურგ-პრუსიის მონეტებიც შემოდის. ისინი მტკიცედ იკიდებს ფეხს საქართველოს ფულად ბრუნვაში და მომსახურებას უწევს ფულის საერთაშორისო და შინაგან მიმოქცევას.

ზემოთ ჩამოთვლილი ევროპული მონეტებისაგან განსხვავებით საქართველოში ორტები და პოლტორაკები მხოლოდ XVII საუკუნის პირველ ნახევარში შემოდის. ვენეციური დუკატები XV საუკუნიდან მოყოლებული XVIII საუკუნის დამლევამდე უწყვეტად მოედინება საქართველოში. ჩვენში აღმოჩენილ ესპანურ რეალებზე ფილიპე II-ის, III-ისა და IV-ის სახელებია აღბეჭდილი. საქართველოში აღმოჩენილი პოლონეთ-ლიტვის, ბრანდენბურგისა და პრუსიის მონეტები კი ძირითადად სიგიზმუნდ III-ისა და გეორგ ვილჰელმის სახელით 1621—1626 წლებში მოჭრილ ორტებსა და პოლტორაკებს წარმოადგენს. უფრო გვიანდელი მონეტებიდან მხოლოდ იან კაზიმირის (1648—1668 წწ.) ერთადერთი მონეტის აღმოჩენაა ცნობილი და ეს მონეტაც თვალს მოეფარა.

XVII საუკუნის მეორე ნახევრისათვის საქართველოში ორტებისა და პოლტორაკების შემოსვლის შეწყვეტის მიზეზი დნეპრის გზის დახურვაში უნდა ვეძიოთ. საქართველოსა და პოლონეთ-ლიტვის სამეფოს დამაკავშირებელი დნეპრის გზა XVII საუკუნის მეორე ნახევარში ომის ქარცეცხლში გაეხვია.

1648 წელს უკრაინაში დაიწყო პოლონეთის წინააღმდეგ მიმართული აჯანყება. რომელიც 1654 წელს რუსეთთან უკრაინის შეერთებით დამთავრდა. ამავე წელს დაიწყო ომი უკრაინისათვის პოლონეთსა და რუსეთს შორის. ეს ომი 1668 წელს უკრაინის გაყოფით დამთავრდა:

დნებრის მარჯვენა ნაპირი რუსეთს ერგო, ხოლო მარჯვენა — პოლონეთს. მაგრამ ბრძოლები დნებრის გზაზე ამით არ შემწყდარა. 1672 წელს საქმეში ჩაერია თურქეთი, რომელიც დნებრის მარჯვენა ნაპირის უკრაინის დასაპყრობად 1681 წლამდე იბრძოდა.

როგორც ვხედავთ, XVII საუკუნის მეორე ნახევარში დნებრის გზაზე განუწყვეტელი ომები მიმდინარეობდა და ამ გზის სამიმოსვლოდ, და მით უმეტეს სავაჭროდ გამოყენებაზე, საუბარი ზედმეტად გვეჩვენება. ამიტომ საქართველოსა და პოლონეთ-ლიტვის სამეფოს დამაკავშირებელი ამ გზის გაუქმება, თავის მხრივ, ჩვენში ორტეზისა და პოლტორაკების გავრცელების შეწყვეტის ძირითადი მიზეზი უნდა ყოფილიყო.

ОБРАЩЕНИЕ ЕВРОПЕЙСКИХ МОНЕТ В ГРУЗИИ В XV—XVIII ВВ

Резюме

Для изучения прошлого Грузии, большое значение имеют как монеты местной чеканки, так и иноземные, обращавшиеся здесь в тот или иной период. Монетные находки на территории Грузии свидетельствуют о том, что, наряду с местными монетами, широкое обращение имели и ввозные, которые часто получали здесь такое широкое распространение, что иногда заменяли монету местную. Бывало, что грузинская монета, воспринимая внешние признаки монеты ввозной, меняла не только внешний облик, но нередко и внутреннее содержание, что необходимо учитывать при изучении памятников грузинской нумизматики.

Одним из важнейших фондов отдела нумизматики Государственного Музея Грузии, является фонд находок кладов и отдельных монет на территории Грузинской ССР. Пополняемый все новыми и новыми материалами, фонд этот является неисчерпаемым источником для очередных исследований. До сих пор, например, оставалась неизученной большая группа золотых и серебряных монет различных европейских государств, проникших в Грузию на протяжении XV—XVIII вв.

Совершенно очевидно, что научная обработка этого материала оказало бы большую пользу при изучении политико-экономических взаимоотношений Грузии с некоторыми европейскими государствами.

Европейские монеты, найденные на территории Грузии, представлены тремя основными группами: в первую входят золотые монеты XV—XVIII вв., во вторую — крупные серебря-

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

37

38

39

40

41

42

43

44

45

46

47

48

49

50

51

52

53

54

55

56

57

58

59

60

61

62

63

64

65

66

67

68

69

ные номиналы, талеровые монеты XVI—XVII вв и в третью — мелкие серебряные номиналы, орты и полтораки XVII в.

Иностранная монета обычно представлена в той или иной стране образцами, получившими на международном рынке преимущественно распространение и широкое признание. В конкретном случае к таковым могут быть отнесены венецианские и голландские золотые дукаты. Эти монеты принимались на международном рынке с большой охотой, потому что страны, чеканившие их, пользовались в то время высоким международным авторитетом. На территории Грузии эти дукаты в виде отдельных экземпляров, и даже целых кладов, были найдены 7 раз.

В политической и экономической жизни Грузии в первой половине XIV столетия, намечаются заметные сдвиги. В 1329 году происходит объединение грузинских земель и в стране, освободившейся от монгольского господства, временно наступает мир и порядок. Завязываются сношения с Золотой Ордой, странами Малой Азии и даже с такими отдаленными государствами Северной Италии, как Венеция и Генуя. Сношения между Грузией и этими итальянскими городами-государствами, осуществляются через Северное и Восточное Причерноморье, где в XIII—XIV вв. итальянцы основали свои фактории.

Уже в первой четверти XIV века на черноморском побережье Западной Грузии, генуэзцы основали семь торговых факторий: в Гаграх, близ нынешнего сел. Алахадзы, у Пицундской бухты, в Сухуми, недалеко от Гудаута, в Новом Афоне и у устья реки Ингур. Наряду с товарами первой необходимости, как, например, соль и засоленная рыба, итальянские купцы ввозили и многочисленные предметы роскоши. Вывозили же они отсюда самшит, мед, воск, продукты сельского хозяйства и рабов.

Нормальные экономические взаимоотношения Грузии с итальянскими государствами, требовали применения в торговом обороте денежных знаков, имеющих на международном рынке общее признание. Как выясняется, такими в это время были аспры и дукаты.

Итальянские архивные материалы свидетельствуют о том, что в причерноморских факториях были распространены греческие аспры (речь, видимо, идет главным образом о трапезундских аспрах), аспры гор. Кафы, танга и сомни. Из этих монет в Грузии имели обращение трапезундские аспры, танга и сомни. Одновременно здесь широко обращались аналогичные трапезундским аспрам западно-грузинские монеты — кирманеули. Есть полное основание полагать, что трапезундские аспры и грузинские кирманеули принадлежали к одной и той же монетной системе и, видимо, обращались в итальянских черноморских факториях по одинаковому курсу. Поэтому, под упоминаемыми в

итальянских архивных материалах «греческими аспрами» можно подразумевать и грузинские кирманеули.

Но уже с начала XIV века, в монетное обращение итальянских черноморских факторий, вливаются и венецианские золотые дукаты. Судя по нумизматическому материалу и письменным источникам, распространение в Грузии венецианских дукатов началось с середины XV века. По тем же письменным источникам выясняется, что венецианские дукаты в Грузии назывались «плури»; сведения об этих «плури» сохранились в многочисленных монастырских документах.

С конца XV века, в связи с распространением в Грузии турецкого золота, термин «плури» теряет свое специфическое значение, сохраняет за собой только метрологическое содержание и превращается в определение вообще золотой монеты того же веса.

Утеря термином «плури» специфического значения сильно затрудняет выяснение вопроса — какие именно монеты подразумеваются под этим термином в грузинских источниках? В этом отношении более надежны иноземные авторы, которые иногда дают подробные сведения об обращающихся в Грузии местной и ввозной монетах.

Сведения об обращении венецианских дукатов в Грузии XV в. дают византийский историк Георгий Франзес и итальянские дипломаты Иосафа Барбаро, Амброзио Контарини и Джовани Мариа Анджиолелло.

Во второй половине XV в., в связи с созданием антосманской коалиции, между Грузией и Венецией намечаются попытки политического сближения. Кроме письменных источников, о политико-экономических связях Грузии и Венеции свидетельствует и фактический материал. Так например, в 1947 году в Лехурском ущелье, между сел. Ахалгори и Меджврисхеви, был найден крупный клад золотых монет, часть которых была доставлена в Музей Грузии. Здесь оказалось 13 венецианских дукатов Франческо Фоскари (1423—1457 гг.), Паскуале Малиниери (1457—1462 гг.), Кристофоро Моро (1462—1472 гг.), Андрея Грити (1523—1532 гг.), восемь турецких алтунов султана Сулеймана I (1520—1566 гг.) и два полуашрефа персидского шаха Тахмаспа I (1524—1576 гг.).

В конце XV века, после покорения турками черноморских факторий, экономические связи Грузии с итальянскими городами прерываются. Но, несмотря на это, притоки венецианских дукатов в Грузию не прекращаются и они продолжают играть большую роль в местном монетном обращении, что еще раз подтверждается находкой дуката Джероламо Приули (1559—1567 гг.) в сел. Ирага Тетри-Цкаройского района Грузинской ССР. Начиная с этого времени, эти дукаты, видимо, проникают

в Грузию из Турции и Ирана. С XVI века наряду с венецианскими дукатами в Грузию начинают проникать и голландские дукаты. На протяжении XVII—XVIII вв. эти последние выполняют роль международной валюты и, судя по сведениям, сохранившимся в грузинских и иноземных источниках, наряду с венецианскими дукатами играют крупную роль в денежном обращении страны.

Из голландских дукатов назовем две монеты, найденные в сел. Атени Горийского района Грузинской ССР (выпуск 1588 года провинции Вестфризии и 1646 года гор. Зволле).

Об обращении венецианских и голландских дукатов в Грузии в XVI веке, письменные источники ничего не сообщают, но мы узнаем об этом благодаря указанным выше находкам. Что же касается XVII века, то в данном случае наблюдается обратное явление — сравнительное обилие сведений письменных источников при отсутствии фактического материала.

Сведения относительно обращения дукатов в Грузии XVII столетия сообщают нам итальянский миссионер Ламберти, русские послы Толочанов и Иевлов и французский коммерсант Шарден.

Интересные сведения, об обращении в Грузии золотых монет к началу XVIII века, дает картлийский царь Вахтанг VI в своем «своде законов». В этом памятнике грузинского законодательства из золотых монет упомянуты плури и аслани, причем последний термин относится к голландскому дукату. В начале XVIII века эта монета, видимо, имела такое широкое распространение, что Вахтанг VI счел необходимым упомянуть о ней в своде законов. Вахтанг VI дает специальное разъяснение плури и справку о его весе и стоимости. Примечательно, что сведения о весе плури точно совпадают с весом золотых монет, обращавшихся в то время в Грузии (турецкие алтуны, иранские ашрефы, венецианские и голландские дукаты). Но уже с середины XVIII века, судя по сведениям грузинских письменных источников, плури сравнительно с дукатами выглядят не такими полновесными. Ввиду того, что именно в это время в некоторых странах вес золотых монет, эквивалентных дукатам, несколько снижается, можно полагать, что с середины XVIII века плури теряет метрологическое содержание и превращается в определение золотой монеты вообще.

Сведения относительно обращения в Грузии венецианских и голландских дукатов, кроме Вахтанга VI, дают нам и иноземные путешественники, в частности — Турнефор и Гюльденштенд. Но кроме письменных источников, мы располагаем и следующим фактическим материалом:

1. В 1939 году в сел. Ананури Душетского района Грузинской ССР, был найден обломок венецианского дуката Джованни Корнели (1709—1722 гг.)

2. В 1941 г. в г. Кутанси, во дворе католической церкви был найден клад венецианских и турецких золотых монет. Венецианские монеты представлены дукатами Джованни Корнели (1709—1722 гг. — 4 экз.), Себастиано Мочениго (1722—1731 гг. — 2 экз.) и Карло Руццини (1731—1735 гг. — 2 экз.), а турецкие — алтунами султана Ахмеда III (1703—1730 гг.), битыми в Константинополе (14 экз.), Мисре (1 экз.) и Тифлисе (1 экз.).

3. В 1965 году в сел. Патардзеули, Сагареджойского района Грузинской ССР, был найден голландский дукат 1752 года.

4. В 1927 году в сел. Нейдорф, Сухумского района, был найден венецианский дукат Алоизи Мочениго (1763—1969 гг.).

Судя по наличному материалу, после присоединения Грузии к России, поступление в Грузию венецианских и голландских золотых дукатов, прекратилось. Однако, первая часть XIX века характеризуется широким обращением т. н. «голландских червонцев» российской чеканки, известных также под названием «лобанчиков». Внешне трудно отличимые от подлинных голландских золотых монет, они предназначались для торговли со странами Ближнего Востока и, частично, для выдачи жалования воинским частям, расположенным в Грузии. Широкое распространение этих монет в Грузии, подтверждается не только письменными источниками, но и находками.

Таким образом наличие перечисленного выше материала дает основание утверждать, что начиная с XV века и вплоть до присоединения Грузии к России, европейские золотые монеты (венецианские и голландские дукаты) занимали значительное место в денежном обращении страны.

В денежном обращении европейских государств, кроме золотых дукатов, ведущее место занимали крупные серебряные номиналы — талеровые монеты.

Из многочисленных талеровых монет, находимых на территории Грузии, наибольшее распространение имели: нидерландские риксдаальдеры, даальдеры, ахтентвинтиги, арендаальдеры и левендаальдеры, битые как при испанском владычестве, так и при республике; австрийские (тирольские, эльзасские, штирийские, зальцбургские) талеры, испанские и бывших испанских владений в Америке — песо, а также талеро Великого Герцогства Тосканского. Сравнительно реже попадаются саксонские, чешские и венгерские талеры, а также венецианские дукато. К настоящему времени мы имеем восемнадцать случаев находок талеровых монет на территории Грузии. Судя по наличному материалу, распространение талеровой монеты в Грузии началось с середины XVI столетия. Следует однако отметить, что массовое его распространение относится к началу XVII века.

О распространении в Грузии талеровой монеты в грузинских письменных источниках сведений не сохранилось. Однако,

этот пробел восполняется сведениями, сообщаемыми иноземными авторами, — Арканджело Ломберти, Джузепе Джудиче из Милана, князем Мышецким и дьяком Ключаревым, стольником Толочановым и дьяком Иевлевым, путевыми записями Шардена и Турнефора.

Все упомянутые выше сведения и записи относятся к середине XVII века и началу XVIII столетия; непосредственные же нумизматические факты, т. е. наиболее поздние даты, представленные на двух талерах, найденных в Грузии, не выходят за пределы 1652—1653 гг. Эти же сведения, заполняющие пробелы фактического материала, дают возможность установить и продолжительность обращения в Грузии талеровых монет. Хотя даты найденных в Грузии талеровых монет, как уже отмечалось, не выходят за пределы середины XVII века, но хронологические рамки их обращения значительно шире. Это подтверждается как справкой Турнефора, так и составом клада из Ахалцихе, где совместно с австрийскими талерами находился онык турецкого султана Ахмеда III (1703—1730 гг.). Таким образом, по данным письменных источников, подтвержденным и фактическим материалом, продолжительность обращения в Грузии талеровой монеты определяется по меньшей мере, периодом в 150 лет.

Со второй половины XV века, после того как на развалинах Византийской империи образовалось государство османов, Грузия оказалась изолированной и оторванной от европейских стран. Невзирая на вражеское окружение, грузинские политические деятели не теряли надежду на восстановление политико-экономических взаимоотношений с внешним миром. Известно, что на протяжении XVI—XVII вв. правители раздробленной к тому времени Грузии, неоднократно направляли своих послов для возобновления связей со странами Западной Европы. Но мероприятия грузинских политических деятелей по целому ряду причин оставались безрезультатными, а такая нерегулярность политических сношений не могла способствовать распространению в Грузии талеровых монет непосредственно из западноевропейских стран. Эти монеты скорее всего поступали сюда из стран, где они имели широкое обращение в частности — из России, Украины, Польши, Ирана и Турции.

Массовый ввоз в Россию в XVI—XVII вв. европейских талеров, получивших даже местное наименование «ефимки», совпадает с распространением этих монет в Грузии. Талерсовые монеты ввозились в Россию как для денежного обращения, так и в виде драгоценного металла (В. М. Потин).

Что же касается Украины, то начиная с XVI века и вплоть до воссоединения с Россией, она находилась в сфере монетного обращения Польского королевства. В этот период на террито-

рии Украины обращались не только польские монеты, но и монеты других европейских государств. Отметим также, что европейские талеры обращались на Украине и после воссоединения с Россией, вплоть до конца XVII века.

Кроме России, Украины и Польши, талеровые монеты имели широкое обращение в Иране и Турции.

По справке Олеария в 30-х годах XVII столетия, в денежном обращении сефевидского Ирана, талеры принимались лишь в весовом соотношении и после соответствующих торговых операций передавались на монетный двор для перечеканки в местную монету. Но, если бы талеровые монеты не были предназначены для повседневного обращения и сразу же после поступления передавались в передел, то они не скоплялись бы в руках отдельных лиц и не превращались бы в сокровище-клад. Известно, что на территории Азербайджана, который в те времена являлся частью Иранской державы, зафиксированы находки кладов, содержащих талеровые монеты конца XVI — начала XVII вв. Все это указывает на то, что кроме функции драгоценного металла эти монеты выполняли роль денег, что подтверждается и составом некоторых кладов. Так например, установлены факты, когда совместно с талеровыми монетами в составе клада оказывалась и местная монетная продукция. По сведениям же французского коммерсанта Шардена, в денежном обращении Турции, талеровые монеты выполняли роль крупных номиналов.

На протяжении долгого времени Грузия находилась в сфере политического и экономического влияния Ирана и Турции. Это влияние было настолько сильным, что монеты местной чеканки полностью воспроизводили монетный тип экономического гегемона. Состав, кладов найденных на территории Грузии, свидетельствует о том, что вместе с иранскими и турецкими монетами сюда проникали и талеровые монеты. В этом отношении показательны клады из сел. Уде, Отобана, Чикаани и Ахалдихе.

Уже с XVI столетия политические интересы Ирана и Турции сталкиваются на территории Кавказа. Вскоре к ним присоединяется и Россия, которая в поисках союзников против турецкой агрессии завязывает сношения с некоторыми местными властями. Больше всех этот союз устраивал Грузию, которую внешние враги жестоко разоряли и притесняли. В начале XVII века, в связи с иранскими нашествиями на Картли и Кахети, русско-грузинские связи вступают в новую фазу. Если до этого интересы России ограничивались связями с Кахетским царством, то с XVII века в круг этих интересов попадают и другие грузинские владетели. По плану кахетского царя Теймураза I присягу на верность должны были принять и другие грузинские владетели и просит у нее денежную и военную по-

мощь. Но в то время Россия не могла оказать военной помощи Восточной Грузии, так как антииранская политика Теймураза I противоречила интересам России. Что же касается финансовой помощи, то в сороковых годах XVII века Теймураз I получил от России субсидию в размере 20.000 талеров и пушчины на 2.220 рублей.

Выясняется, что в XVI—XVII вв. различные грузинские владельцы имели связи с днепровскими казаками и Польшей, о чем будет сказано ниже в связи с обращением в Грузии мелких номиналов европейской монеты.

Местные и иноземные письменные источники ничего не говорят о денежной стоимости талеровых монет в Грузии и для выяснения этого вопроса понадобилось привлечь иранские аналоги. Этот период характеризуется обращением в Грузии иранских монет, по типам которых чеканилась и местная монета. Поэтому, естественно было бы считать, что стоимость талеровой монеты в Грузии была такой же, как в Иране.

В первой половине XVII века стоимость талера была в Иране 3 абазы. Так же, видимо, ценились соответствующие талеру монеты — песо, даальдеры, риксдаальдеры, дукато и талеро. Но одновременно с ними обращались и другие монеты — $\frac{2}{3}$ талера или голландские ахтентвинтиги, арендсдаальдеры и испанские $\frac{1}{2}$ и $\frac{1}{4}$ песо. Стоимость этих монет соответственно должна была быть равна двум абазам, $1\frac{1}{2}$ абазы и $\frac{3}{4}$ абазы.

Письменные источники сообщают, что талеровая монета, кроме Функций денег, иногда выполняла в Грузии и роль монетного металла.

Грузинские и иноземные письменные источники, к сожалению, не содержат сведений о терминах, употреблявшихся в Грузии для определения талеровой монеты. Проф. С. Н. Какабадзе по этому поводу высказывает крайне интересные соображения — он полагает, что для определения талера употреблялся термин «марчили». Ввиду того, что стоимость талера, как отмечалось выше, равнялась трем абазам, а марчили в свою очередь тоже приравнивали трем абазам, то это соображение заслуживает самого пристального внимания.

Выясняется, что марчили, как термин, обозначающий денежную единицу, применялся в Грузии задолго до появления абазы. Так, например, в документе имеретинского царя Баграта 1545 года указано «десять марчили серебра». Ввиду того, что хронологически это время соответствует периоду начала распространения в Грузии талеровой монеты, то имеется полное основание считать, что упоминаемый в этом документе марчили имеет прямое отношение к талерам.

Основная масса талеровой монеты, найденной на территории Грузии, приходится на первую четверть XVII века, когда

Картли и Кахети подвергались нашествиям Шах-Аббаса. Известно, что в результате этих вторжений, восточная часть Грузии несла ужасающий материальный ущерб, приведший страну на грань экономической катастрофы. Судя по дошедшему до нас фактическому материалу, тбилисский монетный двор возобновляет работу, но в первой четверти XVII века страна в основном все же пользуется ввозными монетами. Тбилисские абазы, битые именем Шах-Аббаса, не представляют собой особой редкости, но их большинство, к сожалению, такой плохой сохранности, что установить дату их выпуска, пока не имеется возможности. Надо полагать, что если не все, то, во всяком случае, большинство этих абазов были выпущены тбилисским монетным двором еще до вражеских нашествий. Кроме тяжелого политического и экономического положения страны, свидетельством этому является то обстоятельство, что с 1628 года (кончина Шах-Аббаса) и вплоть до 1634 года продукции тбилисского монетного двора, пока во всяком случае, совершенно не видно.

Со второй половины XVII века в Картли намечается временный подъем городской жизни, в связи с чем усиливается выпуск продукции тбилисского монетного двора. Если до этого тбилисский монетный двор ограничивался выпуском одного только номинала — абазы, то с пятидесятых годов XVII века, наряду с абазами, появляются и другие номиналы (шауры, двухшауровые, и полумарчили). Отсюда можно сделать заключение, что исчезновение талеровых монет в Восточной Грузии, следует связывать с оживлением деятельности тбилисского монетного двора, продукция которого постепенно начинает принимать преобладающее значение. Некоторым подтверждением такого предположения является то обстоятельство, что самый поздний талер, найденный на территории Грузии, помечен 1653 годом.

Что же касается исчезновения талеровой монеты на территории Западной Грузии, то здесь совершенно иные причины. Так же как и в Восточной Грузии, распространение талеровой монеты в Западной Грузии главным образом, приходится на первую четверть XVII века. Но, в отличие от восточногрузинских владений, жизнь в Западной Грузии протекала в более спокойной обстановке и экономическое ее положение соответственно было значительно лучше. Однако, с 60-х годов XVII столетия положение резко меняется и западно-грузинские земли попадают в длительную полосу бедствий и анархии. В результате вражеских нашествий и нескончаемых внутренних неурядиц экономика страны резко снизилась и в результате упадка хозяйственно-торговой жизни, приток талеровой монеты прекратился. К началу XVIII столетия эти монеты в Грузии выходят из обращения.

Надо полагать, что в исчезновении талеровой монеты в За-

падной Грузии, немалую роль сыграло широкое распространение здесь крупного номинала турецкой монеты — куруша, курсовая стоимость которого была равна гульдену, т. е. $2/3$ талера. В XVIII веке в денежном обращении Западной Грузии роль талеров полностью выполняют турецкие куруши.

Судя по составу кладов, найденных на территории Грузии, выясняется, что, кроме золотых дукатов и крупных серебряных талеров, здесь широко обращались и мелкие номиналы серебряной монеты, в частности — польские и бранденбургско-пруссские орты и полтораки. Как отдельными экземплярами, так и целыми кладами находки монет этой категории фиксировались в Грузии неоднократно (3 единичные находки, 8 кладов).

Сведений о распространении в Грузии этих мелких номиналов в письменных источниках не сохранилось, но частые их находки и большое количество экземпляров, хранящихся на руках у местного населения, свидетельствуют об их сравнительно широком обращении. Особенно это касается польских монет, представленных гораздо шире, чем бранденбургские и прусские, которые, видимо, проникали в Грузию через Польшу, а не непосредственно с места их выпуска.

Распространение этих монет в Грузии обуславливалось политическими и экономическими моментами: единство политических целей Польши и Грузии, торговля шелком по Черному морю и Днепру, и, наконец, действующая в XVII веке в Грузии денежная система.

Совпадение внешнеполитических интересов Польско-Литовского государства и Грузии было вызвано растущей экспансией турецкого государства. Выясняется, что антиосманские устремления некоторых европейских государств и, в частности, Польско-Литовского государства соответственно расценивались в тогдашней Грузии, где принимались необходимые меры для взаимного политического сближения.

Первая попытка к сближению с Польшей, как государством, ведущим борьбу против Турции, относится к 1495 году, когда картлийский царь Константин II при попытке создать антитурецкую коалицию, наряду с Испанией и римским папой, имел в виду Польшу.

Следующая аналогичная попытка относится к тридцатым годам XVII века, что совпадает с распространением на территории Грузии орт и полтораков. В 1626 году кахетский царь Теймураз I послал к римскому папе после Никифора Ирбаха с просьбой дать рекомандательные письма к королям Испании, Франции, Швеции и Польши. Просьба эта была удовлетворена и в 1628 году грузинский посол направляется в вышеупомянутые страны.

Из записей русского посла в Грузии Елчина и дьяка Иевлева известно, что идея союза с Польшей была и у правителя Мегрелии — Левана II Дадияни.

В свою очередь и Польша стремилась завязать сношения со странами, ведущими антитурецкую политику (Австрия, Иран и др.). Известно, что польские послы неоднократно посылались со специальными миссиями в Иран. Польским послам, очевидно, предстояло путешествовать по грузинским землям, как наиболее безопасным. В докладной записке, направленной в 1627 году папе Урбану VIII, Пьетро дела Валле сообщал, что польские послы бывали в Грузии не только проездом, но имели специальные поручения к западно-грузинским владетелям. Надо полагать, что подобного рода сношения, доходившие до обмена послами, могли повлечь за собой появление в Грузии польских монет.

Одной из причин, появления и распространения в Грузии польских монет, являлись наметившиеся к тому времени сношения между некоторыми западно-грузинскими княжествами и днепровскими казаками. Известно, что Западная Грузия для борьбы с турками искала союзников среди враждебных туркам днепровских казаков. владетели Грузии и Мегрелии не раз предлагали им в качестве убежища свою территорию и порты.

Наряду со сношениями такого порядка, естественно, должны были существовать сношения чисто экономического характера, о чем и имеются определенные сведения в записях русских послов в Мегрелии — Елчина и Захарьева.

Днепровские берега, т. е. места поселения казаков в первой половине XVII столетия, входили в состав Польско-Литовского государства, вследствие чего здесь обращались польские монеты. Общение некоторых владений Западной Грузии с днепровскими казаками в свою очередь способствовало распространению в Грузии польских монет.

Но основной причиной этого должна быть являться внешняя торговля, которая постоянно влечет за собой приток денег из-за рубежа.

Хотя вследствие непрерывных вражеских вторжений Грузия в XVII веке испытывает экономический упадок, но, как об этом свидетельствуют европейские путешественники и русские послы, некоторые отрасли хозяйства, как например, шелководство, стояли на довольно высоком уровне. Грузинский шелк пользовался большим спросом на иранском и турецком рынках; можно утверждать, что по качеству он не уступал прославленному восточному шелку, который высоко ценился европейцами.

Во внешней торговле Польши шелк занимал очень большое место. В конце XVI и начале XVII веков, шелк доставлялся в Польшу англичанами и голландцами Балтийским морем и иранскими купцами по Каспийскому морю и волжскому водно-

му пути. Но после 1618 года, когда в Европе началась Тридцатилетняя война, Англия и Голландия, примыкавшие к антигабсбургской коалиции, прекратили сношения с Польшей.

Тридцатилетняя война нарушила существовавшие до этого в Европе торговые взаимоотношения. В довершение к этому, с 1623 года, связи с укреплением своих позиций в Персидском заливе, Шах-Аббас I прекратил вывоз шелка через Каспий и Волгу, так как путь в Европу в обход Африки оказался более удобным.

Надо полагать, что при такой ситуации в Польше должны были заинтересоваться грузинским шелком, тем более, что покупка шелка из первых рук без участия посредников сулила ей большие прибыли. О польско-грузинских торговых взаимоотношениях интересные сведения имеются в докладной записке Пьетро дела Валле. Соответствующий критический обзор и изучение этих источников, дают возможность установить интересные подробности об этих взаимоотношениях.

Распространению европейских монет в Грузии могла способствовать и деятельность католических миссионеров. В результате реформаторского движения в ряде европейских государств католическая церковь понесла в XVI веке чувствительный урон, восполнить который пытались за счет восточных стран. Поэтому Рим интенсивно направляет в восточные страны, в том числе и в Грузию, своих миссионеров. Выясняется, что в Грузию направляло миссионеров и Польско-Литовское королевство что, видимо, должно было происходить при Сигизмунде III. Таким образом, деятельность католических миссионеров в Грузии представляет для нас интерес и с точки зрения распространения здесь европейских монет.

Орты и полтораки, найденные на территории Грузии, в основном представлены чеканкой Сигизмунда III (1587—1632 гг.) и Георга Вильгельма (1619—1640 гг.), проникновение которых в Грузию приходится именно на первую половину XVII столетия. Однако верхняя хронологическая дата их обращения, видимо, выходит за рамки XVII века, так как зафиксирован случай находки орта Сигизмунда III 1622 и 1623 гг. вместе с турецкими монетами султана Ахмеда III (1703—1730 гг.) и даже Махмуда I (1730—1754 гг.).

Кроме орта, в Польско-Литовском королевстве выпускались и другие номиналы, в частности — талеры, гроши, солиды, шестакки, трояки, полтораки и др. Но основное и преимущественное распространение в Грузии получили орты. Это, повидимому, находится в непосредственной связи с теми монетными номиналами, которые имели большее распространение в Грузии XVII в. С самого начала XVII в. и вплоть до воссоединения Грузии с Россией самой излюбленной и популярной монетой в Восточ-

ной Грузии, был абаз, вес которого при Шах-Аббасе, судя по имеющимся у нас выпускам тбилисского монетного двора, равнялся 7,8 гр. Но с течением времени вес абазы постепенно снижается и вскоре приближается к весу орты. Поэтому можно полагать, что общность веса между этими двумя монетными типами являлась одной из причин широкого распространения в Грузии польских и бранденбургских орт. Тем более, что в Западной Грузии эти абазы имели также широкое распространение.

Польские, бранденбургские и прусские монеты из находок на территории Грузии в основном помечены 1621—1626 гг., поэтому совершенно очевидно, что их распространение, главным образом, приходится на первую половину XVII века. В отличие от них венецианские дукаты, появившиеся в Грузии впервые еще в XV веке, продолжают обращаться и в XVIII веке, а испанские песо помечены именами Филиппа II, Филиппа III и Филиппа IV.

С середины XVII века путь, ведущий из Грузии в Польшу по Днепру, оказался перерезанным, в результате чего ввоз из Польши мелкой европейской монеты прекратился. В 1648 году на Украине вспыхивает восстание против Польши, завершившееся в 1654 году воссоединением Украины с Россией. Но в том же году борьба разгорается с новой силой, начинается длительная война между Россией и Польшей, закончившаяся только в 1668 году разделом Украины. Но борьба не кончается этим. На протяжении десяти лет (с 1672 по 1681 год) Турция ведет с Польшей войну за овладение правобережной Украиной.

Таким образом, днепровский путь оказался упраздненным, что конечно, соответствующим образом повлияло на проникновение в Грузию польских монет.

შ ი ნ ა ა რ ს ი

შესავალი	3
თავი პირველი XV—XVIII საუკუნეების ოქროს მონეტები	6
თავი მეორე, XVI—XVII საუკუნეების ტალერული მონეტები	47
თავი მესამე, XVII საუკუნის ევროპული ვერცხლის მცირე ნომინალები	111
Сбращение европейских монет в Грузии в XV—XVIII вв. (резюме)	135
ტაბულები მონეტების რეპროდუქციებით	149

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედაქციო-საგამომცემლო საბჭოს დადგენილებით

რედაქტორი დ. კ ა პ ა ნ ა ძ ე

გამომცემლობის რედაქტორი ნ. ბ ე რ ძ ე ნ ი შ ვ ი ლ ი
ტექნოლოგიური ნ. ბოკერია
მხატვარი ვ. ნ ა დ ი რ ა ძ ე
კორექტორი ი. დონაძე

გადაეცა წარმოებას 28.10.70 ხელმოწერილია დასაბეჭდად 25.10.71.
ქაღალდის ზომა 60×90¹/₁₆ ნაბეჭდი თაბახი 10.13; სააღრიცხვო-საგამომცემლო
თაბახი მ.81; უე 01868; ტირაჟი 1000; შეკვეთა 2608
ფასი 0 მან. 84 კაპ.

გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Издательство «Мецниереба», Тбилиси 380060, Кутузова, 19

საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19.
Типография АН ГССР, Тбилиси 380060, Кутузова, 19

Реваз Васильевич Кебуладзе

ОБРАЩЕНИЕ ЕВРОПЕЙСКИХ МОНЕТ В ГРУЗИИ
В XV—XVIII ВВ.

შეცდომების გასწორება

გვ.	სტრიქონი		არის	უნდა იყოს	ვისია შეცდომა
	ზემ.	ქვემ.			
11		13	კავო და ბუქსო	კავო დი ბუქსო	ავტ.
26	17		(1462—1471 წწ.)	(1462—1472 წწ.)	ავტ.
99	7		XV საუკუნის	XVI საუკუნის	კორ.
146		15	должна быть	должна была	ავტ.
147	6		с вязи	в связи	ავტ.
149	3		საუკუნეების ოქროს	საუკუნეების ევროპული ოქროს	სტამბა

რ. კებულაძე